

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

Π.Μ.Σ.: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΓΛΩΣΣΗ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Διπλωματική εργασία
**Αντιλήψεις για τη σχέση ανθρώπου – ζώων: Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής
παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής**

της
Κρυσταλλίδου Ειρήνης

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Παπαδοπούλου Πηνελόπη, Επίκουρη Καθηγήτρια
Εξεταστές: Αλευριάδου Αναστασία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Γεώργιος Μαλανδράκης, Λέκτορας

Φλώρινα, Ιούνιος 2016

Copyright © Ειρήνη Κρυσταλλίδου, 2016. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή.....	8
1 ^ο Κεφάλαιο: Άνθρωπος και ζώα.....	11
1.1 Η σχέση του ανθρώπου με τα ζώα	11
1.2 Ιστορική αναδρομή της σχέσης ανθρώπου με ζώα	12
1.3 Η υπόθεση της βιοφιλίας.....	14
1.4 Η τυπολογία των στάσεων απέναντι στα ζώα.....	15
1.5 Στάσεις και αντιλήψεις για τα ζώα.....	16
2 ^ο Κεφάλαιο: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων (Animal-assisted interventions-AAI)	21
2.1 Αποσαφήνιση ορισμών	21
2.2 Ιστορική αναδρομή	23
2.3 Πλεονεκτήματα των παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων	25
2.4 Κίνδυνοι και μειονεκτήματα που σχετίζονται με τις παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων.....	26
2.5 Ερευνητικά δεδομένα για την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων με ζώα σε διάφορα πλαίσια και πληθυσμιακές ομάδες.....	27
2.5.1 Ψυχιατρικά ιδρύματα και οίκοι ευγηρίας.....	27
2.5.2 Σωφρονιστικά ιδρύματα.....	28
2.5.3 Σχολικό πλαίσιο	29
2.5.4 Παιδιά με αναπηρίες	31
2.6 Αντιλήψεις και στάσεις για τις παρεμβάσεις και τη θεραπεία με τη βοήθεια ζώων	35
3 ^ο Κεφάλαιο: Εκπαίδευση για τη σχέση άνθρωπου-ζώα	37
3.1 Περιβαλλοντική ηθική ως φιλοσοφική απαρχή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.....	37

3.2 Περιβαλλοντική Εκπαίδευση	38
3.3 Η Ανθρωπιστική (Humane) Διάσταση στην εκπαίδευση για τη σχέση ανθρώπου και ζώων.....	41
3.4 Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με ανθρωπιστική οπτική.....	42
3.5 Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Ειδική Αγωγή	44
4 ^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία Έρευνας	47
4.1 Επιλογή του θέματος.....	47
4.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	48
4.3 Συμμετέχοντες/ουσες	49
4.4 Μέθοδος συλλογής δεδομένων	52
4.5 Ερευνητική διαδικασία	55
4.5.1 Κύρια έρευνα	55
4.5.2 Ανάλυση δεδομένων συνεντεύξεων.....	57
5 ^ο Κεφάλαιο: Αποτελέσματα	59
Αποτελέσματα ποιοτικής θεματικής ανάλυσης συνεντεύξεων	59
5.1 Αποτελέσματα για εκπαιδευτικούς	60
5.1.1 Θεματικός άξονας 1: Σχέση ανθρώπων με ζώα.....	60
5.1.2 Θεματικός άξονας 2: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	64
5.1.3 Θεματικός άξονας 3: Διαμόρφωση θετικών στάσεων	69
5.1.4 Σύνοψη αποτελεσμάτων για εκπαιδευτικούς.....	73
5.2 Αποτελέσματα για ψυχολόγους	75
5.2.1 Θεματικός άξονας 1: Σχέση ανθρώπων με ζώα.....	75
5.2.2 Θεματικός άξονας 2: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	79
5.2.3 Θεματικός άξονας 3: Διαμόρφωση θετικών στάσεων	84
5.2.4 Σύνοψη αποτελεσμάτων για τους Ψυχολόγους	90
5.3 Σύγκριση απόψεων εκπαιδευτικών και ψυχολόγων	92
6 ^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα-Προτάσεις	103
6.1 Συζήτηση-Συμπεράσματα	103

6.2 Περιορισμοί και προτάσεις	111
Βιβλιογραφία.....	114
Περιεχόμενα πινάκων	124
Παράρτημα 1: Οδηγός συνέντευξης	125
Παράρτημα 2: Κατηγορίες ανά θεματικό άξονα και κωδικοί με λειτουργικούς ορισμούς ανά κατηγορία	127
Παράρτημα 3: Κωδικοί ανά κατηγορία για κάθε συμμετέχοντα.....	150

Περίληψη

Οι ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων (ΨΠΜΖ) στο σχολικό πλαίσιο ειδικής αγωγής μπορούν να προσφέρουν οφέλη στους μαθητές με πολλούς τρόπους. Πλήθος σχολείων στο διεθνή χώρο έχει χρησιμοποιήσει επιτυχημένα αυτού του είδους τις παρεμβάσεις. Στα ελληνικά ωστόσο σχολεία Ειδικής Αγωγής, η πραγματοποίηση ΨΠΜΖ βρίσκεται σε εμβρυικό στάδιο. Η παρούσα έρευνα στοχεύει να διερευνήσει και να συγκρίνει τις στάσεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών Ειδικής Αγωγής και ψυχολόγων για τα ζώα και τη παρουσία τους στο σχολικό πλαίσιο, όπως και για τις ΨΠΜΖ στο χώρο του σχολείου. Επιπλέον, στόχος της είναι να εξετάσει τις γνώσεις και τις εμπειρίες των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων για αυτές τις μορφές παρέμβασης όπως και τα προβλήματα που προκύπτουν κατά την εφαρμογή ανάλογων παρεμβάσεων.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών πραγματοποιήθηκαν δέκα ημιδομημένες συνεντεύξεις, πέντε σε εκπαιδευτικούς και πέντε σε ψυχολόγους. Η συνέντευξη περιλάμβανε ερωτήσεις δημογραφικού περιεχομένου, ερωτήσεις για το ρόλο των ζώων στη ζωή των ανθρώπων και τη παρουσία τους στο σχολικό πλαίσιο, για τις ΨΠΜΖ και για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και τις ΨΠΜΖ.

Διαπιστώθηκε από τη συγκεκριμένη έρευνα, ότι παρόλο που οι συμμετέχοντες είναι θετικά διακείμενοι απέναντι στα ζώα και στις ΨΠΜΖ θεωρούν πως το επίπεδο γνώσεων τους για το θέμα αυτό είναι χαμηλό όπως και οι εμπειρίες που έχουν, γεγονός που αποτελεί εμπόδιο για την υλοποίηση ΨΠΜΖ. Με βάση αυτά τα αποτελέσματα, περαιτέρω έρευνες θα πρέπει να εστιάσουν στην εκπαίδευση σχετικά με την εφαρμογή ΨΠΜΖ και στους τρόπους όπου η εκπαίδευση αυτή θα είναι περισσότερο αποτελεσματική.

Λέξεις-κλειδιά: ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, Ειδική Αγωγή, ρόλος ζώων

Abstract

The psycho-pedagogical forms of assistance with the help of animals (AAI – Animal Assisted Interventions) in schools for special education, can offer benefits to students in many ways. Many schools internationally have successfully used this type of interference. In Greek, however, Special Education schools, AAI are still in very early stage. This research aims to investigate and compare the attitude and perceptions of SE teachers and psychologists for animals, their presence in schools and AAI at school. Furthermore, the aim is to examine the knowledge and experiences of teachers and psychologists for these form of interventions and the problems that arise by their implementation.

To achieve these goals, ten semi-structured interviews with five teachers and five psychologists were conducted. The interview included questions about the role of animals in the lives of people and their presence in schools, demographic questions, as well as questions about AAI and for shaping positive attitudes towards animals and AAI.

From the research was found, that, although participants are sympathetic towards animals and AAI, they believe that their experiences and their level of knowledge on this subject is low, which is an obstacle to the implementation of AAI. Based on these results, further research should focus on training on the implementation of AAI, and on ways in which the training will be more effective.

Keywords: psychopedagogical forms of intervention with the help of animals, Special Education, animal role

Εισαγωγή

Η επιστημονική έρευνα σχετικά στη σχέση ανθρώπου-άλλων ζώων είχε σαν αποτέλεσμα ευρήματα που ενισχύουν την υπόθεση της ύπαρξης πολλών θετικών αποτελεσμάτων στην σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων από την επαφή και αλληλεπίδραση τους με τα ζώα. Με βάση αυτά τα αποτελέσματα άρχισαν να αναπτύσσονται διάφορες μορφές ψυχοπαιδαγωγικής όσο και θεραπευτικής παρέμβασης, οι οποίες απευθυνόταν τόσο στο γενικό πληθυσμό όσο και σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες.

Η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια των ζώων (Animal-assisted interventions-AAI) έχει καταδείξει τα τεράστια οφέλη αυτών των παρεμβάσεων σε ανθρώπους που αντιμετωπίζουν προβλήματα και ειδικότερα στα άτομα με αναπηρίες. Τα οφέλη αυτά αποτέλεσαν έναυσμα για την εφαρμογή πλήθος ψυχοπαιδαγωγικών παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων στο πλαίσιο σχολείων Ειδικής Αγωγής στο διεθνή χώρο.

Οι αντιλήψεις των επαγγελματιών που εργάζονται στο χώρο του σχολείου για τα ζώα, η εκπαίδευσή και οι γνώσεις τους για την εφαρμογή παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων επηρεάζει την επιθυμία και ικανότητα τους να εφαρμόσουν μελλοντικά τέτοιου είδους παρεμβάσεις. Ποιες είναι οι στάσεις των επαγγελματιών που εργάζονται στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής, εκπαιδευτικών και ψυχολόγων, απέναντι στα ζώα; Ποιο είναι το επίπεδο των γνώσεων τους για τις AAI; Ποια είναι τα εμπόδια που ανακύπτουν από την εφαρμογή των AAI στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής;

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει την κατάσταση που επικρατεί στον ελληνικό χώρο, καθώς στην πλειοψηφία τους οι έρευνες που έγιναν για το συγκεκριμένο θέμα προέρχονται από το εξωτερικό. Πιο συγκεκριμένα, στόχος της έρευνας είναι να διερευνήσει και να συγκρίνει το επίπεδο γνώσεων των δασκάλων Ειδικής Αγωγής και ψυχολόγων, σε θέματα που αφορούν τις ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων (ΨΠΜΖ) και να εξετάσει τη στάση τους απέναντι στα ζώα και τις ΨΠΜΖ. Επιπλέον, στόχος αποτελεί η ανάδειξη των εμποδίων που προκύπτουν από την εφαρμογή αυτών των παρεμβάσεων στο πλαίσιο των σχολείων και ειδικότερο των σχολείων Ειδικής Εκπαίδευσης. Τέλος, στόχος της συγκεκριμένης

έρευνας είναι να διερευνήσει τις απόψεις των συμμετεχόντων για τους παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία και ενίσχυση των θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και στις ΨΠΜΖ.

Στο *πρώτο κεφάλαιο*, η εργασία περιλαμβάνει μια βιβλιογραφική ανασκόπηση για τη σχέση του ανθρώπου με τα άλλα ζώα. Γίνεται μια ιστορική αναδρομή της σχέσης αυτής, παρουσιάζεται η υπόθεση της βιοφιλίας και αναπτύσσεται η τυπολογία των στάσεων και οι αντιλήψεις απέναντι στα ζώα.

Στο *δεύτερο κεφάλαιο*, παρουσιάζονται οι ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων. Αναλυτικότερα, διασαφηνίζονται οι έννοιες: “παρεμβάσεις με την βοήθεια ζώων” (Animal-assisted interventions-AAI), “δραστηριότητες με την βοήθεια των ζώων” (animal-assisted activities-AAA) και “παρεμβάσεις-θεραπείες με τη βοήθεια των ζώων” (animal-assistedtherapy-AAT), πραγματοποιείται ιστορική αναδρομή στην εφαρμογή τέτοιων παρεμβάσεων και παρουσιάζονται ερευνητικά δεδομένα για την αποτελεσματικότητα των AAI με ζώα σε διάφορα πλαίσια και πληθυσμιακές ομάδες και τις στάσεις επαγγελματιών που εργάζονται στο χώρο της υγείας και της εκπαίδευσης για τη AAI.

Στο *τρίτο κεφάλαιο*, παρουσιάζεται η εκπαίδευση για τη σχέση ανθρώπου- ζώων. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η Περιβαλλοντική και Ανθρωπιστική διάσταση στην Εκπαίδευση για τη σχέση ανθρώπου-ζώων, γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα πλαίσια της ελληνικής σχολικής πραγματικότητας και σύνδεσης της με τις δομές της Ειδικής Αγωγής.

Στο *τέταρτο κεφάλαιο*, παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, που περιλαμβάνει λεπτομερή περιγραφή των συμμετεχόντων, του ερευνητικού εργαλείου και της διαδικασίας της έρευνας.

Στο *πέμπτο κεφάλαιο* παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας.

Τέλος, στο *έκτο κεφάλαιο* παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και η συζήτηση γύρω από τα αποτελέσματα και ολοκληρώνεται το κεφάλαιο με τους περιορισμούς της έρευνας

και τις προτάσεις για μελλοντικές δράσεις και παιδαγωγική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας.

A' Μέρος: Βιβλιογραφική ανασκόπηση

1^ο Κεφάλαιο: Άνθρωπος και ζώα

1.1 Η σχέση του ανθρώπου με τα ζώα

Η σχέση μεταξύ του ανθρώπου και των άλλων ζώων έχει πολλές διαστάσεις. Η πρώτη που εμφανίστηκε από την προϊστορία ήδη σχετίζεται με τη χρησιμοποίηση και εκμετάλλευση των ζώων για την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών, όπως η τροφή και η προστασία (Urichuk & Anderson, 2003).

Μια άλλη διάσταση της σχέσης αυτής επεκτείνεται πολύ πέρα από τις ανάγκες επιβίωσης του ανθρώπου και σχετίζεται με το ευ ζην του. Ο δεσμός ανθρώπου - ζώων (human-animal bond) έχει διερευνηθεί επιστημονικά και αποδεικνύεται ότι παρέχει σημαντικά σωματικά, ψυχολογικά και φυσιολογικά οφέλη για την ανθρώπινη ευημερία (Jackson, 2012).

Σημαντική διάσταση, τέλος, της σχέσης του ανθρώπου με τα άλλα ζώα σχετίζονται με την αξιοποίηση τους για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Αυτό περιλαμβάνει την μελέτη τους στα πλαίσια μαθημάτων για την εξοικείωση των παιδιών με τους ζωντανούς οργανισμούς, την συμμετοχή τους σε έρευνες και πειράματα όπως και σε διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα με στόχο την ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια σεβασμού και υπεύθυνης συμπεριφοράς των παιδιών απέναντι στα άλλα ζώα και κατ' επέκταση απέναντι σε όλη τη φύση (Cunninghan, 1995 στο Παπαδοπούλου, 2003).

Η σχέση με τα άλλα ζώα αρχίζει από την παιδική ηλικία του ανθρώπου. Ο δεσμός αυτός των παιδιών και των ζώων είναι αναμφισβήτητος. Τα ζώα είναι φυσικά μέρος του κόσμου του παιδιού, μάλιστα στις ΗΠΑ μεγαλύτερο ποσοστό από 70% των νοικοκυριών με μικρά παιδιά έχουν κάποιο κατοικίδιο. Ακόμη όμως και όταν μέσα στις οικογένειες δεν υπάρχει ένα ζώο συντροφιάς, τα παιδιά περιβάλλονται από ζώα από πολύ μικρή ηλικία. Έχουν κουτάβια, γατάκια, καμηλοπαρδάλεις, πίθηκους και αρκουδάκια στα ρούχα τους, στα παιχνίδια τους, στους τοίχους των σχολείων. Έρχονται σε επαφή με χαρακτήρες ζώων μέσα από τα κινούμενα σχέδια, τις ιστορίες στα βιβλία, τις ταινίες και τα βίντεο, μέσα από παιχνίδια στον υπολογιστή και στο διαδίκτυο ενώ

αποκτούν βιωματικές εμπειρίες με την επίσκεψη σε ζωολογικούς κήπους και αγροκτήματα (Walsh, 2009).

Για τα παιδιά η ύπαρξη κάποιου κατοικίδιου ζώου στην ζωή τους είναι πολύ σημαντική. Σε έρευνα, παιδιά ηλικίας μεταξύ 7 με 10 ετών όταν τους ζητήθηκε να φτιάξουν μια λίστα με τα δέκα πιο σημαντικά πρόσωπα στη ζωή τους συμπεριέλαβαν δύο κατοικίδια (Foer, 2006). Σε αντίστοιχη έρευνα, σε ερώτηση σε ποιον θα απευθυνόταν τα παιδιά αν αισθανόταν λυπημένα, θυμωμένα, χαρούμενα ή ήθελαν να μοιραστούν ένα μυστικό σχεδόν τα μισά (42%) από τα παιδιά ηλικίας 5 ετών απάντησαν στο κατοικίδιο τους (Foer, 2006).

Επιπλέον έρευνες ασχολήθηκαν με τη συνεισφορά των ζώων στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών έδειξαν ότι η παρουσία των ζώων στη ζωή των παιδιών είτε πραγματική είτε φανταστική και συμβολική, συμβάλλει στη θετική ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη. Τα παιδιά που έχουν κάποιο ζώο στο σπίτι ή έρχονται καθημερινά σε επαφή με ζώα παρουσιάζουν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη, κοινωνική αλληλεπίδραση και ενσυναίσθηση (Poresky, 1990; Triebenbacher, 1998; Bierer, 2001). Τέλος, η αλληλεπίδραση των παιδιών με ζώα μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά και διδακτικά βοηθώντας τα να διαπραγματευτούν σοβαρά θέματα της παιδικής ηλικίας όπως ο αποχωρισμός από αγαπημένα πρόσωπα, ο θάνατος και η αυτονομία (Walsh, 2009).

1.2 Ιστορική αναδρομή της σχέσης ανθρώπου με ζώα

Στη διάρκεια της ιστορίας του ανθρώπου έχει καταβληθεί μεγάλη προσπάθεια για να καθοριστεί η σχέση του ανθρώπου με τα άλλα ζώα, η οποία για πολλούς αιώνες ταυτιζόταν με την απόρριψη της βιολογικής ενότητας ανθρώπου-ζώου και τη διάκριση μεταξύ ανθρώπου με άλλα μη ανθρώπινα ζώα (Παπαδοπούλου, 2005).

Η ανθρωποκεντρική αντίληψη της ανωτερότητας του ανθρώπου ως είδος από τα υπόλοιπα ζώα φαίνεται πως είναι σχετικά πρόσφατη. Νωρίτερα οι άνθρωποι ήταν θετικοί στο να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ένα μέρος ενός ευρύτερου συνόλου, της φύσης. Σύμφωνα με τη Noske (1997 στο Παπαδοπούλου, 2005), στις κοινωνίες των κυνηγών και τροφοσυλλεκτών, οι άνθρωποι δεν έκαναν καμία διάκριση μεταξύ του

ανθρώπου και του μη ανθρώπου, δεν αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως αντιτιθέμενο στη φύση.

Στην πορεία των χρόνων, οι αντιλήψεις για τη σχέση του ανθρώπου με τα ζώα μεταβάλλονται. Στην πρώιμη Νεωτερική Αγγλία, σύμφωνα με τον Thomas (1984, στο Παπαδοπούλου, 2005), η έννοια ζώο είχε μια έντονη αρνητική χροιά, καθώς έτσι δινόταν η δυνατότητα να ορισθεί με αντίθετο τρόπο ό,τι θεωρούνταν άξιο θαυμασμού στο ανθρώπινο είδος. Τα ζώα ενσάρκωναν το αντίθετο όλων αυτών που είχαν αξία και έχαιραν εκτίμησης.

Αντιφατικό στοιχείο της σύγχρονης Δυτικής κοινωνίας αποτελεί το γεγονός ότι παρά το ότι συνεχώς αποκαλύπτεται όλο και περισσότερος αριθμός κοινών χαρακτηριστικών μεταξύ των ανθρώπων και των άλλων ζώων, συνεχίζουν οι περισσότεροι άνθρωποι να ορίζουν τον εαυτό τους ως όντα που δεν είναι ζώα (Παπαδοπούλου & Αθανασιάδου, 1998; Παπαδοπούλου, 2003 στο Παπαδοπούλου, 2005). Έτσι λοιπόν φαίνεται πως η σύγχρονη Δυτική κοινωνία προχωρά σε μια εμφανή διάκριση μεταξύ του ανθρώπου και των υπολοίπων ζώων. Αυτό οδηγεί σε μία έντονη διχοτόμηση του φυσικού κόσμου, μεταξύ σε αυτό που ανήκει στην κατηγορία του ανθρώπου και γενικότερα του “ανθρώπινου” και σε όλα τα άλλα που ορίζονται όχι με βάση τα χαρακτηριστικά που έχουν αλλά τα χαρακτηριστικά που δεν έχουν, τα “ανθρώπινα”. Αυτές οι ανθρωποκεντρικές αντιλήψεις, η απόρριψη δηλαδή της ενότητας ανθρώπου–ζώων, σε τελική ανάλυση η απόρριψη της ενότητας ανθρώπου – φύσης και η έμφαση στον άνθρωπο, έχουν επηρεάσει το ποια πλάσματα της γης θα έχουν την προστασία των ηθικών συστημάτων. Αυτές και παρόμοιες αντιλήψεις θεωρούνται πηγή της περιβαλλοντικής κρίσης (Παπαδοπούλου, 2005).

Από την Αναγέννηση και έπειτα, η επιστημονική αντίληψη έχει μετατοπισθεί από την παραδοσιακή παραδοχή της απόλυτης διάκρισης προς την αναγνώριση μιας όλο και πιο στενής σχέσης. Σ ‘αυτό συνέβαλλε το έργο πολλών επιστημόνων με ιδιαίτερη έμφαση η εξελικτική θεωρία του Darwin όπου ουσιαστικά επιχειρήθηκε η σύνδεση του ανθρώπου με το ζωικό βασίλειο αφού δίνονταν σημαντική έμφαση στην εξελικτική συνέχεια των ειδών (Παπαδοπούλου, 2005).

Παρά την ένταξη του ανθρώπου στο ζωικό βασίλειο αρχής γενομένης από το έργο του Δαρβίνου, ο κοινός νους εξακολουθεί να διαφωνεί σε κάτι τέτοιο. Μετά από τόσα στοιχεία που υποστηρίζουν τη συνέχεια των ανθρώπινων όντων με την υπόλοιπη ζωή, εξακολουθεί να υπάρχει εμμονή στην ασυνέχεια (Παπαδοπούλου, 2005).

1.3 Η υπόθεση της βιοφιλίας

Η υπόθεση της βιοφιλίας αρχικά αναπτύχθηκε από τον Wilson (1984) και στη συνέχεια υποστηρίχθηκε έντονα από τον Kellert (1996). Η υπόθεση της βιοφιλίας υποστηρίζει ότι υπάρχει μια θεμελιώδης, εξελικτική ανθρώπινη ανάγκη και ροπή προς άλλους ζωντανούς οργανισμούς και προς τις ίδιες τις διαδικασίες και λειτουργίες της ζωής. Η έννοια της βιοφιλίας δεν περικλείει τόσο την αγάπη για τα ζώα, όσο ένα έμφυτο ενδιαφέρον γι' αυτά (Melson, & Finey, 2010). Αναφέρεται στην έμφυτη τάση του ανθρώπου να επικεντρώνεται στην ζωή και στις διαδικασίες της ζωής, γεγονός του που προκαλεί μεγάλη ικανοποίηση.

Κατά την διάρκεια της ανθρώπινης εξέλιξης, το ενδιαφέρον του ανθρώπου προς το φυσικό περιβάλλον δεν τροφοδοτήθηκε μόνο από την ανάγκη χρήσης των ζώων και των φυτών για την ένδυση του και την διατροφή του, αλλά και από την ύπαρξη των ζώων ως στοιχεία του περιβάλλοντος όπου άλλοτε λειτουργούσαν εχθρικά προς αυτόν ή ανταγωνιστικά προς την εύρεση τροφής (λιοντάρια, αρκούδες) και άλλοτε λειτουργούσαν ως σήματα περιβαλλοντικών συνθηκών (κραυγές πουλιών ως σήμα επερχόμενης απειλής) (Melson, & Finey, 2010).

Σύμφωνα με την υπόθεση της βιοφιλίας, ο άνθρωπος έχει εξελιχθεί έτσι ώστε να αντιλαμβάνεται τα ζώα ως εχθρικά ή ήρεμα στοιχεία του περιβάλλοντος και να ανταποκρίνεται ανάλογα. Έτσι ένα ήρεμο ζώο έχει μια κατευναστική επίδραση στην ανθρώπινη διάθεση, ενώ ένα ταραγμένο ή επιθετικό ζώο είναι πιθανόν να έχει το αντίθετο αποτέλεσμα. Υπάρχουν αρκετά στοιχεία που να υποστηρίζουν αυτή την άποψη. Σε έρευνα των Beck και Katcher (1996, στο Melson & Finey, 2010) η παρακολούθηση, για μόνο δέκα λεπτά, τροπικών ψαριών που κολυμπούν σε ενυδρείο φάνηκε ότι να είναι εξίσου αποτελεσματική με την ύπνωση στη μείωση του άγχους και της δυσφορίας των ενηλίκων ασθενών που πρόκειται να υποβληθούν σε οδοντιατρική χειρουργική επέμβαση. Σε ανάλογη έρευνα του Friedmann και των συνεργατών του

(1983, στο Melson & Finey, 2010), παιδιά ηλικίας 9-16 ετών φάνηκε πως είχαν χαμηλότερη αρτηριακή πίεση και καρδιακούς παλμούς όταν καθόταν δίπλα ένα φιλικό σκυλί από ό, τι όταν κάθονταν μόνα τους. Επιπλέον όταν τα παιδιά καλούνταν να διαβάσουν δυνατά ποίηση, ο καρδιακός ρυθμός και η αρτηριακή πίεση αυξανόταν, αλλά όταν ο σκύλος είναι παρόν, η αύξηση ήταν σημαντικά χαμηλότερη, γεγονός που μαρτυρά την καταπραϋντική ιδιότητα της παρουσίας του ζώου.

1.4 Η τυπολογία των στάσεων απέναντι στα ζώα

Μια σημαντική διάσταση της έρευνας που σχετίζεται με την υπόθεση της βιοφιλίας προκύπτει από τις έρευνες του Kellert για τις στάσεις και τις αξίες των ανθρώπων απέναντι στα ζώα. Μέσα από μια σειρά ερευνών ο Kellert τελειοποίησε την τυπολογία των εννέα κατηγοριών αξιών, οι οποίες αντικατοπτρίζουν μια σειρά από σωματικές, συναισθηματικές και πνευματικές εκφράσεις που αναπτύσσει ο άνθρωπος και συνδέονται με τη φύση (Kahn, 1997).

Αν και είναι δύσκολο να συλλάβει κανείς εν συντομία την ουσία αυτών των εννέα αξιών, οι ορισμοί τους ωστόσο παρέχουν ένα σημείο εκκίνησης (Kellert, 1996, στο Kahn, 1997): (1) Η χρηστική (ωφελιμιστική) στάση (utilitarian) τονίζει το υλικό όφελος που οι άνθρωποι αποκομίζουν από την εκμετάλλευση της φύσης και των ζώων για να ικανοποιήσουν τις διάφορες ανάγκες και επιθυμίες τους. (2) Η αρνητική στάση (negativistic) τονίζει το αισθήματα αποστροφής, τον φόβο και την απέχθεια που έχουν οι άνθρωποι για τη φύση. Η κυρίαρχη τάση είναι η αποφυγή προς τα ζώα και ότι γενικά σχετίζεται με αυτά. (3) Η κυριαρχική στάση (dominionistic) τονίζει το αίσθημα και την επιθυμία ελέγχου και υποταγής της φύσης. (4) Η νατουραλιστική στάση (naturalistic) συνδέεται με την ικανοποίηση του ανθρώπου από την άμεση εμπειρία με τη φύση και την άγρια ζωή. (5) Η οικολογική-επιστημονική στάση (ecologistic-scientific) τονίζει τη συστηματική μελέτη των βιοφυσικών μοτίβων και δομών και της λειτουργία της φύσης. Σύμφωνα με μια προγενέστερη διάκριση (Westervelt, 1983; Kellert, 1993; Kellert, 1988, στο Παπαδοπούλου, 2003) η οικολογική στάση διακρίνεται από την επιστημονική στάση. Με βάση αυτό, η οικολογική στάση αντιλαμβάνεται το περιβάλλον ως σύστημα και επικεντρώνει το ενδιαφέρον στις σχέσεις των ζώων με το περιβάλλον τους. Η επιστημονική στάση από την άλλη εστιάζει στις φυσικές ιδιότητες και τις βιολογικές λειτουργίες των οργανισμών. Επίσης, ασχολείται με θέματα

μορφολογίας, και ταξινόμησης. Η πιο σημαντική διαφορά μεταξύ επιστημονικής και οικολογικής στάσης είναι ότι η επιστημονική στάση είναι περισσότερο αναγωγιστική από την οικολογική, δηλαδή εστιάζει περισσότερο στα συστατικά στοιχεία της φύσης σε αντίθεση με την οικολογική που είναι περισσότερο ολιστική. Παρά ωστόσο τις διαφορές τους, και οι δυο αντιπροσωπεύουν την επιθυμία για λεπτομερή διερεύνηση του φυσικού κόσμου μέσα από την εμπειρική μελέτη του. (6) Η αισθητική στάση (aesthetic) δίνει έμφαση κυρίως συναισθηματική αντίδραση του ανθρώπου απέναντι στα ζώα και στην έντονη ευχαρίστηση από τη φυσική ομορφιά της φύσης. (7) Η συμβολική στάση (symbolic) τονίζει η τάση του ανθρώπου να χρησιμοποιεί τη φύση για την επικοινωνία και τη σκέψη.(8) Η ανθρωπιστική στάση (humanistic) υπογραμμίζει τα αισθήματα στοργής και φροντίδας για συγκεκριμένα ζώα. Τέλος, (9) η ηθικολογική στάση (moralistic) τονίζει τα δικαιώματα των ζώων και τη σωστή και λάθος συμπεριφορά προς το μη ανθρώπινο κόσμο.

1.5 Στάσεις και αντιλήψεις για τα ζώα

Οι γνώσεις που έχουν οι άνθρωποι για τα ζώα επηρεάζουν τη συμπεριφορά και τις πεποιθήσεις τους γι' αυτά, έτσι, η οικοδόμηση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα είναι ένας από τους κυριότερους στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Σύμφωνα με ερευνητές οι στάσεις συσχετίζονται με τις γνώσεις αλλά ακόμη μεγαλύτερη συσχέτιση παρατηρείται μεταξύ στάσεων και συμπεριφορών. Η αλλαγή των γνώσεων και του επιπέδου κατανόησης των ζώων μπορεί να επηρεάσουν τις αντιλήψεις για τα ζώα (Batt 2009). Σύμφωνα με αυτό, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση περιλαμβάνει πληροφορίες ώστε να ενισχύσει τις περιβαλλοντικές γνώσεις αλλά και στοιχεία άλλα ώστε να επιτύχει διαμόρφωση στάσεων και εκδήλωσης (προπεριβαλλοντικής) συμπεριφοράς (Thompson & Mintzes, 2002; Kraus, 1995 στο Prokop & Tunnicliffe, 2008).

Ορισμένοι ερευνητές θεωρούν ότι οι περιβαλλοντικές γνώσεις είναι ο προάγγελος στο σχηματισμό των στάσεων απέναντι στο περιβάλλον και ως εκ τούτου και στα ζώα. Ωστόσο η σχέση μεταξύ των στάσεων και των γνώσεων είναι πιο πολύπλοκη απ' ότι φαίνεται. Ο Cohen (1973) στην έρευνα του έδειξε ότι ομάδα μαθητών με περισσότερες περιβαλλοντικές γνώσεις είχε διαφορετικές στάσεις απ' ότι ομάδα μαθητών με λιγότερες περιβαλλοντικές γνώσεις. Σε έρευνα των Hsu και Roth (1996) στην Ταϊβάν που ερευνήθηκε η σχέση μεταξύ περιβαλλοντικών στάσεων και συμπεριφορών βρέθηκε

θετική συσχέτιση μεταξύ περιβαλλοντικών γνώσεων και συμπεριφορών (Prokop, & Tunnicliffe, 2008).

Από την άλλη υπάρχουν και αρκετοί ερευνητές όπου απέτυχαν να εντοπίσουν σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ των περιβαλλοντικών στάσεων και συμπεριφορών. Για παράδειγμα, ο Boujaoude (2003 στο Prokop & Tunnicliffe, 2008) στην έρευνά του εντόπισε μέτριου βαθμού συσχέτιση μεταξύ των περιβαλλοντικών στάσεων και των γνώσεων των ατόμων. Παρόμοια, οι Brossard, Lewenstein και Bonney (2005 στο Prokop & Tunnicliffe, 2008) ερεύνησαν την επίδραση ενός ανεπίσημου επιστημονικού προγράμματος (The Birdhouse Network) στους συμμετέχοντες, τις στάσεις απέναντι στην επιστήμη και το περιβάλλον και τις γνώσεις για τα πουλιά. Βρήκαν ότι οι συμμετέχοντες αύξησαν τις γνώσεις τους στην βιολογία των πτηνών, ωστόσο, δεν κατάφεραν να βρουν κάποια στατιστικά σημαντική αλλαγή στις στάσεις έναντι της επιστήμης και τις στάσεις απέναντι στο περιβάλλον.

Εν ολίγοις, η σχέση μεταξύ των στάσεων και των γνώσεων δεν έχει ακόμη επιλυθεί οριστικά παρόλα αυτά, το επίπεδο των γνώσεων μπορεί να θεωρηθεί ως ένας από τους πολλούς παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις (Prokop, & Tunnicliffe, 2008).

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στα ζώα είναι ποικίλοι. Οι στάσεις των ανθρώπων απέναντι στα ζώα διαφοροποιούνται ανάλογα με το είδος των ζώων. Οι Bjerke και Østdahl (2004) διαπίστωσε ότι οι άνθρωποι είναι θετικότερα διακείμενοι στα πιο μικρά ζώα, όπως τα μικρά πουλιά, οι σκίουροι, τα σκυλιά κλπ, και αντιπαθούν ασπόνδυλα, νυχτερίδες, αρουραίους και ποντίκια. Σε αντίθεση με το παραπάνω εύρημα ο Kellert (1993) στην έρευνά του διαπίστωσε ότι οι ενήλικες έχουν θετικότερη στάση στα μεγάλα ζώα, και ιδιαίτερα σε εκείνα με υψηλή νοημοσύνη και η ικανότητα για κοινωνική σύνδεση.

Επίσης διαφορές παρατηρούνται και μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι γυναίκες φαίνεται να διακατέχονται από ανθρωπιστική και ενσυναισθητική διάθεση προς τα ζώα σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες. Σε έρευνα των Pifer, Shimizu και Pifer (1994) που πραγματοποιήθηκε σε 15 χώρες και αξιολογούνταν οι στάσεις των ανθρώπων απέναντι στη χρήση ζώων σε βιοιατρικές έρευνες, οι γυναίκες ήταν σημαντικά περισσότερο αντίθετες σε σχέση με τους άνδρες στη χρήση των ζώων σε πειράματα.

Από την άλλη, οι άνδρες φαίνεται ότι έχουν θετικότερες στάσεις απέναντι σε είδη ζώων που δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλή, όπως άγρια ζώα και εξωτικά πουλιά, ενώ οι γυναίκες έχουν θετικότερες στάσεις απέναντι σε είδη ζώων που είναι περισσότερο δημοφιλή, όπως τα κατοικίδια (Bjerkeetal, 2004; Lindemann-Matthies, 2005).

Ένας άλλος παράγοντας στη διαμόρφωση στάσεων απέναντι στα ζώα είναι ο βαθμός εξοικείωσης με αυτά. Όσο μεγαλύτερη εξοικείωση, τόσο θετικότερη είναι η στάση απέναντι σε αυτά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες κατοικίδιων ζώων έχουν πιο θετική στάση απέναντι στα άγρια ζώα σε σχέση με αυτούς που δεν είναι ιδιοκτήτες κατοικίδιων ωστόσο αυτή η διαφορά εξαφανίζεται για τα ζώα που δεν θεωρούνται ιδιαίτερα δημοφιλή.

Άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στην διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στα ζώα σχετίζονται με την ομοιότητα του ζώου με τον άνθρωπο (Plous, 1993; Batt, 2009) και με τη βλαπτικότητα ή χρησιμότητα του προς αυτόν (Silberstein, & Tamir, 1981. Παπαδοπούλου& Παραστατίδου, 2009). Σχετικά με την ομοιότητα του ζώου με τον άνθρωπο, ο Plous (1993) σε τέσσερις έρευνες που διεξήγαγε βρήκε ότι οι άνθρωποι θα επέλεγαν να σώσουν κάποιο είδος ζώου που είχε περισσότερες ομοιότητες με τον άνθρωπο παρά είδος ζώου που είχε λιγότερες ομοιότητες. Σε αντίθεση με τα αποτελέσματα των ερευνών του Plous (1993), οι Beatson και Halloran (2007) κατέληξαν σε ένα αντίθετο αποτέλεσμα. Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνά τους οι συμμετέχοντες παρακολούθησαν ένα βίντεο με ζευγάρι ενός είδους ανώτερου θηλαστικού και στη συνέχεια κλήθηκαν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Στην πλειοψηφία τους οι συμμετέχοντες εμφάνισαν αρνητικά συναισθήματα προς το είδος αυτό. Η εξήγηση που προτάθηκε από τους ερευνητές είναι ότι αναγνώριση των ομοιοτήτων μεταξύ ανθρώπων και ζώων μπορεί να κάνει τους ανθρώπους να νιώσουν άβολα και, κατά συνέπεια, να αναπτύξουν αρνητική στάση προς τα ζώα που έχουν αρκετές ομοιότητες με τους ανθρώπους.

Μεταξύ των παραγόντων που συμβάλλουν και επηρεάζουν στην διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στα ζώα είναι και η ηλικία (Bjerke et al, 2004). Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με τον παράγοντα ηλικία, ο Kellert (1996 στο Kahn, 1997) σε έρευνα του αναφέρει ότι τα παιδιά κάτω των έξι ετών βρέθηκαν να είναι εγωκεντρικά και αυταρχικά στις στάσεις τους απέναντι στα ζώα γεγονός που συνδέεται με την χρηστική

και κυριαρχική στάση απέναντι στα ζώα σύμφωνα με την τυπολογία που ανέπτυξε. Σε αυτή την ηλικιακή ομάδα, τα παιδιά φαίνεται πως δεν αναγνωρίζουν ούτε εκτιμούν την αυτονομία των συναισθημάτων και της σκέψης των ζώων και αναφέρουν τους μεγαλύτερους φόβους για το φυσικό κόσμο. Μεταξύ των ηλικιών 6 και 9, διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά απέκτησαν μεγαλύτερη επίγνωση για τα ζώα, όπως ότι έχουν δικές τους ανάγκες και αισθήματα άσχετα με τον εαυτό τους και ότι τα ζώα μπορεί να υποφέρουν από πόνο και άγχος. Μεταξύ των ηλικιών 9 και 12, παρατηρήθηκε η πιο δραματική αύξηση της πραγματικής κατανόησης και γνώσης των παιδιών για τα ζώα και το φυσικό κόσμο. Ενώ μεταξύ των ηλικιών 13 και 17 παρατηρήθηκε μια απότομη αύξηση των οικολογικών και ηθικολογικών αξιών. Για παράδειγμα, οι έφηβοι έδειχναν έντονο ενδιαφέρον για τη διατήρηση των ειδών για τη φροντίδα και θεραπεία των ζώων.

Παρόμοια έρευνα διεξήχθη στην Ιταλία, στην οποία εξεταζόταν οι στάσεις και οι συμπεριφορές νέων ατόμων (9-18 ετών) απέναντι στα ζώα (Pagani, Robustelli, & Ascione, 2007). Πιο συγκεκριμένα, στόχος αυτής της έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι διαστάσεις της σχέσης παιδιών- ζώων όπως η συμβίωση με κατοικίδιο ζώο, οι ανησυχίες που σχετίζονται με τα ζώα, οι φοβίες για τα ζώα, η ενσυναίσθηση απέναντι στα ζώα κ.α. Από τα αποτελέσματα διαφάνηκε η θετική στάση των νέων απέναντι στα ζώα και η ανάπτυξη ενός ισχυρού συναισθηματικού δεσμού με τα κατοικίδια τους που χαρακτηριζόταν από πολλές ανησυχίες (ανησυχίες για το θάνατο του ζώου, ανησυχίες για το εάν τα ίδια τα παιδιά μπορούσαν να φροντίσουν καλά το ζώο). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (63%) δήλωσαν ότι τουλάχιστον μία φορά στη ζωή του βρήκε στήριγμα και υποστήριξη στη παρουσία ενός ζώου γεγονός που ενισχύει το υποστηρικτικό ρόλο που μπορεί να αναλάβει ένα ζώο στη ζωή ενός παιδιού, ενώ αντιτάχθηκε στη κακή μεταχείριση τους (83%), στη χρήση τους στα τσίρκο (77%) και στη χρήση της γούνας και του δέρματός τους για τη δημιουργία ρούχων (91%). Έτσι λοιπόν, από τα αποτελέσματα διαφαίνεται ότι πολλοί νέοι έχουν θετική στάση απέναντι στα ζώα, αναπτύσσουν ανησυχίες, προβληματισμούς και ισχυρή ενσυναίσθηση για τη ποιοτική ζωή των ζώων.

Τέλος, ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει στη διαμόρφωση στάσεων απέναντι στα ζώα φαίνεται ότι είναι το πολιτισμικό πλαίσιο, ο πολιτισμός. Για την διερεύνηση αυτού του παράγοντα ο Kellert (1996 στο Kahn, 1997) ξεκίνησε μια σειρά διαπολιτισμικών ερευνών. Σε έρευνά που πραγματοποίησε στην Ιαπωνία διαπίστωσε ότι σε σύγκριση με

τον αμερικάνικο πληθυσμό, ο ιαπωνικός πληθυσμός παρουσιάζει περισσότερη κυριαρχική στάση απέναντι στη φύση και την άγρια ζωή. Δηλαδή, στο σύνολό τους οι Ιάπωνες συχνά προσπαθούν να χειραγωγήσουν και να ελέγξουν τη φύση. Διαπιστώθηκε επίσης, έλλειψη ενδιαφέροντος για την άγρια φύση και τις οικολογικές διαδικασίες, και περιορισμένη υποστήριξη της προστασίας της άγριας ζωής. Σε αντίθεση με τους Ιάπωνες, οι Γερμανοί αποδεικνύεται πως έχουν πιο ανεπτυγμένες ηθικολογικές και οικολογικές στάσεις και μεγαλύτερη προθυμία να υποτάξουν τις ανάγκες τους ώστε να διατηρήσουν τη φύση και την άγρια ζωή.

Όσον αφορά τον εκπαιδευτικό πληθυσμό, σε έρευνα που εξέτασε τις στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στα ζώα παρατηρήθηκε έντονος φόβος και ανησυχία απέναντι σε ορισμένα είδη όπως αρουραίος, φίδι, καρχαρία, τσιμπούρι κ.α. Οι εκπαιδευτικοί μάλιστα εξακολουθούσαν να δείχνουν ανησυχία απέναντι στα ζώα ακόμη και όταν δεν υπήρχε κίνδυνος. Ο παράγοντας “φύλο” φαίνεται πως και στον εκπαιδευτικό πληθυσμό διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο με τους άνδρες εκπαιδευτικούς να εκφράζουν λιγότερο φόβο στα συγκεκριμένα είδη σε σχέση με τις γυναίκες εκπαιδευτικούς (Perkes, 1982 στο Παπαδοπούλου, 2003).

Σε παρόμοια έρευνα (Torkar, Kubiato, & Bajd, 2012). έγινε σύγκριση των στάσεων απέναντι στα ζώα σε φοιτητές παιδαγωγικού τμήματος και βιολογίας και διαπιστώθηκε ότι οι φοιτητές βιολογίας είχαν πιο θετικές στάσεις, πράγμα που αποδόθηκε στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των δύο τμημάτων. Ακόμη οι φοιτητές βιολογίας διαπιστώθηκε ότι είχαν θετικότερες στάσεις από τους φοιτητές του παιδαγωγικού τμήματος απέναντι και στα ζώα που δεν θεωρούνται ιδιαίτερα ‘ευχάριστα’, όπως τα ερπετά. Μια πιθανή εξήγηση στο παραπάνω εύρημα είναι ότι το τμήμα βιολογίας έχει μαθήματα που φέρνουν τους φοιτητές σε άμεση επαφή με ζωντανούς οργανισμούς αυξάνοντας την εξοικείωση τους με αυτούς. Σύμφωνα με τους ερευνητές η αρνητική στάση απέναντι στα ζώα μπορεί να αντανακλά την έλλειψη άμεσης επαφής και τη φτωχή γνώση σχετικά με τα συγκεκριμένα ζώα. Συνήθως, η έλλειψη γνώσεων έχει αρνητική επίδραση στη στάση των φοιτητών, και έτσι οι καθηγητές θα πρέπει προετοιμάσουν εκπαιδευτικές παρεμβάσεις προκειμένου να αυξηθούν αρχικά οι γνώσεις και στη συνέχεια να αλλάξουν οι αρνητικές στάσεις των φοιτητών απέναντι στα ζώα.

2^ο Κεφάλαιο: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων (Animal-assisted interventions-AAI)

Η επιστημονική έρευνα σχετικά στη σχέση ανθρώπου-άλλων ζώων είχε σαν αποτέλεσμα ευρήματα που ενισχύουν την υπόθεση της ύπαρξης πολλών θετικών αποτελεσμάτων στην σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων από την επαφή και αλληλεπίδραση του με τα ζώα. Με βάση αυτά τα αποτελέσματα άρχισαν να αναπτύσσονται διάφορες μορφές ψυχοπαιδαγωγικής όσο και θεραπευτικής παρέμβασης, οι οποίες απευθυνόταν τόσο στο γενικό πληθυσμό όσο και σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες.

2.1 Αποσαφήνιση ορισμών

Οι παρεμβάσεις με την βοήθεια ζώων (Animal-assisted interventions-AAI) βασίζονται στην αναγνώριση του δεσμού ανθρώπου-ζώου και στα πιθανά οφέλη στην υγεία του ανθρώπου. Οι παρεμβάσεις αυτές διακρίνονται σε : δραστηριότητες με την βοήθεια των ζώων (animal-assisted activities-AAA) και τις παρεμβάσεις-θεραπείες με τη βοήθεια των ζώων (animal-assisted therapy-AAT). Οι AAA, όπως τα προγράμματα επικοινωνίας και επίσκεψης σε ιδρύματα, παρέχουν ευκαιρίες για εκπαιδευτικά, ψυχαγωγικά και θεραπευτικά οφέλη και μπορούν να πραγματοποιηθούν σε διάφορα περιβάλλοντα. Οι AAT είναι παρεμβάσεις με συγκεκριμένους στόχους, εφαρμόζονται εξατομικευμένα ή σε ομάδα ατόμων από κατάλληλα εκπαιδευμένους επαγγελματίες.

Οι βοηθητικές δραστηριότητες με ζώα (AAA) ορίζεται από το οργανισμό Delta (1997) σαν η ενσωμάτωση των ζώων στις θεραπευτικές δραστηριότητες για να διευκολύνουν το κίνητρο, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία, την ενθάρρυνση και την περιστασιακή αλληλεπίδραση χωρίς να ακολουθείται ένα συγκεκριμένο σύνολο κριτηρίων ή στόχων. Οι AAA θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν τους εθελοντές και τα κατοικίδια ζώα τους, την επίσκεψη σε ένα γηροκομείο για να ενθαρρύνουν τη θετική κοινωνικοποίηση και την αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων. Ενώ θεωρείται ότι έχουν θεραπευτικό χαρακτήρα, δεν υπάρχουν καθορισμένοι στόχοι, και δεν απαιτείται προγραμματισμός ή αξιολόγηση. Ο σκοπός των AAA δεν είναι η επίτευξη μιας συγκεκριμένης θεραπευτικής διαδικασίας, σε αντίθεση με την AAT (Thigpen, Ellis, & Smith, 2005).

Από την άλλη πλευρά, η θεραπεία με την βοήθεια ζώων (AAT) ορίζεται ως "στόχο-κατευθυνόμενη παρέμβαση στην οποία ένα ζώο πληροί συγκεκριμένα κριτήρια, ως αναπόσπαστο μέρος της θεραπευτικής διαδικασίας" (Delta,1997). Πιο συγκεκριμένα, η θεραπεία με ζώα (AAT), συμπεριλαμβάνει τη παρουσία ενός ζώου στο περιβάλλον του ατόμου που αντιμετωπίζει τις δυσκολίες με θεραπευτική πρόθεση. Σύγχρονες έρευνες δείχνουν ότι η συγκεκριμένη θεραπεία προσφέρει πολλά οφέλη πέραν εκείνων των παραδοσιακών θεραπειών. Η AAT δεν αποτελεί προσανατολισμό θεραπείας όπως η γνωσιακή-συμπεριφορική ή ορθολογική-συναισθηματική θεραπεία, αντιθέτως ο θεραπευτής μπορεί να ενσωματώσει το ζώο σε οποιοδήποτε προσανατολισμό ακολουθεί (Chandler, 2005;Thompson, 2009).

Μεταξύ των θετικών στοιχείων που προκύπτουν από τη παρουσία ζώου στο θεραπευτικό πλαίσιο είναι η διευκόλυνση στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ του θεραπευτή και του πελάτη, η ανακούφιση από την ένταση και το άγχος της θεραπείας και η δημιουργία μιας θετικής διάθεσης. Μέσα από αυτήν την αλληλεπίδραση το ζώο μπορεί να βοηθήσει τον πελάτη να επικεντρώνεται σε δύσκολα ζητήματα βοηθώντας να έρθει σε επαφή με τα αντίστοιχα συναισθήματα (Thompson, 2009).

ΗAAT εφαρμόζεται από εκπαιδευμένο επαγγελματία και η διαδικασία θα πρέπει να τεκμηριώνεται και να αξιολογείται. Σύμφωνα με τη Delta (1997) στην AAT, ο ρόλος του ζώου είναι αναπόσπαστος για την παροχή βοήθειας και έχει ως στόχο την αύξηση της γνωστικής, σωματικής, κοινωνικής ή/και συναισθηματικής ευεξίας. Τόσο η AAT όσο και η AAA έχουν χρησιμοποιηθεί με μια ποικιλία ζώων, σε μια ποικιλία καταστάσεων, και σε μια ποικιλία πληθυσμών και διαγνώσεων.

Παραδείγματα χρήσης της AAT στην φυσιοθεραπεία θα ήταν ένας ασθενής να περπατάει με ένα σκυλί σε ένα διάδρομο ή να βουρτσίζει μια γάτα, ώστε μέσα από αυτές τις δραστηριότητες να αυξηθεί η δύναμη και ο έλεγχος των μυών. Παράδειγμα χρήσης της AAT σε πλαίσιο συμβουλευτικής ψυχικής υγείας θα μπορούσε να περιλαμβάνει ένα παιδί που είναι θύμα κακοποίησης το οποίο θα μπορεί να χαϊδεύει ή να μιλάει σε έναν σκύλο ή μια γάτα και μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία να διδάσκεται η έννοια του κατάλληλου αγγίγματος και της κατάλληλης αλληλεπίδρασης (Chandler, 2005).

2.2 Ιστορική αναδρομή

Οι παρεμβάσεις και η θεραπεία με ζώα, μπορεί να φαίνεται ως κάτι σύγχρονο, αλλά στην πραγματικότητα έχει ιστορικές ρίζες που φτάνουν πίσω στο τα τέλη του 1700. Το 1792, στο York Retreat στην Αγγλία, το οποίο ήταν από τα πρώτα μέρη που λάμβαναν φροντίδα με σεβασμό οι άνθρωποι που ήταν ψυχικά άρρωστοι καταγράφεται η πρώτη τεκμηριωμένη περίπτωση χρησιμοποίησης ζώων για θεραπευτικούς σκοπούς . Ο ιδρυτής, ο William Tuke, επέτρεψε την παρουσία σε μικρά οικοσίστα ζώα με τα οποία οι τρόφιμοι θα μπορούσαν να αλληλεπιδράσουν και να αναπτύξουν ενσυναίσθηση (McCulloch, 1983 στο Henry, 2013). Ωστόσο, από τις αρχές του 20ου αιώνα, τα οικοσίστα ζώα σπάνια μπορούν να εντοπιστούν σε ιδρύματα λόγω της έλευσης της επιστημονικής ιατρικής (Allderidge, 1991 στο Henry, 2013).

Ο Σίγκμουντ Φρόιντ είχε πολλά σκυλιά και συχνά είχε παρόν τον αγαπημένο του σκύλο κατά τη διάρκεια των ψυχαναλυτικών του συνεδριών. Μέσα από αυτό, παρατήρησε ότι η παρουσία του σκύλου ήταν χρήσιμη, διότι ο ασθενής αισθανόταν ότι αυτά που έλεγε δεν δημιουργούν καμία ενόχληση ή αντίδραση στο σκυλί και αυτό τους καθησυχάζει και έτσι τους ενθάρρυνε να χαλαρώνουν. Όλη αυτή η διαδικασία ήταν περισσότερο αποτελεσματική όταν ο ασθενής ήταν παιδί ή έφηβος (Coren, 2010).

Η AAT ξεκίνησε στις ΗΠΑ το 1919, όταν υπουργός Εσωτερικών Franklin K Lane πρότεινε τη χρήση σκύλων σε ψυχιατρικούς ασθενείς στο Νοσοκομείο της Αγίας Ελισάβετ στην Ουάσινγκτον (Burch, 1996 στο Chandler,2005). Το 1942, ο αμερικανικός στρατός χρησιμοποίησε τη θεραπεία με τη βοήθεια κατοικίδιων ζώων στο Pawling Army Air Force Convalescent Hospital. Αυτό ο χώρος ήταν ένα αγρόκτημα που ως στόχο είχε την αποκατάσταση των βετεράνων πολέμου (Hooker, Freeman, & Stewart, 2002 στο Chandler, 2005). Καμία ωστόσο από τις δύο αυτές προσπάθειες δεν συνέλεξε δεδομένα ούτε πραγματοποίηση ερευνητικές μελέτες σχετικά με τα οφέλη της AAT.

Ο Levinson στις αρχές του 1970 αναφέρθηκε στη “θεραπεία με κατοικίδιο” (Serpell, 1996 στο Henry, 2013). Παρόμοια με τη σύλληψη του Φρόιντ για το "id" ως το βασικό ζώοδη ένστικτο της ανθρώπινης ψυχής, ο Levinson πίστευε ότι τα ζώα συνδέονται με ένα μέρος της ζωώδης φύσης του ανθρώπου. Σύμφωνα με τον Levinson (1972 στο

Henry, 2013), η αυξανόμενη αίσθηση της αποξένωσης των ανθρώπων οφείλεται σε μια έλλειψη σύνδεσης με την ασυνείδητη ζωώδη φύση του. Για να θεραπεύσει αυτό, οι άνθρωποι πρέπει να δημιουργήσουν θετικές σχέσεις με αληθινά ζώα (Levinson, 1969 στο Henry, 2013). Έτσι λοιπόν σύμφωνα με τον Levinson, η σχέση ανθρώπου-ζώου παρέμεινε επιτακτική ανάγκη για την ψυχολογική υγεία.

Ο Boris Levinson ήταν ο πρώτος κλινικός ψυχολόγος ο οποίος τεκμηρίωσε τον τρόπο με τον οποίο τα ζώα συντροφιάς θα μπορούσαν να επιταχύνουν την αποκατάσταση ενός πελάτη (Levinson, 1997). Μάλιστα το πρώτο βιβλίο που εξέδωσε το 1962 έχει τον τίτλο “Το σκυλί ως συν-θεραπευτής”(Levinson, 1962). Ο Levinson ανακάλυψε ότι έκανε σημαντική πρόοδο με ένα διαταραγμένο παιδί, όταν το σκυλί του, ο Jingles, ήταν παρόν στις θεραπευτικές συνεδρίες. Έτσι διατύπωσε τη θεωρία ότι το ζώο μπορεί να λειτουργήσει ως μεταβατικό αντικείμενο για να βοηθήσει στην οικοδόμηση αρχικά και στη συνέχεια στη διευκόλυνση της σχέσης μεταξύ του ασθενούς και του θεραπευτή.

Το 1980, μια μελέτη ορόσημο του Friedmann, Katcher, Lynch, και Thomas (1980 στο Henry, 2013) πυροδότησε τη συστηματική εξέταση των θεραπευτικών αποτελεσμάτων της συμβίωσης κατοικίδιων ζώων από την ιατρική κοινότητα (Serpell, 2000). Η μελέτη ερευνήσε τις επιπτώσεις της κοινωνικής απομόνωσης στα ποσοστά επιβίωσης των ανθρώπων που είχαν υποστεί καρδιακή προσβολή και συνέκρινε δύο δείγματα ατόμων που είχαν υποστεί καρδιακή προσβολή και είχαν κατοικίδιο και ανθρώπων που είχαν υποστεί καρδιακή προσβολή και δεν είχαν κατοικίδιο. Όπως αρχικά υπέθεσαν, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ορισμένα είδη κοινωνικών επαφών ήταν σημαντικά προγνωστικοί παράγοντες της επιβίωσης. Ωστόσο, προέκυψε επίσης ότι οι ιδιοκτήτες κατοικίδιων είχαν σημαντικά περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης από τους μη ιδιοκτήτες (Friedmann et al., 1980 στο Henry, 2013; Serpell, 2006a). Στη συνέχεια ακολούθησαν πλήθος ερευνών γύρω από αυτό το θέμα.

Παρά το γεγονός ότι τα ζώα έχουν εμπλακεί σε δραστηριότητες θεραπείας εδώ και δεκαετίες, υπάρχουν σχετικά λίγα εμπειρικά στοιχεία που να υποστηρίζουν την θεωρία. Προηγούμενες μελέτες έχουν εστιάσει κυρίως στους ηλικιωμένους πληθυσμούς και έχουν στηριχθεί σε μεγάλο βαθμό από τα δεδομένα αυτο-αναφορών, αναφορών δηλαδή των ίδιων των ηλικιωμένων για το πώς βίωσαν όλη τη διαδικασία της θεραπείας. Ως εκ τούτου, η πρόκληση στον τομέα είναι να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα της

χρήσης τέτοιων μορφών θεραπείας με πιο αυστηρή μεθοδολογία (Wilson, 2006 στο Henry, 2013).

2.3 Πλεονεκτήματα των παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

Η ιδέα ότι τα ζώα έχουν ορισμένες εγγενείς ιδιότητες που μπορούν να διευκολύνουν τη θεραπεία είναι ευρέως διαδεδομένη στη βιβλιογραφία για την AAT. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η απλή παρουσία του ζώου, η αυθόρμητη συμπεριφορά του και η τάση του για επαφή μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες και να παρέχει οφέλη που θα αδύνατο ή πολύ πιο δύσκολο να επιτευχθούν σε περίπτωση απουσίας του (Serpell, 2006b).

Η ιδέα πως η παρουσία ή η αλληλεπίδραση με ζώα μειώνει το άγχος και τη διέγερση είναι έντονη στη βιβλιογραφία που σχετίζεται με την AAT (Wells, 2007; Reimer, 1999; Friedmann, 1983; Odendaal, & Meintjes, 2003; Fine, 2010; Fine, 2011). Σύμφωνα με τους Odendaal και Meintjes (2003) μάλιστα, τα ζώα έχουν μια κατευναστική επίδραση στον άνθρωπο και οδηγούν στη μείωση της διέγερσης του συμπαθητικού του συστήματος. Χαρακτηριστικό είναι ότι και μόνο το χάιδεμα του σκύλου έχει θεραπευτική διάσταση, καθώς ύστερα από μετρήσεις διαπιστώθηκε ότι μειώνει την αρτηριακή πίεση.

Αυτή η ιδέα βρίσκει θεωρητική στήριξη στην υπόθεση της βιοφιλίας, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος έχει έμφυτη τάση να παρατηρεί και να προσελκύεται από άλλους ζωντανούς οργανισμούς. Έτσι, το γεγονός ότι νιώθει ήρεμα από την παρουσία των ζώων μπορεί να αποδοθεί σ' αυτή του την έμφυτη τάση. Παρότι όμως υπάρχουν στοιχεία όπου στηρίζουν την ιδέα ότι η παρουσία των ζώων ηρεμεί και μειώνει το άγχος στον άνθρωπο, δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα που να το συνδέουν με την έμφυτη τάση του ανθρώπου να προσελκύεται από άλλους ζωντανούς οργανισμούς.

Μια άλλη εξήγηση για το γεγονός ότι η παρουσία των ζώων προκαλεί συχνά μείωση του άγχους προσπάθησε να δώσει η θεωρία μάθησης. Σύμφωνα με αυτήν, τα ερεθίσματα που προκαλούν ευχαρίστηση τείνουν να επαναλαμβάνονται και στο μέλλον, ενώ καταστάσεις και ερεθίσματα που προκαλούν πόνο ή που είναι δυσάρεστα τείνουν να αποφεύγονται. Έτσι λοιπόν, όταν τα ζώα εισάγονται σε ένα θεραπευτικό πλαίσιο μπορεί να χρησιμεύσουν ως ρυθμιστικό στοιχείο και να εκτρέψουν την

προσοχή των πελατών από το άγχος που παράγουν ερέθισμα που σχετίζονται με τη διαδικασία της θεραπείας (Serpell, 2006b.)

Η παρατήρηση ότι τα ζώα θεραπείας μπορούν να χρησιμεύσουν ως καταλύτες ή μεσολαβητές στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των ανθρώπων και μπορούν να επισπεύσουν τη διαδικασία οικοδόμησης σχέσης μεταξύ ασθενούς και θεραπευτή συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία για την ΑΑΙ. Σύμφωνα με αυτό, η παρουσία των ζώων παρέχει τη δυνατότητα συζήτησης πάνω σε ένα ουδέτερο, εξωτερικό, μη επικίνδυνο θέμα, γεγονός που διευκολύνει την αλληλεπίδραση σε πρώτο επίπεδο και στη συνέχεια σε ένα δεύτερο επίπεδο την οικοδόμηση μιας καλής θεραπευτικής σχέσης (Serpell, 2006b).

2.4 Κίνδυνοι και μειονεκτήματα που σχετίζονται με τις παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Υπάρχουν ορισμένοι κίνδυνοι και μειονεκτήματα που σχετίζονται με την εφαρμογή της ΑΑΤ τόσο για τον πελάτη όσο και για το ζώο που εμπλέκεται όσο και για τον εξειδικευμένο επαγγελματία. Σημαντική ωστόσο μείωση των κινδύνων μπορεί να επιτευχθεί ακολουθώντας κατάλληλες διαδικασίες διαχείρισης των κινδύνων (Chandler, 2005).

Ένας μεγάλος κίνδυνος που σχετίζεται με την ΑΑΤ είναι ο κίνδυνος τραυματισμού του πελάτη από το ζώο. Τραυματισμός μπορεί να επέλθει παραδείγματος χάριν όταν το άλογο που συμμετέχει στη θεραπεία μπορεί να πατήσει το πόδι του πελάτη, μια γάτα μπορεί να γρατζουνίσει έναν πελάτη κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης, ένας μεγάλος σκύλος μπορεί να χτυπήσει έναν πελάτη καθώς τρέχει να φέρει μια μπάλα. Για να αποφευχθεί λοιπόν ο κίνδυνος τραυματισμού από το ζώο, τα ζώα που συμμετέχουν στη παρέμβαση πρέπει να επιλέγονται με βάση την ιδιοσυγκρασία τους και να εκπαιδεύονται με τον κατάλληλο τρόπο (Chandler, 2005; Ryan, 2002).

Ένα άλλο μειονέκτημα που σχετίζεται με την ΑΑΤ είναι η διαχείριση των συναισθημάτων θλίψης και απώλειας που μπορεί να αντιμετωπίσει ο πελάτης κατά τον τερματισμό της παρέμβασης-θεραπείας. Πιθανό είναι ο πελάτης να αναπτύξει έντονα συναισθήματα δεσίματος με το ζώο και να του είναι πολύ δύσκολο να το αποχωριστεί

κατά την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Ένας τρόπος προετοιμασίας του πελάτη για αυτό είναι η συζήτηση μαζί του από την αρχή και η ενημέρωση του για την πιθανή εμφάνιση αυτών των συναισθημάτων ώστε να είναι ευκολότερο να τα διαχειριστεί σε περίπτωση που προκύψουν (Chandler, 2005).

Επίσης, ο πελάτης μπορεί να είναι αλλεργικός ή να φοβάται το ζώο. Έτσι προσεκτική εξέταση και αξιολόγηση των πελατών είναι απαραίτητη ώστε η μορφή της παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου να εφαρμοστεί μόνο με τους κατάλληλους πελάτες (Chandler, 2005).

Κίνδυνοι ωστόσο ελλοχεύουν και για το ίδιο το ζώο που συμμετέχει στη διαδικασία. Όσο πιο εύθραυστο το ζώο, για παράδειγμα ένα πουλί ή ένα μικρό σκυλί, τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος να υποστεί ζημιά, όπως το να πέσει. Επιπλέον, ένα ζώο θεραπείας μπορεί επίσης να αντιμετωπίζει στρες και υπερκόπωση. Για την εξάλειψη όλων αυτών των κινδύνων υπεύθυνος είναι ο θεραπευτής και χειριστής του ζώου. Ο θεραπευτής πρέπει να αφιερώνει αρκετό χρόνο για να προσφέρει φροντίδα στο ζώο θεραπείας. Αυτό περιλαμβάνει εκπαίδευση, σίτιση, άσκηση, χρόνο για ψυχαγωγία, ανάπαυση και υγειονομική περίθαλψη (Chandler, 2005).

2.5 Ερευνητικά δεδομένα για την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων με ζώα σε διάφορα πλαίσια και πληθυσμιακές ομάδες

Τα οφέλη από τη συμπληρωματική θεραπευτική προσέγγιση με ζώα είναι ποικίλα και καλύπτουν τον σωματικό, κοινωνικό και ψυχολογικό τομέα των ανθρώπων. Πιο συγκεκριμένα, ερευνητικά δεδομένα αποδεικνύουν ότι η θεραπεία με ζώα μειώνει τα επίπεδα φόβου, λύπης και ψυχολογικής δυσφορίας και προάγει την ψυχολογική ευεξία, βελτιώνει την αυτοεκτίμηση και βοηθά στην αντιμετώπιση διαφόρων στρεσογόνων καταστάσεων. Η εφαρμογή της θεραπείας με τη βοήθεια ζώων έχει γίνει σε διάφορα πλαίσια και με ποικίλες πληθυσμιακές ομάδες.

2.5.1 Ψυχιατρικά ιδρύματα και οίκοι ευγηρίας

Η θεραπεία με τη βοήθεια κατοικίδιων έχει χρησιμοποιηθεί εδώ και πολλά χρόνια σε νοσοκομεία και οίκους ευγηρίας. Η χρήση της AAT στους ηλικιωμένους και τους

ψυχιατρικά ασθενείς έχει επεκταθεί τόσο σε κέντρα ημερήσιας φροντίδας όσο και στις ιδιωτικές κατοικίες τους. Για εκείνους που κατοικούν σε μακροχρόνια εγκαταστάσεις περίθαλψης, η ΑΑΤ προσφέρει ενίσχυση της κοινωνικής, ψυχολογικής και σωματικής ευεξίας όπως και καταπολέμηση των αρνητικών επιπτώσεων που συχνά συνοδεύουν την αλλαγή κατοικίας και μάλιστα όταν η νέα κατοικία αποτελεί εγκατάσταση ιδρυματικής μορφής (Granger & Kogan, 2006).

Ο Corson και οι συνεργάτες του (1978; 1975; 1977; 1980 στο Wells, 2007), ήταν μεταξύ των πρώτων που εξέτασαν τη χρησιμότητα των κατοικίδιων σκύλων σε αυτού του τύπου τις θεραπείες. Στην αρχική μελέτη τους 47 ασθενείς με προβλήματα απόσυρσης και αντικοινωνικότητας σε ψυχιατρική μονάδα είχαν τη δυνατότητα να αλληλεπιδρούν με επιλεγμένα σκυλιά σε καθημερινή βάση. Πέντε από τους ασθενείς παρατηρήθηκε ότι είχαν βελτιωθεί σημαντικά μέχρι το τέλος της μελέτης, και τουλάχιστον κάποια ψυχολογική βελτίωση παρατηρήθηκε σε όλους τους συμμετέχοντες. Στη συνέχεια πλήθος ερευνών κατέδειξαν τη συμβολή των ζώων στις ανάπτυξη της κοινωνικότητας στους ηλικιωμένους (Wells, 2007).

Σε σχέση με τους ψυχιατρικούς ασθενείς, ο Ethel Wolff (1970), ψυχίατρος στη Φιλαδέλφεια, πραγματοποίησε έρευνα, η οποία εξέταζε την αποτελεσματικότητα της χρήσης των ζώων σε ψυχιατρικά ιδρύματα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το 48% των ασθενών ανταποκρίθηκε θετικά στην θεραπεία με ζώα βελτιώνοντας κάποια ικανότητα του. Επιπλέον διαφάνηκε, ότι η θεραπευτική επαφή με τα ζώα μειώνει τα επίπεδα φόβου λύπης και ψυχολογικής δυσφορίας και να προάγει την ψυχολογική ευεξία στους ασθενείς ψυχιατρικών ιδρυμάτων.

2.5.2 Σωφρονιστικά ιδρύματα

Πρόσφατα και οι φυλακές έχουν αρχίσει να χρησιμοποιούν τα ζώα, συμπεριλαμβανομένων των σκύλων, σε ένα θεραπευτικό πλαίσιο (Strimble, 2003 στο Wells, 2007). Οι κρατούμενοι στις φυλακές μπορεί να υποφέρουν από μοναξιά και χαμηλή αυτοεκτίμηση. Έτσι, έχουν εισαχθεί σε σωφρονιστικά ιδρύματα, ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, σε μια προσπάθεια να ενισχυθεί η ψυχολογική ευημερία και η αποκατάσταση των προηγούμενων παραβατών, σκυλιά. Οι συμμετέχοντες υποχρεούνται να φροντίζουν τα ζώα και σε πολλές περιπτώσεις να τα εκπαιδεύουν για

ένα συγκεκριμένο σκοπό, π.χ. ως σκύλο αρωγής για τους ηλικιωμένους ή άτομα με σωματική αναπηρία (Hines, 1983 στο Wells, 2007; Walsh & Martin, 1994 στο Wells, 2007). Έρευνα για τη χρησιμότητα των σκύλων σε αυτό το είδος πλαισίου είναι σχετικά περιορισμένη, ωστόσο αυτές που έγιναν κατέδειξαν τα θετικά αποτελέσματα της ύπαρξης των σκύλων. Στην περίπτωση των σωφρονιστικών ιδρυμάτων τα σκυλιά έχουν διπλό ρόλο, λειτουργούν θεραπευτικά τονώνοντας το ηθικό των κρατούμενων αλλά και τους βοηθούν στην επαγγελματική τους εκπαίδευση και κατάρτιση που σχετίζεται με την φροντίδα και την εκπαίδευση ζώων.

2.5.3 Σχολικό πλαίσιο

Τα ζώα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως σημαντικό εκπαιδευτικό εργαλείο. Τα παιδιά μπορούν να μάθουν για τη ζωή, το θάνατο, την αναπαραγωγή και βιολογικές διεργασίες με πρώτη παρατήρηση των ζώων (McCulloch, 1985). Το ζώο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διδάξει τη φυσιολογία και την ανατομία. Υπάρχουν πολλές ακαδημαϊκές δεξιότητες που μπορούν να διδαχθούν χρησιμοποιώντας το ενδιαφέρον ενός παιδιού σε ένα κατοικίδιο ζώο: το παιδί μπορεί να διαβάσει μια ιστορία για το κατοικίδιο ζώο, να διαβάσετε βιβλία σχετικά με το κατοικίδιο ζώο ή να γράψει μια επιστολή προς αυτό. Η ΑΑΤ επιτρέπει επίσης στα παιδιά να αποκτήσουν έλεγχο και ικανότητα ρύθμισης της συμπεριφοράς τους παράλληλα με την ανάπτυξη ενσυναίσθησης απέναντι στα άλλα πλάσματα που ζουν γύρω τους (Ross, 1992).

Η σημαντικότερη όμως συνεισφορά του ζώου σε εκπαιδευτικό πλαίσιο είναι ότι πολλές φορές λειτουργεί ως κίνητρο για μάθηση (Levinson, 1969). Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι τα ζώα εντός του σχολικού πλαισίου μπορούν να αποτελέσουν κίνητρο και να συμβάλλουν στην αύξηση της συμμετοχής και του ενδιαφέροντος των μαθητών για εμπλοκή στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες (Owens & Williams, 1995; Levinson, 1969; Kaye, 1984; Martin & Farnum, 2002; Prothmann, et al., 2009).

Χαρακτηριστική είναι η μελέτη του Kaye (1984), όπου διαπίστωσε ότι το περιβάλλον στην τάξη υπό την παρουσία των ζώων ήταν πιο θετικό, όπως και η συμπεριφορά των μαθητών απέναντι στους δασκάλους ήταν τέτοια ώστε υπήρχαν λιγότερες πειθαρχικές παραπομπές των μαθητών της τάξης με ζώα σε σχέση με τάξη όπου δεν υπήρχαν ζώα. Παρόμοια, σε έρευνα των Hergovich, Monshi, Semmler και Zieglmayer

(2002), διαφάνηκε ότι η παρουσία σκύλου στην τάξη πρώτης δημοτικού αύξανε την κοινωνική αλληλεπίδραση των μαθητών και μείωνε την επιθετικότητά τους.

Σημαντικός είναι επίσης, ο ρόλος των ζώων στη διδασκαλία και διευκόλυνση ανάπτυξης δεξιοτήτων (Wolff, 1970; Bueche, 2003; Newlin, 2003; Esteves & Stokes, 2008). Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα προγράμματα για την εξάσκηση της ανάγνωσης που έχουν αναπτυχθεί σε διάφορες χώρες. Σ' αυτά τα προγράμματα η παρουσία του ζώου και ιδιαίτερα του σκύλου έχει ερευνηθεί και σχετίζεται με την ενίσχυση και βελτίωση της αναγνωστικής ευχέρειας των μαθητών (Bueche, 2003; Newlin, 2003; Altschiller, 2011).

Τα προγράμματα επίσκεψης σκυλιών θεραπείας στα σχολικά πλαίσια για ενίσχυση της αναγνωστικής ικανότητας των μαθητών είναι ένα σχετικά πρόσφατο εγχείρημα. Το πιο γνωστό είναι το πρόγραμμα Reading Education Assistance Dogs (R. E. A. D.) που ξεκίνησε το 1999. Ο σκοπός του προγράμματος ήταν να ενθαρρύνει τους νέους με προβλήματα στην ανάγνωση να ξεπεράσουν τους φόβους τους, μέσα από τη συντροφικότητα ενός σκύλου ειδικά εκπαιδευμένου. Το παιδί διαβάζει φωναχτά στο σκυλί, του οποίου η παρουσία γίνεται αντιληπτή ως μη επικριτική με αποτέλεσμα την βελτίωση των αναγνωστικών του ικανοτήτων. Τα πρώτα αποτελέσματα από αυτό το πρόγραμμα είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά, όλα τα παιδιά που συμμετείχαν για 13 μήνες στο πρόγραμμα βελτίωσαν την αναγνωστική τους ικανότητα τουλάχιστον κατά δύο μονάδες (σύμφωνα με το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε) ενώ μερικά έως και 4 μονάδες (Bueche, 2003). Επιπλέον, το προσωπικό που συμμετείχε σε αυτό το πρόγραμμα διαπίστωσε σημαντική αύξηση στην δεξιότητα της αναγνωστικής κατανόησης και στην εμπιστοσύνη που νιώθουν τα παιδιά που συμμετείχαν στο πρόγραμμα για δόμηση σχέσεων με τους συνομηλίκους. Σημαντική τέλος βελτίωση παρατηρήθηκε στην υγεία τους γενικότερα και στην ενσυναισθητική κατανόηση που επιδείκνυαν στα ζώα (Altschiller, 2011). Αντίστοιχα ευρήματα που παρουσιάζουν βελτίωση των αναγνωστικών ικανοτήτων των μαθητών που είχαν αναγνωστικές δυσκολίες και συμμετείχαν σε προγράμματα με σκύλους-αναγνώστες κατέδειξαν και άλλες έρευνες (Newlin, 2003; Kaymen, 2005; Friesen, 2012).

Εν τέλει, το στοιχείο που κάνει τα παραπάνω προγράμματα αποτελεσματικά είναι η ανεπιφύλακτη αποδοχή των σκύλων θεραπείας το γεγονός αυτό επιτρέπει στους

μαθητές να κάνουν λάθη χωρίς την απειλή να τιμωρηθούν ή να γελοιοποιηθούν. Γίνονται έτσι με ένα μοναδικό τρόπο οι εκπαιδευτικοί σε πλάσματα που δεν μπορούν να διαβάσουν καθόλου και μέσα από αυτή τη διαδικασία οι ίδιοι διδάσκουν τους εαυτούς τους (LeRoux, Swartz, & Swart, 2014).

2.5.4 Παιδιά με αναπηρίες

Τα ζώα χρησιμοποιούνται επίσης για τη θεραπεία παιδιών που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα. Η αλληλεπίδραση με τα ζώα θεραπείας μπορεί μερικές φορές να βελτιώσει την αποκατάσταση μετά από σοβαρές ασθένειες. Με την παρουσία των ζώων τα παιδιά αλλάζουν τη συμπεριφορά τους, αναπτύσσουν ένα αίσθημα ευθύνης και αυξάνεται το κίνητρό τους να συμμετάσχουν στη διαδικασία αποκατάστασης. Συχνά μάλιστα αναπτύσσουν ένα σημαντικό επίπεδο οικειότητας με τα ζώα. Η ειδική αυτή συνεργασία έχει ως αποτέλεσμα τα ζώα να αναλαμβάνουν τον ρόλο του συνθεραπευτή. Πολλές έρευνες έχουν γίνει για την αποτελεσματικότητα της ΑΑΤ με παιδιά με αναπηρίες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ιδιαίτερα θετική συμβολή της θεραπείας αυτής.

2.5.4.1 Παιδιά με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές

Για σχεδόν 50 χρόνια ειδικά εκπαιδευμένα ζώα χρησιμοποιούνται σε κλινικό, εκπαιδευτικό και οικογενειακό πλαίσιο ώστε να ενισχύσουν ή να βοηθήσουν τα παιδιά με αυτισμό να αναπτύξουν δεξιότητες κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ολοκλήρωσης καθημερινών δραστηριοτήτων (Solomon, 2010). Τα ερευνητικά δεδομένα στον τομέα των ζώων θεραπείας (ΑΑΤ) δείχνουν ότι τα παιδιά με αυτισμό προτιμούν τη παρουσία ζώων και συγκεκριμένα σκύλου σε σχέση με τη παρουσία ανθρώπου και επιπλέον, ότι η παρουσία των εκπαιδευμένων κυρίως σκύλων βελτιώνουν σε σημαντικό βαθμό την κοινωνική τους συμπεριφορά, μειώνουν τις στερεοτυπίες και τις αρνητικές συμπεριφορές και βοηθούν στις αλληλεπιδράσεις των παιδιών με τους άλλους (Solomon, 2010; Redefers & Goodman, 1989; Esteves & Stokes, 2008; Martin & Farnum, 2002; Celani, 2002; Prothmann et al., 2009). Άξιο προσοχής αποτελεί το γεγονός ότι τα παιδιά αυτά αν και αποφεύγουν τη βλεμματική επαφή με τους ανθρώπους, δεν νιώθουν την ίδια δυσφορία στην επαφή τους με τα ζώα θεραπείας και ιδιαίτερα τα σκυλιά θεραπείας (Martin & Farnum, 2002).

Αρκετές υποθέσεις έχουν γίνει για τους λόγους που αρκετά παιδιά με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές σχετίζονται και αλληλεπιδρούν σε ικανοποιητικό βαθμό με τα σκυλιά και η επικρατέστερη άποψη στηρίζει αυτή τη πραγματικότητα στη σκέψη τόσο των σκυλιών όσο και πολλών παιδιών με αυτισμό, που βασίζεται στις αισθήσεις (Grandin & Johnson, 2005) Είναι κοινά αποδεκτό ότι τα ζώα δεν σκέφτομαι με λέξεις. Τόσο οι αναμνήσεις τους και όσο και οι εμπειρίες περιέχουν λεπτομερείς αισθητηριακές πληροφορίες. Ο κόσμος του σκύλου είναι γεμάτος με εικόνες, μυρωδιές, ήχους. Αντίστοιχα πολλά άτομα με αυτισμό σκέφτονται με βάση τις αισθήσεις και πιο συγκεκριμένα σκέφτεται με βάση εικόνες. Αυτό ακριβώς το σημείο συνδέει τα άτομα με αυτισμό με τα σκυλιά, τα κοινά στοιχεία στον τρόπο σκέψης τους (Grandin, Fine, & Bowers, 2010).

Αυτή η υπόθεση βρήκε στήριξη στην έρευνα που αναφέρθηκε παραπάνω (Prothmann, et al., 2009). Τα παιδιά με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές φαίνεται να προτιμούσαν την αλληλεπίδραση με τα σκυλιά λόγω του ότι τα σκυλιά έχουν πιο απλό σύστημα επικοινωνίας, χρησιμοποιούν μόνο τη γλώσσα του σώματος και μεταδίδουν μηνύματα με μη λεκτικό τρόπο. Καθώς τα παιδιά με αυτισμό έχουν σοβαρό πρόβλημα να αντιληφθούν τα λεκτικά μηνύματα, να τα συνδέσουν με τα μη λεκτικά και να ανταποκριθούν η απλότητα της επικοινωνίας των σκύλων τα καταστεί πιο προσιτά σε αυτά (Grandin et al., 2010).

Εν τέλει, σημαντικό στοιχείο της παρουσίας των ζώων θεραπείας και ειδικότερα του σκύλου στα παιδιά με αυτισμό είναι η ικανότητα του να λειτουργεί ως διαμεσολαβητής στις σχέσεις του παιδιού με το περιβάλλον του. Αυτός ο δεσμός βοηθά το παιδί να ηρεμήσει (Arkow, 2010; Morris, 2014).

2.5.4.2 Παιδιά με συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα

Ερευνητικά εξετάστηκε η αποτελεσματικότητα της AAT και στα παιδιά με συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα. Σε έρευνα περίπτωσης που πραγματοποίησε ο Kogan και οι συνεργάτες του (1999) μελετήθηκαν δύο παιδιά με συναισθηματικές δυσκολίες που συμμετείχαν σε AAT. Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων έγινε με τη βοήθεια του ADD-H (Comprehensive Teacher Rating Scale), την άμεση παρατήρηση και τη βιντεοσκόπηση των συνεδριών της θεραπείας με

τα ζώα(σκυλιά). Τα αποτελέσματα της ΑΑΤ ήταν σημαντικά με κυριότερα την μείωση των ξεσπασμάτων, των αρνητικών σχολίων, της διάσπασης προσοχής και του αισθήματος της μαθημένης αβοηθησίας όπως και την αύξηση της βλεματικής επαφής με ανθρώπους και τη βελτίωση των σχέσεων με συνομηλίκους.

Τα ίδια θετικά αποτελέσματα για τη θεραπεία με τη βοήθεια ζώων στα παιδιά με συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα κατέδειξε η έρευνα του Mallon (1994). Πιο συγκεκριμένα, ο Mallon αξιολόγησε τα αποτελέσματα των επισκέψεων στα εκτρεφόμενα ζώα σε φάρμα για παιδιά με συμπεριφορικά και συναισθηματικά προβλήματα. Τα ευρήματα έδειξαν τα παιδιά επισκέφθηκαν τα ζώα, με υψηλότερο ποσοστό συχνότητας όταν ήταν λυπημένα ή θυμωμένα επειδή η επίσκεψη αυτή τους έκανε να αισθάνονται καλύτερα.

2.5.4.3 Παιδιά με κινητική και νοητική αναπηρία

Η ΑΑΤ έχει χρησιμοποιηθεί και σε παιδιά με κινητική αναπηρία. Μάλιστα τα αποτελέσματα τέτοιων προσπαθειών ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά για την ευρύτερη χρήση της ΑΑΤ σε αυτή την πληθυσμιακή ομάδα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα πιλοτικό πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο 1998 στο νοσοκομείο St. Mary's Hospital for Children , το οποίο περιλάμβανε τη χρήση ενός σκύλου μια φορά το μήνα μέσα σε μια μικρή ομάδα παιδιών που αντιμετώπιζαν κινητικά προβλήματα., Κατά τη διάρκεια αυτών των συνεδριών κάθε παιδί εργάστηκε στο αναπηρικό καροτσάκι του ξεχωριστά με τον θεραπευτή του και το σκυλί, ή πολλά παιδιά σχημάτισαν ένα κύκλο στον οποίο ο σκύλος αλληλεπίδρασε με όλα παιδιά. Σε ορισμένους ασθενείς με τραυματική εγκεφαλική βλάβη, με έντονη αδυναμία ενός βραχίονα, ο θεραπευτής ζητούσε από το παιδί να χρησιμοποιήσει αυτό το χέρι για να αγγίξει, να ταΐσει , και χτενίσει το σκυλί. Έτσι τα παιδιά απέκτησαν πολύ ισχυρά κίνητρα για να συμμετέχουν στη θεραπεία, με αποτέλεσμα οι στόχοι να επιτυγχάνονται ευκολότερα (Dimitrijević, 2009).

Μια σημαντική συστηματική μελέτη διεξήχθη από τους Limond, Bradshaw και Cormack (1997), στην οποία συμμετείχαν οκτώ παιδιά με σύνδρομο Down, ηλικίας 7-12 ετών. Στη συγκεκριμένη έρευνα πραγματοποιήθηκαν συνεδρίες 14 λεπτών μέσα στις οποίες εφαρμόστηκαν δύο διαφορετικές πειραματικές συνθήκες. Στην πρώτη

πειραματική συνθήκη, συμμετείχε ένας θεραπευτής και ένα ομοίωμα σκύλου, παρόμοιου μεγέθους, χρώματος και υφής με το ζωντανό και άλλα δύο παιχνίδια. Στην δεύτερη πειραματική συνθήκη, όλες οι μεταβλητές διατηρήθηκαν ίδιες πέρα από το γεγονός ότι συμμετείχε ένα πραγματικό σκυλί, ένα αρσενικό, μαύρο Λαμπραντόρ. Σε κάθε συνθήκη, ο θεραπευτής, ενθαρρύνεται το παιδί να εκτελέσει δραστηριότητες συμπεριλαμβάνοντας το σκύλο (πραγματικό ή ομοίωμα), αλλά το παιδί είχε την ελευθερία να αλληλεπιδράσει καθ' οιοδήποτε τρόπο με το σκύλο, τα παιχνίδια, ή τον θεραπευτή. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά κατεύθυναν το βλέμμα τους στο πραγματικό σκυλί για μια σημαντικά μεγαλύτερη διάρκεια από ό, τι έκαναν στον θεραπευτή ή στο ομοίωμα σκύλου και τα παιχνίδια ή άλλα αντικείμενα στο δωμάτιο. Επιπλέον, τα παιδιά είχαν μειωμένη ανταπόκριση στον θεραπευτή της συνθήκης όπου το σκυλί ήταν ψεύτικο σε σχέση με τον θεραπευτή της συνθήκης όπου το σκυλί ήταν πραγματικό.

Λίγες έρευνες εξετάζουν τα θετικά αποτελέσματα της θεραπείας με ζώα στη μάθηση των ατόμων με αναπηρία. Ωστόσο, υπάρχει κάποια έμμεση απόδειξη ότι τα ζώα θα μπορούσαν να επηρεάσουν θετικά τις προϋποθέσεις για τη μάθηση. Σε μια σειρά μελετών, των Gee και των συνεργατών διερευνήθηκε η επίδραση της παρουσίας ενός σκύλου στην εκτέλεση διαφόρων έργων στα παιδιά. Μια ομάδα αναπτυξιακά καθυστερημένων παιδιών και μια ομάδα τυπικώς αναπτυσσόμενων παιδιών αξιολογήθηκαν στην ταχύτητα και ακρίβεια εκτέλεσης κινητικών δεξιοτήτων υπό την παρουσία ή την απουσία σκύλου θεραπείας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά εκτελούσαν γρηγορότερα μια εργασία κινητικών δεξιοτήτων με την ίδια ακρίβεια όταν ένα σκυλί ήταν παρόν ό, τι όταν δεν υπάρχει σκύλος (Gee et al., 2007 στο Dimitrijević, 2009). Σύμφωνα με τους συγγραφείς, μια εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι ο σκύλος λειτουργεί ως ένα αποτελεσματικό κίνητρο όπου ωθεί το παιδί για δράση, ενώ μια άλλη πιθανή εξήγηση ότι η παρουσία του σκύλου οδήγησε σε αυξημένη χαλάρωση και μείωση του στρες κατά την εκτέλεση της εργασίας αυξάνοντας έτσι την ταχύτητα στην εκτέλεση του έργου.

Επί του παρόντος, δεν υπάρχει άμεση απόδειξη ότι τα ζώα μπορούν να προωθήσουν μάθηση σε παιδιά με αναπηρίες, αλλά η παρουσία ενός σκύλου σε εκπαιδευτικό πλαίσιο φαίνεται να υποστηρίζει τη συγκέντρωση, την προσοχή, τα κίνητρα, και τη χαλάρωση αντανακλώντας τη μείωση των υψηλών επιπέδων άγχους που αναστέλλουν

την αποτελεσματική μάθηση και απόδοση. Επίσης, η παρουσία ενός σκύλου δημιουργεί μια ευχάριστη κοινωνική ατμόσφαιρα, η οποία είναι γνωστό ότι είναι ένα απαραίτητο συστατικό για τη βέλτιστη εκτελεστικής λειτουργίας (Diamond & Lee, 2011 στο Dimitrijević, 2009), η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη μάθηση.

2.6 Αντιλήψεις και στάσεις για τις παρεμβάσεις και τη θεραπεία με τη βοήθεια ζώων

Αρκετές έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί σε χώρες κυρίως της Αμερικής με στόχο την διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στο χώρο της υγείας και της εκπαίδευσης για τις παρεμβάσεις και τη θεραπεία με τη βοήθεια ζώων. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών αποδεικνύουν τη θετική στάση της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων απέναντι σε τέτοιου είδους παρεμβάσεις.

Πιο συγκεκριμένα, σε έρευνες που διεξάχθηκαν σε επίπεδο ιατρικού προσωπικού, εργοθεραπευτών, προσωπικού σχολείων, σχολικών σύμβουλων, εκπαιδευτικών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών, διαφάνηκε ότι όλοι ήταν θετικά διακεείμενοι σε τέτοιου είδους ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις (Hall-Million, 2014; Hightower, 2010; Ryan, 2000; Ryan, 2002; Prey, 2008). Μάλιστα σε έρευνα με συμμετέχοντες ιατρικό προσωπικό, οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων θεωρήθηκαν σημαντική μορφή συμπληρωματικής θεραπείας για παιδιά (Hall-Million, 2014).

Σε σχέση με τις γνώσεις που έχουν για τις μορφές αυτές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, σχεδόν όλοι οι επαγγελματίες που προαναφέρθηκαν θεωρούν ότι έχουν ένα μέσο επίπεδο γνώσεων, τονίζοντας την ανάγκη τους για περισσότερη γνώση και εκπαίδευση πάνω σε αντίστοιχες παρεμβάσεις όπως και περισσότερη ερευνητική δραστηριότητα για την αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων (Hightower, 2010; Prey, 2008). Αξίζει να αναφερθεί ότι σε έρευνα που διεξάχθηκε σε επίπεδο εκπαιδευτικών και ψυχολόγων, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν λιγότερο ειδικούς τους εαυτούς τους για γνώσεις γύρω από τα οφέλη των ζώων στα άτομα με νοητική αναπηρία σε σχέση με τους ψυχολόγους (Ryan, 2002).

Σε σχέση με την εφαρμογή τέτοιων παρεμβάσεων, υπάρχει ένα μικρό ποσοστό επαγγελματιών που είχαν χρησιμοποιήσει κάποιο ζώο σε μορφή παρέμβασης, ωστόσο

οι περισσότεροι σε μη θεραπευτικό πλαίσιο (Ryan, 2002). Μεταξύ των ζώων που χρησιμοποιούνται είναι μικρά ζώα σε τάξεις γενικής εκπαίδευσης ως “κατοικίδια τάξης”, άλογα σε ένα τοπικές εγκαταστάσεις για υποστήριξη μαθητών αυξημένου κινδύνου, πιστοποιημένα σκυλιά που εργαζόταν με μαθητές με ειδικές ανάγκες, και σκύλοι-οδηγοί που βοηθούσαν μαθητές με κινητικές αναπηρίες (Prey, 2008).

Αναφορικά με τους κινδύνους και τις ανησυχίες που συνδέονται με αυτές τις παρεμβάσεις, μεταξύ των διάφορων επαγγελματιών υπάρχει απόλυτη συμφωνία. Ειδικότερα ανέφεραν τις ανησυχίες τους για κίνδυνο μόλυνσης ή τραυματισμού από ένα ζώο, ο κυρίαρχος όμως ενδιαασμός τους σχετιζόταν με το κόστος και τη μεταφορά για τη πραγματοποίηση της παρέμβασης.

3^ο Κεφάλαιο: Εκπαίδευση για τη σχέση ανθρώπου-ζώα

Βασική προϋπόθεση για την είσοδο των ζώων σε εκπαιδευτικό περιβάλλον και τη συμμετοχή τους σε ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις είναι η δημιουργία και η καλλιέργεια στάσης σεβασμού και αποδοχής των ζώων από τα παιδιά. Η εκπαίδευση αυτή για τη σχέση ανθρώπου-άλλων ζώων μπορεί να γίνει μέσω της Περιβαλλοντικής οπτικής και των αντίστοιχων προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Βασική ωστόσο προϋπόθεση για την σωστή εκπαίδευση είναι η ενστάλαξη ανθρωπιστής οπτικής σε κάθε τέτοιου είδους προσπάθεια.

3.1 Περιβαλλοντική ηθική ως φιλοσοφική απαρχή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Τη δεκαετία του 1970 εμφανίστηκε μία νέα τάση στην ηθική φιλοσοφία, και συγκεκριμένα στον κλάδο της εφαρμοσμένης ηθικής (applied ethics), που ονομάστηκε “περιβαλλοντική ηθική” (environmental ethics). Στο πεδίο της περιβαλλοντικής ηθικής εξετάζεται η ηθική σχέση του ανθρώπου με τον μη ανθρώπινο περιβάλλοντα χώρο. Τα κυριότερα ζητήματα που απασχολούν τους φιλοσόφους που πραγματεύονται θέματα περιβαλλοντικής ηθικής είναι η διεύρυνση της ηθικής κοινότητας (μέσω της συμπερίληψης σε αυτήν και των άλλων ζώων), η διαμάχη ανθρωποκεντρισμού-οικοκεντρισμού και η συνεπαγόμενη απόδοση ή όχι εγγενούς αξίας στη φύση (Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009).

Η προβληματική που αναπτύχθηκε στα πλαίσια της περιβαλλοντικής ηθικής αμφισβητώντας βασικές παραδοχές της ηθικής φιλοσοφίας κατάφερε να ταράξει τα λιμνάζοντα νερά της. Το πιο περίτρανο παράδειγμα αποτελεί το ζήτημα της διεύρυνσης της ηθικής κοινότητας, ούτως ώστε να συμπεριλάβει μη ανθρώπινα όντα. Της θέσης αυτής υπεραμύνθηκε με σθένος ο Peter Singer (1975 στο Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009), που υποστήριξε ότι πρέπει να φροντίσουμε για τη μείωση του πόνου των άλλων ζώων. Ο Singer βρήκε τις θεωρητικές καταβολές αυτής της θέσης στον ωφελμιστή Jeremy Bentham (1789 στο Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009). Τόσο ο πρώτος, όσο και ο δεύτερος, υποστήριξαν ότι πρέπει να σταματήσουμε να κακομεταχειριζόμαστε τα άλλα ζώα ή να τα χρησιμοποιούμε για δικούς μας σκοπούς. Η στάση αυτή, ερχόταν σε αντίθεση με την

πίστη που είχε εμπεδωθεί από τον Διαφωτισμό και μετά ότι ο άνθρωπος-και μόνο ο άνθρωπος- ως το μόνο ορθολογικό ον, πρέπει να τυγχάνει του ηθικού ενδιαφέροντος του ανθρώπου (Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009).

Ο Fritjof Capra (1995 στο Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009) κατέληξε σε ένα πιο τολμηρό συμπέρασμα, εντοπίζοντας αλλαγή στην εικόνα που έχουμε για τον κόσμο μέσω της επιστήμης και της κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα υποστήριξε ότι, προκειμένου να αντιμετωπίσουμε τα περιβαλλοντικά προβλήματα, πρέπει να απαγκιστρωθούμε από την παλαιά μηχανιστική κοσμοθεώρηση, υιοθετώντας μια ολιστική αντίληψη στα πλαίσια της οποίας αναγνωρίζει εγγενή αξία σε όλα τα ζωντανά πλάσματα τη φύσης. Αν αναλογιστούμε τα μη αναστρέψιμα αποτελέσματα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης που οφείλονται στο παραδοσιακό ανθρωποκεντρικό κοσμοείδωλο που ασπαζόμαστε, τότε οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τη σχέση μας με το υπόλοιπο της φύσης. Έτσι, καθίσταται προφανές ότι η αλλαγή κοσμοειδώλου πρέπει να είναι τέτοια ώστε να απομακρυνθούμε από τις διάφορες μορφές της παραδοσιακής ηθικής που αναγνώριζαν ηθική αξία μόνο στον άνθρωπο (Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009).

Έτσι, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ) είναι μια απόπειρα σύνθεσης της απαιτούμενης παραδειγματικής αλλαγής στα πλαίσια της κλασικής ηθικής θεωρίας με τη συγκρότηση του πεδίου της περιβαλλοντικής ηθικής. Δύσκολα πάντως μπορεί κάποιος να αμφισβητήσει πως το πεδίο της ΠΕ, έχοντας το ίδιο προκύψει από την οικολογική κρίση των τελευταίων δεκαετιών και την προσπάθεια για θεραπεία της, κατά απολύτως λογική συνέπεια οφείλει να καλλιεργεί την προσπάθεια για απελευθέρωση από την καταστροφική εσωτερικευμένη στάση εχθρότητας προς τη φύση και την επανασύνδεση και συμφιλίωση μαζί της (*βιοφιλία*). Επομένως τα πεδία της ΠΕ και της περιβαλλοντικής ηθικής προκύπτουν ως άμεσα συνυφασμένα μεταξύ τους (Γεωργόπουλος, Καραγεωργάκης, & Λιθοξοΐδου, 2009).

3.2 Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, άρρηκτα συνυφασμένη με την Περιβαλλοντική Ηθική, προήλθε από την ανάγκη αντιμετώπισης της οικολογικής κρίσης των τελευταίων δεκαετιών και την προσπάθεια για θεραπεία της. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε.),

όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, ουσιαστικά ξεκινάει με τον εορτασμό της “Ημέρας της Γης” το 1970. Μέσα από σειρά διεθνών συζητήσεων και συναντήσεων, καθορίστηκαν ο ορισμός και οι στόχοι της Π.Ε.

Διάφοροι ορισμοί έχουν δοθεί για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ) . Από τους πρώτους και πιο αποδεκτούς ορισμούς της ΠΕ δόθηκε το 1970 στη διεθνή συνάντηση εργασίας της Διεθνούς Ένωσης για την Προστασία της Φύσης (I.U.C.N). Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό:” Η Π.Ε. μπορεί να ειπωθεί ως μια διαδικασία αναγνώρισης αξιών και διασαφήνισης εννοιών για την ανάπτυξη των ικανοτήτων και των στάσεων που είναι απαραίτητες για την κατανόηση και την εκτίμηση της αλληλοσυσχέτισης ανθρώπου, πολιτισμού και βιοφυσικού περιβάλλοντος. Η Π.Ε. συνεπάγεται επίσης άσκηση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και τη διαμόρφωση ενός κώδικα συμπεριφοράς του κάθε ατόμου γύρω από τα προβλήματα που αφορούν στην ποιότητα του περιβάλλοντος.” (Τσαλίκη, 2006). Σύμφωνα με έναν άλλον ορισμό “Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η διαδικασία η οποία θα βοηθήσει τους πολίτες να αποκτήσουν γνώση του περιβάλλοντος και πάνω από όλα να γίνουν ικανοί και αποφασισμένοι, να έχουν διάθεση να εργαστούν ατομικά και συλλογικά για την επίτευξη και τη διατήρηση μιας δυναμικής ισορροπίας μεταξύ της ποιότητας της ζωής και της ποιότητας του περιβάλλοντος.” (Hungerford, Peyton, & Wilke, 1980).

Ως εκπαιδευτική διαδικασία/δραστηριότητα η περιβαλλοντική εκπαίδευση οδηγεί στη διασαφήνιση εννοιών, την αναγνώριση αξιών, την ανάπτυξη/καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων και στάσεων που είναι απαραίτητες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διαμόρφωση κώδικα συμπεριφοράς γύρω από τα προβλήματα που αφορούν στην ποιότητα του περιβάλλοντος σε ατομικό και στη συνέχεια σε ομαδικό/κοινωνικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Τιφλίδας (UNESCO-UNEP, 1978), οι στόχοι της Π.Ε είναι:

1. Να προωθήσει τη συνειδητοποίηση και το ενδιαφέρον για την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και οικολογική αλληλοσυσχέτιση σε αστικές και αγροτικές περιοχές.

2. Να παρέχει σε κάθε άτομο τις δυνατότητες να αποκτήσει γνώσεις, αξίες, στάσεις, δέσμευση και δεξιότητες που απαιτούνται για να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον.
3. Να δημιουργήσει νέα σχήματα θετικής συμπεριφοράς ατόμων, ομάδων και της κοινωνίας συνολικά προς το περιβάλλον.

Οι παραπάνω στόχοι διαχωρίζονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες (UNESCO-UNEP, 1978):

- Ενημέρωση (Awareness): τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες να ενημερωθούν και να αποκτήσουν ευαισθησία σχετικά με το περιβάλλον και τα συναφή με αυτό προβλήματα .
- Γνώση (Knowledge): τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν, μέσα από ποικιλία εμπειριών, βασική κατανόηση του περιβάλλοντος και των συναφών προς αυτό προβλημάτων.
- Στάσεις (Attitudes): τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες να διαμορφώσουν αξίες και αισθήματα ενδιαφέροντος για το περιβάλλον καθώς και τη διάθεση για ενεργό συμμετοχή στην προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος.
- Δεξιότητες (Skills): τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν δεξιότητες ώστε να μπορούν να προσδιορίζουν και να αποζητούν λύσεις σε περιβαλλοντικά προβλήματα.
- Συμμετοχικότητα (Participation): να δοθούν ευκαιρίες στα άτομα και στις κοινωνικές ομάδες να συμμετέχουν ενεργά σε όλα τα επίπεδα για την επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η ΠΕ κατά την εξέλιξη της άρχισε να συνδέεται με έναν νέο όρο αυτό της “αιφόρου ανάπτυξης”. Από το 1980, από τους IUCN, UNER και WWF διατυπώθηκε ο όρος “αιφόρος ανάπτυξη”, ο οποίος και καθιερώθηκε επίσημα το 1987 στο Διεθνές Συνέδριο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Κατάρτιση. Ύστερα από πολλές προσπάθειες προσδιορισμού της έννοιας υιοθετήθηκε ο εξής: “Αειφόρος ανάπτυξη είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής, αλλά μέσα στα όρια της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων που υποστηρίζουν τη ζωή”. Μεταξύ των βασικών αρχών της αειφόρου ανάπτυξης είναι ο σεβασμός και φροντίδα για τη ζωή, βελτίωση της ποιότητας ζωής, η προστασία της ζωτικότητας και βιοποικιλότητας του πλανήτη, η ελαχιστοποίηση της χρήσης μη-ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η αλλαγή προσωπικών

στάσεων και συμπεριφορών και η δημιουργία παγκόσμιας συνεργασίας(IUCN, UNEP&WWF 1991). Η σύνδεση των δύο εννοιών, αυτών της ΠΕ και της “αιφόρου ανάπτυξης”, έγινε τόσο έντονη ώστε μετά το 2000, σπάνια συναντιέται ο τίτλος “Περιβαλλοντική Εκπαίδευση”, ενώ καθιερώθηκε ο όρος “Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη” (ΕΑΑ) (Μπλιώνης, 2009).

3.3 Η Ανθρωπιστική (Humane) Διάσταση στην εκπαίδευση για τη σχέση ανθρώπου και ζώων

Πολυάριθμοι είναι οι ορισμοί που έχουν δοθεί για την "Ανθρωπιστική Εκπαίδευση"(Humane Education), αλλά κανένας από όλους αυτούς δεν είναι καθολικά αποδεκτός. Ο Arkow (1992 στο Arkow, 2006) συνοψίζει την ανθρωπιστική εκπαίδευση ως σύνθεση των“5Rs”.

1. Ο Σεβασμός (*Respect*) για τα άλλα ζώα με τα οποία μοιραζόμαστε τα σπίτια μας, τις πόλεις μας, και τον πλανήτη μας.
2. Η Ευλάβεια (*Reverence*)προς τη δύναμη της ζωής, της οποίας είμαστε, ένα μικρό μέρος.
3. Η Ευθύνη (*Responsibility*) προς εκείνα τα άλλα ζώα που έχουμε επιλέξει να τα μετατρέψουμε σε οικόσιτα και να τα έχουμε κάτω από την κυριαρχία μας.
4. Η Ρεαλιστική (*Realistic*) ενημέρωση για τα ζώα, για αυτό που είναι και γι' αυτό που δεν είναι.
5. Ο Σεβασμός(*Relevance*) προς τα οικεία και φιλικά προς εμάς πλάσματα που ωστόσο είναι ένας τελείως διαφορετικός κόσμος, μπορεί να μας διδάξει πολλά σχετικά με τους εαυτούς μας και τη μοναδικότητά αυτών των πλασμάτων.

Ο Weil (2004 στο Arkow, 2006) περιγράφεται την “Ανθρωπιστική Εκπαίδευση” ως ενστάλαξη ευλάβειας, σεβασμού και υπευθυνότητας μέσα από την παροχή ακριβών πληροφοριών και την ενίσχυση της περιέργειας, της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης. Μέσα από την Ανθρωπιστική εκπαίδευση προσφέρεται στους ανθρώπους η δυνατότητα να δημιουργήσουν έναν κόσμο ο οποίος θα προσφέρει οφέλη τόσο στους ίδιους και στους άλλους ανθρώπους όσο και στη Γη και στα ζώα.

Η Ανθρωπιστική Εκπαίδευση σύμφωνα με τους Savesky και Kathleen (1981) περιλαμβάνει πολλά περισσότερα από ένα περιεχόμενο που με θεματική τα ζώα. Είναι

η διαδικασία η οποία: 1) βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν συμπάθεια, αισθήματα σεβασμού και δικαιοσύνης για την αξία όλων των ζωντανών οργανισμών, 2) παρέχει την απαραίτητη γνώση και 3) ενθαρρύνει την αίσθηση υπευθυνότητας στα παιδιά ώστε να εκδηλώσουν τις πεποιθήσεις τους και να δράσουν σύμφωνα με αυτές. Κύριος στόχος της είναι μέσα από μια σειρά δραστηριοτήτων να προωθήσει τον σεβασμό, την ευγένεια και υπευθυνότητα στις σχέσεις των παιδιών με τα ζώα και τους ανθρώπους (Faver, 2010).

Σύμφωνα με την Elizabeth Gredley (Caine, 2009) η Ανθρωπιστική Εκπαίδευση πρέπει να ενσωματωθεί στο αναλυτικό πρόγραμμα όλων των μαθημάτων των σχολείων καθώς η ανθρωπιστική οπτική δεν αποτελεί διακριτό γνωστικό αντικείμενο όπως τα μαθηματικά ή η ιστορία αλλά η μεταλαμπάδευση ανθρωπιστικών αξιών όπως ο σεβασμός, η ευγένεια και η ενσυναίσθηση σχετίζονται περισσότερο με όλη την παιδαγωγική διαδικασία και μπορεί να ενσωματωθεί σε όλα τα διδακτικά αντικείμενα.

Αυτό που εν τέλει προσφέρει η Ανθρωπιστική Εκπαίδευση είναι κάτι πολύ περισσότερο από πληροφορίες για τα ζώα, στην ουσία δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να μάθει από τα ίδια τα ζώα (Samuels, 2004).

3.4 Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με ανθρωπιστική οπτική

Πολλοί ερευνητές και θεωρητικοί έχουν ασχοληθεί με τη σημασία των ζώων στην ανάπτυξη και στην εκπαίδευση των μικρών παιδιών, παρόλα αυτά όμως η σημασία των ζώων και της σχέσης τους με τα παιδιά περιορίζεται, καθώς αυτά μεγαλώνουν. Μάλιστα ως θεματική μελέτης μέσα στο αναλυτικό πρόγραμμα της Βιολογίας τα ζώα απουσιάζουν κατά τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Έτσι λοιπόν, η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση σε όλες τις σχολικές βαθμίδες αποτελούν τον κατάλληλο χώρο μελέτης της σχέσης ανθρώπου – άλλων ζώων και αυτό γιατί μόνο μέσα από τη συζήτηση και την καλλιέργεια του σεβασμού σε κάθε μορφή ζωής από μικρή ηλικία τα παιδιά μπορούν να διαμορφώσουν αντίστοιχες θετικές στάσεις (Παπαδοπούλου, 2005).

Μέσα λοιπόν από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, θα μπορούσαν να εξεταστούν οι σχέσεις ανθρώπου-ζώων, τα δικαιώματα και η ευζωία των ζώων, οι ομοιότητες και οι

διαφορές μεταξύ των ανθρώπων και των ζώων, η καλλιέργεια σεβασμού για τη ζωή και συμπάθειας και ενσυναίσθησης προς κάθε ζωντανό πλάσμα.

Στόχος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που αφορά τη σχέση ανθρώπου- ζώων είναι η καλλιέργεια θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα ή η αλλαγή αρνητικών ώστε να αναπτυχθεί σεβασμός και συμπάθειας προς τα ζώα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο στόχος είναι η αλλαγή αυτή να επεκταθεί και σε επίπεδο συμπεριφορών (Παπαδοπούλου, 2005).

Η έλλειψη της ανθρωπιστικής οπτικής από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η προσπάθεια για την επίτευξη των ολιστικών οικολογικών στόχων, είναι δυνατόν να οδηγήσει στην παραγνώριση των αναγκών και των δικαιωμάτων των συγκεκριμένων ειδών, αλλά και των συγκεκριμένων μελών του κάθε είδους. Η αντιμετώπιση των ζώων ως στοιχείων του περιβάλλοντος τα υποβιβάζει και δεν τα αντιμετωπίζει ως όντα με δικαιώματα από τα οποία απορρέουν υποχρεώσεις για τους ανθρώπους, καθώς επίσης συνεχίζει να αγνοεί τις συνθήκες διαβίωσης και θανάτου ενός μεγάλου αριθμού ζώων που συμβιώνουν με τον άνθρωπο: των παραγωγικών ζώων, των ζώων συντροφιάς, των ζώων στα τσίρκο και στις εργαστηριακές δοκιμές (Παπαδοπούλου, 2003).

Στο πλαίσιο των περιβαλλοντικών προγραμμάτων, η ανθρωπιστική οπτική μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα συμπληρωματικό παιδαγωγικό πλαίσιο για την υποστήριξη της προστασίας του περιβάλλοντος και την αειφορία. Έτσι, μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι της δημιουργίας και της συμμετοχής σε ένα πιο υγιεινές περιβάλλον. Η παροχή περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσα από μια ανθρωπιστική προοπτική επιτρέπει την δημιουργία μιας κοινωνίας με περισσότερη συμπόνια και ενσυναίσθηση για τις ερχόμενες γενιές.(Caine, 2009). Έτσι λοιπόν, η Ανθρωπιστική οπτική στην διερεύνηση της σχέσης ανθρώπου- ζώου μέσα από το πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης δεν περιορίζεται μόνο σε θέματα που αφορούν τα ζώα, αλλά είναι η διαδικασία μέσα από την οποία βοηθούμε τα παιδιά να αναπτύξουν συμπάθεια, ενσυναίσθηση και σεβασμό προς κάθε ζωντανό οργανισμό.

Ολοκληρώνοντας, η εκπαίδευση του ανθρώπου για τη σχέση του με τα ζώα περιλαμβάνει την ενσωμάτωση των δυο οπτικών μέσα σ' ένα ομοιογενοποιημένο

πρόγραμμα εκπαίδευσης, ένα περιβαλλοντικό πρόγραμμα εμποτισμένο με τα ιδεώδη της Ανθρωπιστικής οπτικής.

3.5 Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Ειδική Αγωγή

Η εισαγωγή της ΠΕ στην Ειδική Αγωγή είναι ένα σχετικά πρόσφατο εγχείρημα και βασίζεται κυρίως στη φιλοσοφία ότι ΠΕ και Ειδική Αγωγή μπορούν να λειτουργούν συμπληρωματικά, έχοντας ως κοινό στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών, τη προσαρμογή τους στο κοινωνικό περιβάλλον και την ανάπτυξη συνεργασιών για την επίλυση προβλημάτων. Με την ΠΕ οι μαθητές με αναπηρίες ευαισθητοποιούνται σε θέματα περιβάλλοντος και μέσα από αυτή τη διαδικασία ενισχύεται η γενικότερη εκπαίδευσή τους (Παπαγεωργίου και συν., 2015).

Παρόλη όμως τη σημασία της ΠΕ στην Ειδική Αγωγή, σημαντικό σημείο προσοχής είναι ο τρόπος που πρέπει αυτή να παρέχεται. Σύμφωνα με τους Charman και Pease (2006) η ΠΕ στην Ειδική Αγωγή πρέπει να προσφέρεται με διαφορετικό τρόπο από ότι στην Γενική Αγωγή, πρέπει δηλαδή να προσαρμοστεί στις ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών γιατί μόνο τότε θα επιτελέσει τον σκοπό της.

Σε σχέση με το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, η περιβαλλοντική εκπαίδευση και η ειδική αγωγή καταγράφουν παράλληλες και αυτόνομες τροχιές. Η συσχέτιση της Ειδικής Αγωγής με την Περιβαλλοντική Αγωγή δεν είναι συχνή στην ελληνική πραγματικότητα. Ο κάθε τομέας είναι αυτόνομος και ο συνδυασμός τους εγείρει ερωτηματικά σχετικά με το τι σχέση υπάρχει ανάμεσα τους και αν τελικά έχει νόημα και χρησιμότητα η ΠΕ για τα άτομα που χαρακτηρίζονται με ειδικές ανάγκες (Μπούτσκου, 2006).

Η ταμπέλα των ειδικών αναγκών σηκώνει πολλές φορές το κοινωνικό στίγμα. Όσον αφορά την εκπαίδευση, συνδέεται με μειωμένες προσδοκίες και ελάχιστη πρόσβαση στο αναλυτικό πρόγραμμα και στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Η ΠΕ ως προαιρετικό πρόγραμμα όπου εμπλουτίζει το Αναλυτικό πρόγραμμα συχνά βρίσκεται στο περιθώριο της ειδικής αγωγής (Μπούτσκου, 2006).

Σύμφωνα με τις τελευταίες διεθνείς παιδαγωγικές απόψεις τα άτομα με ειδικές ανάγκες πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μελλοντικοί πολίτες και έχουν ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση με όλους τους συνομήλικους τους (Unesco, 1994 στο Μπούτσκου, 2006). Η διαφορετικότητα τους δεν θεωρείται εμπόδιο για την συμμετοχή στα κοινωνικά και περιβαλλοντικά δρώμενα, αντίθετα η διαφορετικότητα τους πρέπει να τύχει ιδιαίτερης υποδοχής και αποδοχής γιατί με αυτόν τον τρόπο ανοίγονται νέοι δρόμοι διερεύνησης. Σε θεσμικό επίπεδο οι τάσεις αυτές επιβεβαιώθηκαν από τη διάσκεψη της Τιφλίδας όπου διακηρύχθηκε ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση διακρίνεται σε εκπαίδευση : α) για το ευρύ κοινό, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται και τα άτομα με ειδικές ανάγκες β) ιδιαίτερων επαγγελματικών κλάδων και γ) ειδικών επαγγελματιών και επιστημόνων (Κουτσόπουλος, 2006). Υπό το πρίσμα της άποψης ότι ο καθένας έχει λόγο και κανένας δεν μπορεί να λογοδοτεί για λογαριασμό κάποιου άλλου, η ΠΕ είναι το μέσο για μια ενταξιακή παιδαγωγική.

Η ΠΕ όπως και η ενταξιακή παιδαγωγική αναγνωρίζουν στον μαθητή τον κεντρικό ρόλο που μπορεί και πρέπει να παίζει στην εκπαιδευτική διαδικασία και αποτελούν ισχυρά μέσα, προκειμένου να συμβάλλουν στη συνεργασία των ανθρώπων, στη διατήρηση της φυσικής και πολιτισμικής ποικιλότητας, στην κατάρρευση στερεότυπων, προκαταλήψεων, συμπεριφορών και αντιλήψεων (Δημητρίου, 2005).

Η διασύνδεση της Περιβαλλοντικής και της Ειδικής εκπαίδευσης ωστόσο δεν έχει ακόμα επαρκώς μελετηθεί. Αν και τα τελευταία χρόνια στα ελληνικά Γενικά και Ειδικά Σχολεία υλοποιούνται όλο και περισσότερα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ΠΠΕ με συμμετοχή των μαθητών με αναπηρίες λίγες είναι οι μελέτες και οι έρευνες πάνω στην αποτελεσματικότητά τους.

Μία έρευνα πάνω σε ένα ΠΠΕ στην Ειδική αγωγή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πραγματοποιήθηκε σε δύο ειδικά σχολεία (Stavrianos & Spanoudaki, 2015). Πιο συγκεκριμένα δημιουργήθηκε ένας σχολικός κήπος σε δύο δομές ειδικής αγωγής και μαθητές με νοητική αναπηρία κλήθηκαν μέσα από ΠΠΕ να συμμετέχουν σε δραστηριότητες σχετικές με τον κήπο. Στο τέλος του προγράμματος, και μέσα από την αξιολόγηση του, διαφάνηκε η θετική του συμβολή στα παιδιά σε γνωστικό και συναισθηματικό επίπεδο. Τα παιδιά που συμμετείχαν στο πρόγραμμα είχαν αναπτύξει ένα ευρύτερο εννοιολογικό πλαίσιο σχετικά με τα φυτά και τους κήπους,

συνειδητοποίησαν την αμφίδρομη σχέση μεταξύ του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, εξασκήθηκαν στην παρατήρηση και τη συλλογή πληροφοριών, καθώς και στις πιθανές λύσεις σε θέματα για τα φυτά και τους κήπους. Τέλος, το πρόγραμμα φαίνεται ότι αύξησε την ευαισθητοποίηση των παιδιών σχετικά με θέματα που αφορούν περίπλοκες έννοιες, όπως η βιωσιμότητα και την περιβαλλοντική ηθική.

Σε άλλη έρευνα (Μπούτσκου, 2006) εξετάστηκαν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τα ΠΠΕ και διαπιστώνεται πως οι εκπαιδευτικοί εκφράζουν προβληματισμούς για την ετοιμότητα τους να υλοποιήσουν σχετικά προγράμματα, ενώ παράλληλα δηλώνουν πως οι δομές και η κουλτούρα του ελληνικού σχολείου λειτουργούν αποτρεπτικά στην προσπάθεια εκπόνησης ΠΠΕ όπου θα συμμετέχουν και μαθητές με αναπηρίες .

B' Μέρος: Έρευνα

4^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία Έρευνας

Κύριο μέλημα σε μια επιστημονική μελέτη είναι ο καθορισμός του ερευνητικού προβλήματος ή διαφορετικά της σχέσης που θέλουμε να μελετήσουμε. Σ' αυτό το κεφάλαιο θα γίνει αναφορά σ' όλες τις παραμέτρους που συνέβαλλαν στην διεξαγωγή της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε με εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και ψυχολόγους για να διερευνηθούν οι στάσεις και οι αντιλήψεις τους για τη σχέση ανθρώπων και άλλων ζώων και για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων στο χώρο της ειδικής αγωγής. Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας, οι συμμετέχοντες και τα χαρακτηριστικά τους, το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συγκεκριμένη έρευνα και η διαδικασία διεξαγωγής της έρευνας.

4.1 Επιλογή του θέματος

Αφορμή για την ενασχόληση μου με το συγκεκριμένο θέμα στάθηκε η ανάγνωση ενός ξενόγλωσσου επιστημονικού άρθρου το οποίο περιέγραφε την εφαρμογή ενός προγράμματος ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων σε παιδιά με αυτισμό και την αποτελεσματικότητά που διαφάνηκε ότι είχε στην ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε αυτά τα παιδιά. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με την έλλειψη γνώσεων των επαγγελματιών που εργάζονται στο πλαίσιο του σχολείου για τέτοιου είδους παρεμβάσεις, η οποία τονίστηκε από τους συγγραφείς του άρθρου, μου δημιούργησε έντονο ενδιαφέρον να ασχοληθώ με τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων ξεκινώντας από το επίπεδο των αντιλήψεων των επαγγελματιών στο χώρο της ειδικής αγωγής σχετικά με τα ζώα και τη συμμετοχή τους στο πλαίσιο του σχολείου και τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής.

Συγκεκριμένα, αποφάσισα να επιλέξω ως συμμετέχοντες δύο κατηγορίες επαγγελματιών που εργάζονται στο χώρο του σχολείου, εκπαιδευτικούς και ψυχολόγους, διότι από τη μία οι εκπαιδευτικοί είναι τα άτομα που βρίσκονται τις

περισσότερες ώρες κοντά στα παιδιά, ως εκ τούτου η εφαρμογή οποιαδήποτε μορφής παρέμβασης οφείλει να τους συμπεριλάβει, όταν μάλιστα πρόκειται για ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων, όπου περιλαμβάνονται και γνωστικοί στόχοι, η παρουσία τους είναι απαραίτητη και από την άλλη, οι ψυχολόγοι είναι τα άτομα που εφαρμόζουν τέτοιου είδους παρεμβάσεις. Καθώς λοιπόν και οι δυο αυτές ομάδες επαγγελματιών μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων θεωρήθηκε απαραίτητο να μελετηθούν οι αντιλήψεις, οι γνώσεις τους και οι εμπειρίες τους για αυτό το θέμα. Επιπλέον, θεώρησα ιδιαίτερα ενδιαφέρον να πραγματοποιήσω σύγκριση μεταξύ των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων σε σχέση με τις αντιλήψεις, γνώσεις και εμπειρίες τους για τις συγκεκριμένες μορφές παρέμβασης ώστε να εξετάσω κατά πόσο υπάρχει συμφωνία ή διαφοροποίηση στις απαντήσεις τους.

Ύστερα από ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, διαπίστωσα ότι αποτελεί αρκετά πρωτότυπο θέμα καθώς η ερευνητική δράση γύρω από αυτό είναι ανύπαρκτη όσο αφορά τα ελληνικά δεδομένα. Έτσι λοιπόν, η πρωτοτυπία του θέματος σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η μελέτη ξενόγλωσσων ερευνών μαρτυρά ότι οι μορφές αυτές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικές για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, όξυναν την ερευνητική μου ανησυχία για ποιο ενδελεχή μελέτη του.

4.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Η συγγραφή και ο σχεδιασμός της εν λόγω ερευνητικής εργασίας, βασίζεται σε μια σειρά από κύριους και επιμέρους στόχους και υποθέσεις. Ειδικότερα η παρούσα ερευνητική προσπάθεια αποβλέπει στη διερεύνηση:

Κύριοι στόχοι διερεύνησης

- Των στάσεων και απόψεων των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
- Των απόψεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων για τη σχέση ανθρώπου με τα άλλα ζώα
- Των γνώσεων των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

- Των απόψεων των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων για τους παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία και ενίσχυση των θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Δευτερεύον στόχος διερεύνησης

- Των εμποδίων για την εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Ως προς τους προηγούμενους κύριους και δευτερεύοντες στόχους διερεύνησης, οι υποκείμενες υποθέσεις μας είναι:

1. Το επίπεδο των προσωπικών εμπειριών των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων με τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης είναι χαμηλό.
Οι εκπαιδευτικοί και οι ψυχολόγοι έχουν θετική στάση απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

4.3 Συμμετέχοντες/ουσες

Στην έρευνα συμμετείχαν 5 εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με ειδικευση στην Ειδική Αγωγή, οι οποίοι εργάζονται σε δημόσια δημοτικά σχολεία των νομών Σάμου και Ηρακλείου και 5 ψυχολόγων με ειδικευση στην Ειδική Αγωγή ή εμπειρία στα παιδιά με ειδικές ανάγκες, οι οποίοι εργάζονται επαγγελματικά στο χώρο της Ειδικής Αγωγής στους νομούς Χαλκίδας, Δράμας και Θεσσαλονίκης. Το δείγμα της παρούσας έρευνας ήταν ευκαιριακό, δηλαδή καθορίστηκε από την διαθεσιμότητα συμμετοχής των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων. Έλαβαν συνολικά μέρος, 1 άνδρας ψυχολόγος και 9 γυναίκες, 5 εκπαιδευτικοί και 4 ψυχολόγοι.

Σχετικά με την επιλογή των συμμετεχόντων, θεωρήθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρον η επιλογή εκπαιδευτικών και ψυχολόγων και όχι μόνο ατόμων που φέρουν κοινή επαγγελματική ιδιότητα, καθώς έτσι θα υπάρχει η δυνατότητα σύγκρισης των αντιλήψεων, γνώσεων και εμπειριών των δύο ομάδων και η εξέταση των ομοιοτήτων αλλά και διαφοροποιήσεων ως προς τις απόψεις τους για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Το ενδιαφέρον σχετικά με τα δεδομένα που θα προκύψουν σχετίζεται με το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες ανήκουν σε δύο ομάδες οι

οποίες χαρακτηρίζονται από διαφορετική επαγγελματική ταυτότητα, διαφορετικό επίπεδο και περιεχόμενο εκπαίδευσης και διαφορετικές εμπειρίες.

Προκειμένου να υπάρχει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το προφίλ του κάθε συμμετέχοντα, έγινε συλλογή πληροφοριών και για την ηλικία, τις επιπρόσθετες σπουδές, την εμπειρία με άτομα με ειδικές ανάγκες σε εκπαιδευτικά πλαίσια καθώς και την ύπαρξη ή όχι κατοικίδιου ζώου. Όσον αφορά την ηλικία του δείγματος, οι εκπαιδευτικοί είναι μεταξύ 25-28 χρονών και οι ψυχολόγοι μεταξύ 27-30 ετών.

Για κανέναν από τους δέκα συμμετέχοντες δεν χρησιμοποιούνται τα πραγματικά ονόματα τους, ώστε να εξασφαλιστεί η ανωνυμία τους. Ωστόσο, για λόγους συντομίας, στην παράθεση στοιχείων, οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται ως E1, E2, E3, E4, E5, ενώ οι ψυχολόγοι αναφέρονται ως Ψ1, Ψ2, Ψ3, Ψ4 και Ψ5. Ο μοναδικός άντρας του δείγματος είναι ο Ψ4.

Απαραίτητη προϋπόθεση στην επιλογή των εκπαιδευτικών ήταν να έχουν μεταπτυχιακές ή επιμορφωτικές γνώσεις (σεμινάρια μεγάλης διάρκειας αναγνωρισμένα από το Υπουργείο Παιδείας) σχετικές με την Ειδική Αγωγή ή να έχουν εμπειρία στα παιδιά με ειδικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό πλαίσιο. Ανάλογες προϋποθέσεις τέθηκαν και για τους ψυχολόγους. Έτσι λοιπόν, από το σύνολο των εκπαιδευτικών οι τέσσερις έχουν εργασιακή εμπειρία σε εκπαιδευτικό πλαίσιο που απευθύνονταν σε άτομα με ειδικές ανάγκες, μόνο η E2 δεν έχει σχετική εμπειρία και όσον αφορά τις επιπρόσθετες σπουδές στην Ειδική Αγωγή και οι πέντε εκπαιδευτικοί έχουν μεταπτυχιακές σπουδές στην Ειδική Αγωγή. Σε σχέση με τους ψυχολόγους του δείγματος, όλοι οι ψυχολόγοι έχουν εργασιακή εμπειρία σε εκπαιδευτικά πλαίσια που απευθύνονται σε άτομα με ειδικές ανάγκες, δηλαδή έχουν εργαστεί είτε σε δημόσια σχολεία είτε σε συλλόγους ατόμων με ειδικές ανάγκες, ενώ επιπρόσθετες σπουδές σχετικά με την Ειδική Αγωγή είχαν τρεις ψυχολόγοι, οι Ψ1, Ψ2 και Ψ5.

Σε σχέση με την ύπαρξη κατοικίδιων ζώων, καμία εκπαιδευτικός δεν έχει κάποιο κατοικίδιο ζώο και ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι οι συχνές μετακινήσεις τους. Ωστόσο οι περισσότερες, E1, E2 και E4, έδειξαν τη θετική τους διάθεση απέναντι στα ζώα και τη μελλοντική προοπτική να αποκτήσουν κάποιο κατοικίδιο. Μόνο μία

εκπαιδευτικός, η Ε5, ανέφερε την οικογένεια της ως αιτία της απουσίας κατοικίδιου και της διαμόρφωσης αίσθησης φόβου απέναντι στα ζώα.

Όσον αφορά τους ψυχολόγους, δύο ψυχολόγοι, Ψ3 και Ψ5, έχουν κατοικίδια ζώα ενώ δύο άλλοι, οι Ψ1 και Ψ4, είχαν στο παρελθόν. Μόνο μία ψυχολόγος, η Ψ2, δεν έχει ούτε είχε ποτέ κατοικίδιο ζώου λόγω έλλειψης χώρου.

Αναλυτικότερα στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται τα προφίλ των εκπαιδευτικών και στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται το προφίλ των ψυχολόγων.

Πίνακας 1: Προφίλ Εκπαιδευτικών

Προφίλ	Εκπαιδευτικός 1	Εκπαιδευτικός 2	Εκπαιδευτικός 3	Εκπαιδευτικός 4	Εκπαιδευτικός 5
Όνομα	Ε1	Ε2	Ε3	Ε4	Ε5
Φύλο	Γυναίκα	Γυναίκα	Γυναίκα	Γυναίκα	Γυναίκα
Πόλη Εργασίας	Ηράκλειο	Σάμος	Σάμος	Σάμος	Σάμος
Ηλικία	26	27	28	25	28
Εμπειρία με Αμεα	Ναι	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι
Επιπρόσθετη εκπαίδευση	Μεταπτυχιακό στην Ειδική Αγωγή	Μεταπτυχιακό στην Ειδική Αγωγή	Μεταπτυχιακό στην Ειδική Αγωγή	Μεταπτυχιακό στην Ειδική Αγωγή, Υποψήφια Διδάκτωρ στην Ειδική Αγωγή	Μεταπτυχιακό στην Ειδική Αγωγή
Ύπαρξη κατοικίδιου	Όχι	Όχι	Όχι	Όχι	Όχι

Πίνακας 2: Προφίλ Ψυχολόγων

Προφίλ	Ψυχολόγος 1	Ψυχολόγος 2	Ψυχολόγος 3	Ψυχολόγος 4	Ψυχολόγος 5
Όνομα	Ψ1	Ψ2	Ψ3	Ψ4	Ψ5
Φύλο	Γυναίκα	Γυναίκα	Γυναίκα	Άνδρας	Γυναίκα
Πόλη	Δράμα	Δράμα	Χαλκίδα	Χαλκίδα	Θεσσαλονίκη
Ηλικία	28	27	28	29	30
Εμπειρία με Αμεα	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Επιπρόσθετη εκπαίδευση	Μεταπτυχιακό Συμβουλευτική και Επιμόρφωση Ειδικής Αγωγής	Επιμόρφωση στην Ειδική Αγωγή και Μετεκπαίδευση στην γνωστική-συμπεριφορική θεραπεία	Μεταπτυχιακό Συμβουλευτικής	Μεταπτυχιακό Διασυνδετική Ψυχιατρική	Μεταπτυχιακό Συμβουλευτικής και Επιμόρφωση Ειδικής Αγωγής
Ύπαρξη κατοικίδιου	Όχι	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι

4.4 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Συνέντευξη

Στη παρούσα έρευνα η μέθοδος συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε ήταν η συνέντευξη. Η χρήση της συνέντευξης στην έρευνα σηματοδοτεί μία μετατόπιση από την προσέγγιση των υποκειμένων ως απλών υποκειμένων χειρισμού και των δεδομένων ως ανεξάρτητων από τα άτομα, στην προσέγγιση της γνώσης ως παραγώγου των

ατόμων και συχνά μάλιστα ως προϊόντος των μεταξύ τους συζητήσεων (Kvale, 1996, σ. 11 στο Cohen, Manion, & Morisson, 2008).

Στο πλαίσιο της έρευνας διενεργήθηκαν ημιδομημένες ατομικές συνεντεύξεις. Στην περίπτωση της ημιδομημένης συνέντευξης, σκοπός είναι η προσπάθεια του ερευνητή να αποφύγει να υποβάλει στο συμμετέχοντα τις απαντήσεις και γι' αυτόν το λόγο η ημιδομημένη ερευνητική συνέντευξη δεν έχει αυστηρή δόμηση παρόλα αυτά ο ερευνητής σχηματίζει έναν κατάλογο από σημεία, τα οποία θέλει οπωσδήποτε να καλύψει. Ο λόγος που ο ερευνητής καταγράφει αυτά τα βασικά σημεία είναι για να αποφύγει την περίπτωση να παρασυρθεί από τη συνέντευξη που έχει μορφή διαλόγου και να “ξεστρατίσει” από το θέμα της έρευνάς του. Πρέπει να σημειωθεί πως όλα τα σημεία της ημιδομημένης συνέντευξης μπορεί να μη ρωτηθούν με την ίδια ακριβώς σειρά ή να μην έχουν την ίδια εμβάθυνση με όλους τους συμμετέχοντες. Η διατύπωση της ερώτησης μπορεί να αλλάξει, να δοθούν εξηγήσεις, να παραλειφθούν ή να συμπεριληφθούν πρόσθετες ερωτήσεις (Robson, 2007). Τα βασικά σημεία της συνέντευξης έχουν πιο πολύ ρόλο μνημονικού σημειώματος, ώστε να υπενθυμίζουν στον ερευνητή το ερευνητικό θέμα του. Είναι δηλαδή κάτι σαν χάρτης που να του θυμίζει πού θέλει να φτάσει, αλλά η επιλογή της διαδρομής μπορεί κάθε φορά να είναι διαφορετική, επιλέγοντας διαφορετικά μονοπάτια ή δρόμους ανάλογα με την περίπτωση (Μαντζούκας, 2007). Έτσι, ημιδομημένη ή ημικατευθυνόμενη συνέντευξη αποτελεί έναν τύπο συνέντευξης στον οποίο το υποκείμενο έχει αρκετή πρωτοβουλία στη διατύπωση των απαντήσεών του, ο ειδικός περιορίζει στο ελάχιστο τις παρεμβάσεις του, αλλά φροντίζει να κατευθύνει το υποκείμενο στο να ομιλεί για θέματα που ο σκοπός της έρευνας απαιτεί να καλυφθούν στη διάρκεια του διαθέσιμου χρόνου (Βάμβουκας, 2010).

Όσο αφορά τα υποκείμενα στην ημιδομημένη συνέντευξη, έχουν αρκετή ελευθερία και πρωτοβουλία στη διατύπωση των απαντήσεων. Κύριο σημείο κριτικής της ωστόσο, είναι ότι χάνεται η συνέπεια και η συνοχή που επιτυγχάνεται όταν ακολουθείται η ίδια διαδικασία για όλα τα άτομα. Όσο πιο πολύ απομακρύνεται η συνέντευξη από τη δομημένη της μορφή, τόσο πιο επιρρεπής είναι στα σφάλματα. (Σταλίκας, 2005; Cohen & Manion, 1994). Άλλα μειονεκτήματα και αδυναμίες της συνέντευξης (Cohen & Manion, 1994) σχετίζονται: 1) με το μεγάλο σε όγκο υλικό που προκύπτει, το οποίο στερείται οργάνωσης, πράγμα που καθιστά δύσκολη τη συστηματοποίηση και την

αξιοποίησή του, καθώς επίσης δεν υπάρχει η δυνατότητα της άμεσης συγκρισιμότητας των δεδομένων και 2) με τις αυξημένες απαιτήσεις σε χρόνο, γεγονός που περιορίζει τον αριθμό των ατόμων που είναι δυνατόν να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Από την άλλη, καθώς η συλλογή στοιχείων γίνεται μέσω της λεκτικής συναλλαγής μεταξύ ατόμων, οι συνεντεύξεις παρουσιάζουν σημαντικά πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες μεθόδους συλλογής δεδομένων καθώς επιτρέπουν τη διερεύνηση σε βάθος συμπεριφορών, στάσεων, αξιών και αντιλήψεων των ερωτώμενων. Καθώς η συνέντευξη δομείται πάνω στη σχέση ερευνητή-ερωτώμενου, συχνά αναδύονται νέα θέματα που δεν αποτελούσαν αντικείμενο της έρευνας, αλλάζοντας ή τροποποιώντας το αρχικό πλαίσιο της. Ακόμη, με τη συνέντευξη ο ερευνητής μπορεί να δει τον κόσμο μέσα από την οπτική γωνία του ερωτώμενου, κατανοώντας τον τρόπο που σκέφτεται (Ιωσηφίδης, 2008), και καθώς είναι ανεξάρτητη από δεξιότητες του συμμετέχοντα στο γραπτό λόγο είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί σε μία ευρεία γκάμα πληθυσμού. Τέλος, καθώς η συνέντευξη επιτρέπει την οπτική επαφή, μη λεκτικές ενδείξεις μπορούν να βοηθήσουν τον ερευνητή να συλλέξει επιπλέον δεδομένα που να συμπληρώνουν τις αποκρίσεις του ερωτώμενου (Robson, 2007).

Στην συγκεκριμένη έρευνα, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με τη συμμετοχή 10 άτομα, 5 εκπαιδευτικούς με ειδίκευση στην ειδική αγωγή και 5 ψυχολόγους με ειδίκευση στην ειδική αγωγή, με κύριο στόχο να διερευνηθούν οι απόψεις τους και οι πεποιθήσεις τους σε θέματα ψυχοπαιδαγωγικών παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων. Η συνέντευξη περιελάμβανε 17 ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και 4 κλειστού τύπου, οι οποίες εντάχθηκαν στους παρακάτω θεματικούς άξονες:

- Δημογραφικά στοιχεία
- Σχέση ανθρώπων με άλλα ζώα
- Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων
- Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Αρχικά, διατυπώθηκαν ερωτήσεις με τις οποίες ζητήθηκαν δημογραφικά στοιχεία και πληροφορίες για το συνεντευξιαζόμενο, όπως οι βασικές σπουδές, οι επιπλέον σπουδές, η εμπειρία με άτομα με ειδικές ανάγκες σε εκπαιδευτικό πλαίσιο και η ύπαρξη κατοικίδιου. Αυτές οι αρχικές ερωτήσεις σχετίζονται με τον πρώτο άξονα.

Οι πέντε επόμενες ερωτήσεις αφορούν το ρόλο των ζώων στη ζωή των ανθρώπων και τη παρουσία τους στο σχολικό πλαίσιο τόσο της τυπικής εκπαίδευσης όσο και της ειδικής εκπαίδευσης και εντάσσονται στο δεύτερο θεματικό άξονα “Σχέση ανθρώπων με άλλα ζώα”. Ακολουθούν 4 ερωτήσεις που αφορούν τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης, πιο συγκεκριμένα αφορούν τις μορφές της, τις γνώσεις σχετικά με αυτήν, τα εμπόδια και τις σχετικές εμπειρίες και εντάσσονται στον θεματικό άξονα “Ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων”. Οι τελευταίες τέσσερις αναφέρονται στη διαμόρφωση θετικών στάσεων και πιο συγκεκριμένα στους παράγοντες διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα, στα ΠΠΕ για την ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα, στις προσωπικές εμπειρίες των συμμετεχόντων σε ΠΠΕ ευαισθητοποίησης απέναντι στα ζώα και στις προτάσεις για ανάπτυξη θετικότερης στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης και εντάσσονται στο τελευταίο θεματικό άξονα “ Διαμόρφωση θετικών στάσεων”.

Για τη διαμόρφωση των τελικών ερωτημάτων διενεργήθηκαν 2 πολιτικές συνεντεύξεις. Ο οδηγός της συνέντευξης, όπως τελικά διαμορφώθηκε μετά τις πιλοτικές συνεντεύξεις παρατίθεται στο παράρτημα Ι. Οι συνεντεύξεις και οι μαγνητοφωνήσεις τους διήρκεσαν κατά μέσο όρο 15 λεπτά για κάθε συμμετέχοντα, οι οποίες στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν και αναλύθηκαν.

4.5 Ερευνητική διαδικασία

Πριν από την πραγματοποίηση της κύριας έρευνας, προηγήθηκε μια πιλοτική φάση στις αρχές Σεπτεμβρίου του 2015, με τη συμμετοχή 2 ατόμων (ένας εκπαιδευτικός και ένας ψυχολόγος). Εντοπίστηκαν ορισμένα προβληματικά σημεία στην κατανόηση των ερωτήσεων και έτσι έγινε μια μικρή αλλαγή στην διατύπωσή τους.

4.5.1 Κύρια έρευνα

Έπειτα από την ανατροφοδότηση που παρείχε η πιλοτική έρευνα σχετικά με την κατανόηση των ερωτήσεων του εν λόγω ερευνητικού εργαλείου στο χώρο των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των ψυχολόγων, ακολούθησε η πραγματοποίηση της κύριας έρευνας από τα μέσα του Σεπτεμβρίου του 2015. Η πραγματοποίηση της κύριας έρευνας διήρκεσε σχεδόν τρεις μήνες, από τα μέσα του

Σεπτέμβριου έως τα τέλη Νοεμβρίου. Τα επιλεγμένα άτομα ενημερώθηκαν για τον σκοπό και τη θεματική της έρευνας και συμφώνησαν να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Αναφορικά με τη διαδικασία πραγματοποίησης της παρούσας έρευνας, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με τη βοήθεια τηλεδιάσκεψης ώστε να εξασφαλισθεί η αμεσότητα της επαφής και τα πλεονεκτήματα των μη λεκτικών μηνυμάτων που υπάρχουν διάχυτα στην επικοινωνία.

Πριν από κάθε συνέντευξη αφιερώθηκε λίγος χρόνος, ώστε να υπάρξει γνωριμία με τον κάθε συμμετέχοντα και να δημιουργηθεί κλίμα οικειότητας και εμπιστοσύνης, να δοθεί εξήγηση για ποιον ακριβώς λόγο θα γίνει η συζήτηση και να ζητηθεί η άδεια για καταγραφή της συνέντευξης, διαβεβαιώνοντάς τον ότι θα διασφαλιστεί η ανωνυμία του και ότι τα δεδομένα που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς. Η καταγραφή των συνεντεύξεων είναι απαραίτητη, ώστε να εξασφαλιστεί η αξιοπιστία ως προς τη συλλογή των δεδομένων, για να αξιοποιηθούν όλες οι πληροφορίες που δίνει ο ερωτώμενος, τόσο οι ρητές, όσο και οι άρρητες, αυτές, δηλαδή, που κρύβονται πίσω από την αλλαγή στον τόνο της φωνής, ή την έκφραση συναισθήματος, αλλά και για να υπάρξει συγκέντρωση στις πληροφορίες και να μην υπάρξει απόσπαση της προσοχής εξαιτίας της χειρόγραφης καταγραφής.

Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων, αυτές απομαγνητοφωνήθηκαν. Οι πληροφορίες που δόθηκαν σχετικά με τη διεξαγωγή και το περιεχόμενο της έρευνας, όπως και η άδεια για τη συγκατάθεση της ηχογράφησης της συνέντευξης δεν απομαγνητοφωνήθηκαν. Αρχικά, αποδώσαμε κωδικούς σε σημαντικά δεδομένα και στη συνέχεια ομαδοποιήσαμε τα δεδομένα μας σε κατηγορίες, ανά θέμα, σχετικό με κάθε ερευνητικό μας ερώτημα. Στη συνέχεια, οι κατηγορίες αυτές κατατάχθηκαν σε γενικούς θεματικούς άξονες, οι οποίοι δημιουργήθηκαν βάσει σημασιολογικής συνάφειας μεταξύ άξονα και κατηγοριών. Αφού ολοκληρώθηκε η ανάλυση των δεδομένων μας για κάθε μία από τις δύο ομάδες του δείγματός μας ξεχωριστά (τους εκπαιδευτικούς και τους ψυχολόγους), εξετάσαμε συγκριτικά τις αναλύσεις δεδομένων των δύο ομάδων και στο τέλος προχωρήσαμε στη διεξαγωγή συμπερασμάτων.

4.5.2 Ανάλυση δεδομένων συνεντεύξεων

Τα ποιοτικά δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων συλλέχθηκαν και ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία όσον αφορά στην επεξεργασία τους και στην ανάλυσή τους σύμφωνα με τους Huberman και Miles (1994): αφού έγινε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, ακολούθησε η κωδικοποίηση των δεδομένων. Σχηματίστηκαν ανατομικοί πίνακες δεδομένων για κάθε συμμετέχοντα, οι οποίοι περιείχαν θεματικούς άξονες, κατηγορίες και κωδικούς. Στην πρώτη στήλη παρατίθενται οι θεματικοί άξονες και οι κατηγορίες και στη δεύτερη στήλη οι κωδικοί που προέκυψαν από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων. Έτσι μέσα από τη ποιοτική θεματική ανάλυση, κατά την οποία το σύνολο των δεδομένων της συνέντευξης χωρίστηκε σε μικρότερα τμήματα, ακολουθήθηκαν τρία βήματα. Η ανάλυση αυτή έγινε με επαγωγικό τρόπο, δηλαδή από το ειδικό προς το γενικό. Πρώτα, τα στοιχεία του κειμένου ταξινομήθηκαν σε κωδικούς και στη συνέχεια εντάχθηκαν σε ευρύτερες κατηγορίες που δημιουργήθηκαν με κριτήριο την εννοιολογική σύνδεση κατηγοριών και κωδικών. Οι κωδικοί που αρχικά δομήθηκαν, συνοδεύτηκαν από κάποιον λειτουργικό ορισμό. Στη συνέχεια, οι κατηγορίες αυτές κατατάχθηκαν σε γενικούς θεματικούς άξονες, οι οποίοι δημιουργήθηκαν βάσει σημασιολογικής συνάφειας μεταξύ άξονα και κατηγοριών. Τα δεδομένα που προέκυψαν μέσα από αυτή την επαγωγική πορεία ανάλυσης, οργανώθηκαν και παρουσιάστηκαν σε πίνακα. Από την ποιοτική ανάλυση των λεκτικών αναφορών προέκυψαν 190 κωδικοί που εντάχθηκαν σε 9 κατηγορίες (οι κωδικοί που προέκυψαν παρουσιάζονται ανά κατηγορία στο παράρτημα 2. Στη συνέχεια, ομαδοποιήθηκαν σε 3 βασικούς θεματικούς άξονες, οι οποίοι αφορούν: τη σχέση ανθρώπων με άλλα ζώα, τις ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων και τη διαμόρφωση θετικών στάσεων. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται ένα μικρό δείγμα.

Πίνακας 3: Ατομικός πίνακας κωδικοποίησης ποιοτικής ανάλυσης (Ψ4)

B. Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	
Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	ΕΜΚΨΠΜΖ= Εξοικείωση με έννοια κτηνοτροφίας ως ψυχοπαιδαγωγική μορφή παρέμβασης ΕΓΦΜΨΠΜΖ= Εκπαίδευση για τη

	<p>φύση μέσα από ΨΠΜΖ</p> <p>ΔΜΖΜΒ= Δραστηριότητες με τη παρουσία ζώων σε μάθημα βιολογίας</p> <p>ΔΜΖΜΑ= Δραστηριότητες με τη παρουσία ζώων σε μάθημα ανατομίας</p> <p>ΜΟΣΜΒΖ= Μελέτη οργανικών συστημάτων με τη βοήθεια ζώων</p>
Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	<p>ΙΓΨΠΜΖ= Ιντερνετ ως πηγή γνώσης</p> <p>ΑΓΨΠΜΖ= Άρθρα ως πηγή γνώσης</p> <p>ΣΜΣΓΨΠΜΖ= Συζητήσεις με συναδέλφους ως πηγή γνώσης</p> <p>ΤΓΨΠΜΖ= Τηλεόραση ως πηγή γνώσης</p> <p>ΑΕΕΓΘΔΖΣ= Απουσία επαρκούς ενημέρωσης για θεραπευτική διάσταση των ζώων στο σχολείο</p> <p>ΑΣΣΠΨΠΜΖ= Αποτελεσματικές σε συγκεκριμένους πληθυσμούς στόχους</p>
Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	<p>ΕΕΨΠΜΒΖ= Έλλειψη εμπειρίας ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων</p> <p>ΕΨΠΜΒΣ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου</p>
Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	<p>ΕΥΕΖΣΠ= Ειδικές υποδομές ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο</p> <p>ΔΠΕΖΣΠ= Διαθεσιμότητα του προσωπικού ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο</p> <p>ΟΠΕΖΣΠ= Η οργάνωση του προγράμματος ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο</p>

5^ο Κεφάλαιο: Αποτελέσματα

Αποτελέσματα ποιοτικής θεματικής ανάλυσης συνεντεύξεων

Από την ποιοτική θεματική ανάλυση προέκυψαν 190 κωδικοί, οι οποίοι εντάχθηκαν σε 9 κατηγορίες. Οι κατηγορίες αυτές ομαδοποιήθηκαν σε 3 θεματικούς άξονες οι οποίοι αφορούν τη σχέση ανθρώπων με άλλα ζώα, τις ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων και τη διαμόρφωση θετικών στάσεων. Επίσης προέκυψαν πολλές κατηγορίες, οι οποίες είναι: ο ρόλος των ζώων στη ζωή των ανθρώπων, η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο, οι μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, οι γνώσεις για μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, η εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, τα εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, οι παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα, τα Περιβαλλοντικά Προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα και οι προτάσεις βελτίωσης των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Στο παράρτημα 3 παρουσιάζονται οι κωδικοί που προέκυψαν ανά κατηγορία για κάθε συμμετέχοντα.

Μέσα στο κείμενο που περιλαμβάνει τις δικές μας παρατηρήσεις παρατίθενται και αποσπάσματα από την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων με πλάγια γραφή. Με τον ίδιο τρόπο αναλύονται και παρουσιάζονται τα δεδομένα που αφορούν, τόσο στους εκπαιδευτικούς, όσο και τους ψυχολόγους, ενώ στο τέλος κάνουμε μια προσπάθεια να συγκρίνουμε τις στάσεις και τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων των δύο ομάδων και να καταλήξουμε σε συμπεράσματα που ανταποκρίνονται στα ερευνητικά μας ερωτήματα.

Πίνακας 4: Θεματικοί άξονες και κατηγορίες ανά θεματικό άξονα

Θεματικοί άξονες	Κατηγορίες
1 ^{ος} Θεματικός Άξονας: Σχέση ανθρώπων με ζώα	Ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων
	Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο
	Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
	Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές

2 ^{ος} Θεματικός Άξονας: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
	Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
	Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
3 ^{ος} Θεματικός Άξονας: Διαμόρφωση θετικών στάσεων	Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα
	Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα
	Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

5.1 Αποτελέσματα για εκπαιδευτικούς

5.1.1 Θεματικός άξονας 1: Σχέση ανθρώπων με ζώα

Στον πρώτο θεματικό άξονα της συνέντευξης ζητήθηκε από τις εκπαιδευτικούς να εκφράσουν τις απόψεις τους για τα ζώα και τον ρόλο τους στη ζωή του ανθρώπου και τη συμμετοχή τους στο πλαίσιο του σχολείου και μάλιστα σε δομές Ειδικής Αγωγής. Οι πεποιθήσεις τους καταγράφηκαν και κατέδειξαν 2 κατηγορίες: ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων και παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο.

Ο ρόλος των ζώων στη ζωή των ανθρώπων και η μεταξύ τους σχέση

Στην ερώτηση ποιος είναι ο ρόλος των ζώων στη ζωή των ανθρώπων και η σχέση που μπορούν να αναπτύξουν με τους ανθρώπους, όλες οι εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν στη σπουδαιότητα και τη θετική διάσταση των ζώων στη ζωή των ανθρώπων. Μάλιστα, όλες τόνισαν τη συναισθηματική και συντροφική διάσταση στο ρόλο των ζώων (5 αναφορές). Μόνο δύο εκπαιδευτικοί, η Ε3 και η Ε4, αναφέρθηκαν στο προστατευτικό ρόλο που μπορούν να αναλάβουν τα ζώα ως φύλακες (εργαλειική σχέση) και ως βοηθοί ατόμων με αναπηρίες προβάλλοντας μια μετριοπαθή διάσταση του

ωφελμιστικού επιχειρήματος. Μερικές από τις πιο ενδεικτικές απαντήσεις που αναδεικνύουν το σημαντικό ρόλο που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί στα ζώα είναι:

“Θεωρώ ότι για παράδειγμα ένας σκύλος μπορεί να αποτελεί έναν φύλακα.....εεε ιδίως για την ειδική αγωγή ξέρουμε πολύ καλά ότι τα ζώα που τα εκπαιδεύουμε και στα τυφλά άτομα μπορούν να τα βοηθήσουν να κινούνται στο χώρο ..εεε...επίσης μπορούν να αποτελέσουν και συντροφιά για τον άνθρωπο...όταν δεν μπορείς να βρεις κάποιον άλλον φίλο για παράδειγμα να πας για μπάνιο μπορείς να πας με ένα ζώο ή να το έχεις μες στο σπίτι σου για συντροφιά.” (E4)

“Τα ζώα είναι..φίλοι του ανθρώπου...λέω ότι με τα ζώα..με τα ζώα ο άνθρωπος εεε...γίνεται πιο κοινωνικός, πιο φιλικός, αναπτύσσει πιο στενές σχέσεις και με τους ανθρώπους..εεε...επομένως η σχέση με τα ζώα είναι πολλή σημαντική για τον άνθρωπο. Πρέπει να αναπτύσσει τέτοια σχέση.” (E2)

Οι παραπάνω απαντήσεις είναι ενδεικτικές του σημαντικού ρόλου που αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί ότι έχουν τα ζώα στη ζωή των ανθρώπων.

Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

Σχετικά με την άποψη των εκπαιδευτικών για την παρουσία των ζώων μέσα στο ζώων στο σχολικό πλαίσιο, οι εκπαιδευτικοί έδειξαν θετική διάθεση ως προς αυτό. Σχεδόν όλες οι εκπαιδευτικοί ισχυρίστηκαν ότι η παρουσία των ζώων μέσα στο πλαίσιο του σχολείου έχει θετική συμβολή στην καθημερινή ζωή του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, τονίστηκε η κατευναστική ιδιότητα των ζώων στη ψυχική κατάσταση των παιδιών, η συμβολή τους στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και στην εξέλιξη της μαθησιακής διαδικασίας λειτουργώντας ως κίνητρο μάθησης. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι μία εκπαιδευτικός, η E3, συνέδεσε την ύπαρξη ζώων στο σχολικό πλαίσιο με την ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα ζώα. Μερικές από τις πιο ενδεικτικές απαντήσεις που αναδεικνύουν την άποψη των εκπαιδευτικών για τη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο είναι:

“Σίγουρα τα ζώα μπορούν να βοηθήσουν..εεε..τη μαθησιακή..τη μαθησιακή διαδικασία, το ζήτημα είναι πως θα γίνει αυτό...εεε...γιατί το ελληνικό σχολείο ακόμη..εεε...νομίζω

δεν έχει εντάξει κάτι τέτοιο πρακτικά...Σίγουρα τα ζώα βοηθούν όχι μόνο ..εεε...σε θέματα μαθημάτων και σίγουρα ίσως μπορούν να βοηθήσουν αλλά και στη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών..Δηλαδή πως θα επικοινωνούν με τα υπόλοιπα, με τους δασκάλους, μεταξύ τους..εε..νομίζω ότι επηρεάζεται πάρα πολύ από την επαφή με τα ζώα.”(E2)

“ναι, για παράδειγμα για κάποια παιδιά με υπερπροστατευτικούς γονείς... που δυσκολεύονται στην αρχή να προσαρμοστούν στο σχολείο και ζητάν τους γονείς τους εε.. Θα μπορούσε αυτό το σκυλάκι να αποτελέσει ένα σημείο αναφοράς κάτι που του θυμίζει το σπίτι του, στην αρχή σε αυτό το άγνωστο περιβάλλον να έχει κάτι που το κάνει να νιώθει οικεία”(E4)

“...δεν μου έχει τύχει να βρεθώ σε κάποιο σχολικό περιβάλλον που να υπάρχει κάποιο ζώακι αλλά έχουμε κάνει πρόγραμμα σε ένα σχολείο και μπορεί να ενταχθεί έτσι σαν γνωριμία...να έρθουν τα παιδιά πιο κοντά με κάποια ζώα..ίσως κάποιο πρόγραμμα υιοθεσίας... δηλαδή να υιοθετήσουν κάποιο αδέσποτο ζώακι....θα μπορούσαν να βοηθήσουν πιστεύω σε αυτό το κομμάτι στο να εξοικειωθούν τα παιδιά ειδικά των πόλεων με κάποια ζώα τα οποία δεν έχουν έρθει ποτέ σε επαφή”(E3)

Σχετικά με τη παρουσία των ζώων στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής, οι εκπαιδευτικοί στο σύνολό τους θεώρησαν ότι η παρουσία των ζώων είναι πολλή θετική. Μάλιστα, τρεις εκ των πέντε θεώρησαν ότι η συμβολή των ζώων στα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι ακόμη μεγαλύτερη σε σχέση με τα παιδιά τυπικής εκπαίδευσης, αναφέροντας μάλιστα τα παιδιά που έχουν αυτισμό:

“Ναι, ναι και γενικής αγωγής αλλά κατά βάση ειδικής αγωγής κυρίως παιδάκια με αυτισμό είδα ότι βοηθιούνται πολύ.”(E1)

“ναι για παράδειγμα ένα παιδί με αυτισμό που ιδίως στη σύγχρονη εποχή αναγκάζεται κάθε χρόνο να αλλάζει εκπαιδευτικό, ιδίως της παράλληλης στήριξης εε..θυμάμαι χαρακτηριστικά πέρυσι ένα παιδάκι που είχε αυτισμό εεε είχε ένα σκυλάκι...και επειδή στην αρχή δεν ήθελε να έρχεται στο σχολείο γιατίιι μέχρι να συνηθίσει τον εκπαιδευτικό της παράλληλης στήριξης χρησιμοποιήσαμε το σκυλάκι ότι θα είναι η παρέα...ναι..και

ενώ λοιπόν το πλαίσιο ήταν ίδιο και ο εκπαιδευτικός διαφορετικός το σκυλάκι τον έκανε να νιώθει ότι έχει κάποιον πάντα δίπλα του που τον ξέρει και να νιώθει ασφάλεια”(E4)

Ως προς την αντίδραση των παιδιών στην είσοδο ζώων μέσα στο σχολικό πλαίσιο, όλοι οι εκπαιδευτικοί μίλησαν για θετική αντίδραση των παιδιών στην είσοδο των ζώων στο σχολείο.

“σίγουρα τα παιδιά θα ενθουσιάζονταν. Είναι σίγουρο ότι τα παιδιά αγαπούν τα ζώα, πόσο περισσότερο όταν τα ζώα θα τους βοηθήσουν ..εε..σε κάτι..εε..ας πούμε..στο σχολείο ..εεεεε...σε κάτι συγκεκριμένο....εεε..τα παιδιά λατρεύουν τα ζώα δεν νομίζω να είχαν πρόβλημα με την είσοδό τους στο σχολείο.”(E2)

Δύο εκ των εκπαιδευτικών, η E1 και η E3, αναφέρθηκαν σε πιθανή εκδήλωση φόβου των παιδιών στην πρώτη επαφή, που ωστόσο με την κατάλληλη παρότρυνση θα αντιμετωπιζόταν:

“Στην αρχή πιστεύω ότι τα πιο πολλά παιδιά θα φοβότανε, θα είχαν...αλλά κατόπιν παρότρυνσης από τους εκπαιδευτικούς και φυσικά από τους εκπαιδευτές των ζώων θα μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με τα παιδάκια και σιγά σιγά να περάσουν κάποιο χρονικό διάστημα μαζί”(E1)

Η οργάνωση και η προετοιμασία θεωρήθηκαν από την E5 πολλοί σημαντικοί παράγοντες στην αντίδραση των παιδιών στην είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο:

“...εεε σίγουρα θα χρειαζόταν μια πολύ καλή οργάνωση πιστεύω..μια προετοιμασία...εε..ίσως ένα χρονικό διάστημα που θα αφιερωνόταν αρχικά σε εεε...μία προετοιμασία μέσω ενός σχεδίου εργασίας για τα παιδιά..αλλααααά εάν υπήρχε η σωστή οργάνωση και συνεργασία με ειδικούς νομίζω ότι εε..θα αντιδρούσανε θα ήταν πολλή θετική η αντίδρασή τους , δηλαδή βλέποντας ούτως ειδήσως την το πόσο εε θετικά αντιδρούνε σε οποιοδήποτε μάθημα έχει να κάνει με ζώα”(E5)

Σχετικά με την αντίδραση των παιδιών που φοιτούν στην Ειδική Αγωγή, όλες οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι θα αντιδρούσαν θετικά. Μάλιστα η E1 θεωρεί ότι η

αντίδραση αυτών των παιδιών θα ήταν ακόμη πιο θετική από την αντίδραση των παιδιών που φοιτούν σε σχολεία τυπικής εκπαίδευσης:

“Νομίζω ότι τα παιδιά ειδικής αγωγής θα ήταν και πιο θετικά [...] στη προσέγγιση, αυτό πιστεύω, δηλαδή και από κάποιες περιπτώσεις που γνωρίζω που έχουν κατοικίδια στο σπίτι εκφράζονται καλύτερα και είναι πιο κοντά στα ζώακια...εκδηλώνονται..δηλαδή πολύ πιο φιλικά με τα ζώα παρά με πρόσωπα..για επικοινωνιακούς λόγους.”(E1)

5.1.2 Θεματικός άξονας 2: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Στον δεύτερο θεματικό άξονα της συνέντευξης ζητήθηκε από τις εκπαιδευτικούς να αναφερθούν σε μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων που οι ίδιοι γνωρίζουν και έχουν χρησιμοποιήσει, στις γνώσεις που έχουν για το συγκεκριμένο θέμα και τα εμπόδια που θεωρούν ότι υπάρχουν για την εφαρμογή των συγκεκριμένων παρεμβάσεων. Οι πεποιθήσεις τους καταγράφηκαν και κατέδειξαν 4 κατηγορίες: μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων και εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Αναφορικά με τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων που οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν, ανέφεραν τις περιορισμένες γνώσεις που έχουν για το θέμα, δύο μάλιστα εκπαιδευτικοί συνέδεσαν τις περιορισμένες τους γνώσεις κυρίως λόγω της μικρής τους εμπειρίας στο εκπαιδευτικό χώρο. Από την άλλη, όλες στο σύνολό τους αναφέρθηκαν στη θεραπευτική διάσταση που μπορεί να αναλάβει ένα ζώο, μίλησαν για θεραπεία με τη βοήθεια ζώων:

“εε...είχα εργαστεί..είχα δουλέψει (με την έννοια της μελέτης) περισσότερο με τα ζώα ως θεραπευτικό μέσο”

Μάλιστα τέσσερις από τις πέντε εκπαιδευτικούς αναφέρθηκαν συγκεκριμένα στη θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων, την υποθεραπεία:

“έχω ακούσει ότι χρησιμοποιούν κάποιοι το άλογο σαν μέθοδος για να διδάξουν κάποια πράγματα σε παιδιά...[...]...με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες”(E2)

“μόνο έχω ακούσει για τα άλογα και τη θεραπεία μέσω της ιππασίας αλλά και αυτό απλά το έχω ακούσει και έχω διαβάσει δεν το έχω δει να γίνεται”(E4)

Μόνο μία εκπαιδευτικός, η E5, αναφέρθηκε σε ψυχοπαιδαγωγική μορφή παρέμβασης προσανατολισμένη στην ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας:

“...για συμμετοχή του ζώου εε σε σχέση με διάφορα μαθήματα ναι, σε συνδυασμό με γνωστικά αντικείμενα [...]η αλήθεια είναι πως μου είναι πιο οικείο και ειδικά μάλιστα είχε γίνει έτσι σε συνεργασία και με εκπαιδευτικούς στο παρελθόν έχει τύχει στις διάφορες σχολικές μονάδες που έχω εργαστεί έχω δει αυτό να γίνεται στην πράξη”(E5)

Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Σχετικά με την πηγή των γνώσεων που έχουν γύρω από τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων η πλειοψηφία ανέφερε ως πηγή γνώσεων τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ειδικότερα τρεις από τις πέντε εκπαιδευτικούς άντλησαν πληροφορίες από το ίντερνετ, κυρίως άρθρα στο ίντερνετ και ανάλογο ποσοστό ανέφερε την τηλεόραση ως πηγή γνώσεων μέσα από ντοκιμαντέρ και αφιερώματα. Μόνο μία εκπαιδευτικός, η E1, ανέφερε ως πηγή γνώσεων άλλα γνωστά της άτομα που ασχολήθηκαν με εκπαίδευση ζώων για παιδιά με ειδικές ανάγκες:

“Εεεε ...απλά από γνωστά άτομα που είχαν ασχοληθεί με τη θετική εκπαίδευση σκύλων για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες”(E1)

Αναφορικά με την αποτελεσματικότητα των μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων όλες οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι είναι πολύ αποτελεσματικές, αν και οι περισσότερες δεν είχαν επαρκείς πληροφορίες ή γνώσεις γι αυτό το θέμα. Μία εκπαιδευτικός, η E5, ανέφερε ότι βοηθάνε στην ενθάρρυνση θετικών συμπεριφορών, καθώς λειτουργούν ως κίνητρο και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων. Δύο από τις εκπαιδευτικούς, η E1 και η E3, ανέφεραν ότι οι παρεμβάσεις αυτές βοηθούν να ηρεμήσουν να παιδιά και να ελέγχουν τα συναισθήματά του:

“Ναι, δηλαδή και από τα παιδιά που είχα φέτος στην τάξη αλλά και όσους που έχω ακούσει στη συνέχεια τα παιδιά είναι πιο ανοιχτά στην επικοινωνία και πιο ήρεμα. Αυτός είναι και ο στόχος να μπορέσουν να ηρεμήσουν και να μπορέσουν να εξοικειωθούν λίγο και με ζώα γιατί στις πόλεις κλείνονται πολύ μέσα στα σπίτια γιατί και οι γονείς δεν τα φέρνουν σε επαφή”(E1)

“[...]βοηθούν στα..τα παιδιά στο να ..στην ψυχοσύνθεσή τους περισσότερο..στο να ηρεμούν...στο να ελέγχουν τα συναισθήματά τους ..”(E3)

Άξιο προσοχής είναι η απάντηση που συνδέει την αποτελεσματικότητα αυτών των προγραμμάτων με την ύπαρξη εκπαιδευμένου προσωπικού:

“σίγουρα είναι αποτελεσματικές αρκεί να γίνονται σωστά και από τον κατάλληλο προσωπικό...εεε...εκπαιδευμένο προσωπικό.”(E2)

Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Ως προς τις προσωπικές εμπειρίες των εκπαιδευτικών με μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, μία μόνο εκπαιδευτικός, η Ε5,είχε εμπειρία τυπικής ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων για εκπαιδευτικούς λόγους. Συγκεκριμένα, χρησιμοποίησε ένα χάμστερ, για παρουσίαση και εκμάθηση γνωστικού αντικείμενου στο πλαίσιο του μαθήματος της μελέτης του Περιβάλλοντος, αξιολόγησε μάλιστα αυτήν την εμπειρία ως πολλή θετική:

“...για συμμετοχή του ζώου εε σε σχέση με διάφορα μαθήματα ναι, σε συνδυασμό με γνωστικά αντικείμενα η αλήθεια είναι πως μου είναι πιο οικείο και ειδικά μάλιστα είχε γίνει έτσι σε συνεργασία και με εκπαιδευτικούς στο παρελθόν έχει τύχει στις διάφορες σχολικές μονάδες που έχω εργαστεί έχω δει αυτό να γίνεται στην πράξη [...]ήτανε πάρα πολλή θετική ...ήτανε πάρα πολλή θετική (εμπειρία) και μάλιστα ήτανε με πάρα πολλή μικρή τάξη, στο μάθημα της μελέτης του περιβάλλοντος ένας μαθητής έφερε ένα χάμστερ και το περιεργαστήκαμε, ήτανε με δευτέρα δημοτικού και τα παιδιά ανταποκρίθηκαν πολύ πιο θετικά απ ότι περίμενα.[...]πολύ συνειδητοποιημένα εε..πολύ ώριμα και πραγματικά ήτανε πάρα πολύ θετική δημιουργική παρέμβαση.”(E5)

Δύο εκπαιδευτικοί, η Ε1 και η Ε4, ανέφεραν άτυπη εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου και συγκεκριμένα σκύλου. Αναφέρετε ως άτυπη καθώς δεν είχαν ξεκάθαρο χαρακτήρα, στόχο και δεν εφαρμόστηκε από εκπαιδευμένο προσωπικό. Η Ε4 ανέφερε:

“...[.] εε..θυμάμαι χαρακτηριστικά πέρυσι ένα παιδάκι που είχε αυτισμό εεε είχε ένα σκυλάκι και επειδή στην αρχή δεν ήθελε να έρχεται στο σχολείο γιατίιι μέχρι να συνηθίσει τον εκπαιδευτικό της παράλληλης στήριξης χρησιμοποιήσαμε το σκυλάκι ότι θα είναι η παρέα ..[.]ναι..και ενώ λοιπόν το πλαίσιο ήταν ίδιο και ο εκπαιδευτικός διαφορετικός το σκυλάκι τον έκανε να νιώθει ότι έχει κάποιον πάντα δίπλα του που τον ξέρει και να νιώθει ασφάλεια στ..”(Ε4)

Σχετικά με το ποιο ζώο θα ήθελαν οι εκπαιδευτικοί να έχουν εμπειρία στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου, οι εκπαιδευτικοί έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση στα μικρά κατοικίδια ζώα, στα σκυλιά και τις γάτες, στα μεγαλύτερα οικόσιτα ζώα, τα άλογα και άξιο προσοχής είναι η επιθυμία δύο εκπαιδευτικών για εμπειρία με δελφίνια. Χαρακτηριστικός είναι ο σχολιασμός της επιλογής τους, πιο συγκεκριμένα για την επιλογή του δελφινιού αν και οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται τη δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος, δηλώνουν την επιθυμία τους γι' αυτό διότι έχουν ακούσει ή έχουν διαβάσει για τα θετικά αποτελέσματα της επαφής του με τα παιδιά. Σχετικά με τα υπόλοιπα ζώα και ιδιαίτερα τις γάτες και τα σκυλιά, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι τα ζώα αυτά είναι ιδιαίτερα κοντά στους ίδιους αλλά και στα παιδιά και έτσι είναι πιο εύκολο να τα βοηθήσουν, ενώ για την επιλογή αλόγου τονίζουν ότι παρόλο που οι ίδιοι δεν είναι εξοικειωμένοι θεωρούν ότι χαρακτηριστικά των αλόγων όπως το ότι είναι ήρεμα και φιλικά θα μπορούσαν να βοηθήσουν:

“εε..νομίζω με κάποιο γατάκι..[.] αυτή η αλληλεπίδραση για παράδειγμα θα μπορούσαν να έρχονται τα άλλα παιδιά να ρωτάνε ξέρω γωααα είναι το δικό σου γατάκι, πως το λένε..επειδή ο στόχος είναι και η αλληλεπίδραση και δυσκολευόμαστε πάνω σε αυτό το κομμάτι πιστεύω ότι θα ήταν και μια αφορμή να αλληλεπιδράσει με τα άλλα τα παιδιά και να τους δείξει κάτι που έχει να τους δώσει και ένα λόγο παραπάνω να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους.”(Ε4)

“εεε ίσως το σκύλο γιατί μου είναι πιο οικείο ως ζώο γιατί το έχουν πολλοί δικοί μου άνθρωποι..παρόλα αυτά θα με ενδιέφερε πάρα πολύ και το άλογο παρόλο που δεν είμαι εξοικειωμένη αλλά θεωρώ ότι είναι πολύ φιλικό και πολύ ήπιο ως προς τα περισσότερα παιδιά..ξέρεις..γενικότερα.”(E5)

Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Σχετικά με τα εμπόδια στην είσοδο και τη συμμετοχή των ζώων στο σχολικό πλαίσιο της ειδικής αγωγής, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί επισήμαναν την έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, την έλλειψη χρηματικών πόρων και κατάλληλων υποδομών ώστε να υποδεχτούν τα ζώα. Αναφέρθηκε επίσης από μία εκπαιδευτικό, την E2, ως εμπόδιο η αρνητική στάση πολλών γονιών απέναντι σε κάτι τέτοιο όπως και η ανάληψη της ευθύνης που πρέπει να επωμιστούν αυτοί που θα υλοποιήσουν τις παρεμβάσεις. Παρόμοια, η E3, θεώρησε σημαντικό εμπόδιο την δυσκολία χορήγησης άδειας για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο και ειδικά αυτό της ειδικής αγωγής. Τέλος, αναφέρθηκε ως εμπόδιο η ύπαρξη αλλεργιών που μπορεί να εμφανίσουν τα παιδιά και οι πιθανές αρρώστιες που μπορεί να μεταφέρουν τα ζώα.

“αναλόγως που θα εστιάσεις κάθε φορά. Εμπόδιο σίγουρα είναι η έλλειψη κατάρτισης των εκπαιδευτικών..δηλαδή το πώς πραγματικά θα προχωρήσει ένα τέτοιο θεραπευτικό πρόγραμμα στο πλαίσιο ..στο σχολικό πλαίσιο..Επίσης εκτός από την έλλειψη κατάρτισης είναι...εεε...εεεε..η έλλειψη ας πούμε μάλλον η δυσκολία μεταφοράς των ζώων [...]στο σχολείο..εεε..ποιος θα τα μεταφέρει..ποιος θα τα αναλάβει να τα κάνει όλα αυτά..ποιος θα εκπαιδεύσει τα ζώα..αυτό νομίζω ότι είναι παρά πολύ βασικό πρόβλημα..[...] Αυτά νομίζω...επίσης, πρόβλημα είναι και η..η...η...όχι ενημέρωση των γονέων θα έλεγα..η...να συμφωνήσουν οι γονείς..να δώσουν τη συναίνεσή τους ..[..]για κάτι τέτοιο..γιατί να μην μεροληπτούμε πολλοί γονείς είναι αρνητικοί σε τέτοιου είδους καινοτομίες και θεραπευτικές προσεγγίσεις E: νομίζω αυτά είναι τα βασικά προβλήματα”(E2)

“Μπορεί να είναι..ας πούμε ο δάσκαλος της τάξης να μην θέλει να μπει σε αυτήν την διαδικασία, τα ίδια τα παιδιά ίσως με κάποιο φόβο που να έχουν, οι γονείς τους που να μην θέλουν να φοβούνται ας πούμε τυχόν αρρώστιες που κουβαλάνε τα ζώα, επίσης ο

διευθυντής μπορεί να μην επιτρέπει την είσοδο..πολλοί είναι οι παράγοντες ..(γέλια)..οι αρνητικοί”(E3)

5.1.3 Θεματικός άξονας 3: Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Στον τρίτο θεματικό άξονα της συνέντευξης συμπεριλαμβάνονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τους τρόπους και τους παράγοντες διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Σε αυτό το θεματικό άξονα αναδείχθηκαν 3 κατηγορίες: παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα, Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα και προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

Σχετικά με τους παράγοντες ευαισθητοποίησης και διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα, όλοι οι εκπαιδευτικοί τόνισαν το σπουδαίο ρόλο του σχολείου, μέσα από διάφορα προγράμματα και μαθήματα, για την ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα και τη διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι σε αυτά (5 αναφορές). Σημαντική διάσταση απέδωσαν και στο ρόλο της οικογένειας (3 αναφορές) και μάλιστα μία εκπαιδευτικός, η Ε5, τόνισε τη συνεργασία μεταξύ του σχολείου και της οικογένειας, χαρακτηριστικά ανέφερε:

“... για παράδειγμα ας πούμε στο σχολείο ένα σχέδιο εργασίας που θα δουλευτεί με τα παιδιά θα επιμείνουμε σε πάρα πολύ... σε συνδυασμό με πολλά μαθήματα με πολλές εεε...δραστηριότητες, βιωματικά σε επαφή με τα ζώα να το δούνε στη πράξη να μην μείνουμε στη θεωρία και να είναι κάτι που θα δώσουμε πολύ χρόνο σε αυτό που θα το δουλεύουμε συστηματικά , δεν θα είναι ένα μάθημα που θα το περάσουμε έτσι...[..] και πιστεύω μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο σε συνεργασία βέβαια και με τους γονείς ..δηλαδή αν..το ιδανικό θα ήταν να μπορούσε να γίνει και κάποια εεε..συνεργασία με τους γονείς , μια συζήτηση εκ των προτέρων ώστε να..να γίνει αυτό σε συνεργατικό επίπεδο..Να έχουμε συμ..σύμμαχους ουσιαστικά τους γονείς σε αυτό και να είναι κοινή η προσπάθεια ώστε το παιδί να παίρνει τα ίδια μηνύματα και στο σχολείο και το σπίτι και..να το δουλεύουμε μαζί.”(E5)

Αναφέρθηκε επίσης ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα τα ΜΜΕ (2 αναφορές), μέσα από προβολή ντοκιμαντέρ, βίντεο και ρεπορτάζ και η βιωματική επαφή με αυτά (3 αναφορές). Δύο εκπαιδευτικοί μάλιστα, η Ε3 και η Ε4, ανέφεραν την επίσκεψη των παιδιών και την επαφή τους με ζώα στους ζωολογικούς κήπους. Ενδεικτικές απαντήσεις:

“μπορούν να το κάνουν είτε με..με ντοκιμαντέρ είτε με βιβλία..με ..μέσω ίντερνετ ..μέσω κάποιου προγράμματος το οποίο θα αναπτύσσουν στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς..και πιο βιωματικά..δηλαδή με την επαφή με τα ζώα..να βγουν στη γειτονιά, να βρουν αδέσποτα να τα οδηγήσουν στον κατάλληλο κτηνίατρο, να τα κάνουν εμβόλια, να τα ταΐσουν..”(Ε2)

“σίγουρα μέσα από το σχολείο, να το εντάξουμε δηλαδή στο αναλυτικό πρόγραμμα να μάθουν για τα ζώα εεε...με τη ..επίσης αν φέρουμε κάποιο ζώακι στο σχολείο, δηλαδή να προωθήσουμε την επαφή”(Ε4)

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι μία εκπαιδευτικός, η Ε4, επισήμανε την συμβολή της λογοτεχνίας στη προσπάθεια ευαισθητοποίησης και διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα: *“...[...]μέσα από την λογοτεχνία επίσης η ευαισθητοποίηση”.*(Ε4)

Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα (ΠΠΕ)

Όλες οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν θετική στάση απέναντι στα ΠΠΕ. Θεωρούν δηλαδή ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα μπορούν να συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια υπεύθυνης συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα κάτω όμως από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η απουσία των οποίων λειτουργεί και ως εμπόδιο στην υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων. Τα εμπόδια που αναφέρθηκαν είναι η απουσία χρηματικών πόρων (4 αναφορές), η έλλειψη καλής οργάνωσης και δόμησης αυτών των προγραμμάτων (3 αναφορές), η έλλειψη χρόνου (2 αναφορές), η απουσία επιθυμίας και θετικής στάσης των εκπαιδευτικών (2 αναφορές) για την υλοποίηση τέτοιου είδους προγραμμάτων, η απουσία κινήτρων για να αυξηθεί η επιθυμία συμμετοχής των εκπαιδευτικών (1 αναφορά), η έλλειψη καταρτισμένων εκπαιδευτικών (1 αναφορά) και η δυσκολία πρόσβασης και συνεργασίας με άλλους αρμόδιους φορείς όπως τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (1 αναφορά). Ενδεικτικά:

“Πιστεύω ότι η μεγαλύτερη δυσκολία είναι ο οικονομικός παράγοντας γιατί και τα σχολεία δεν έχουν αρκετά χρήματα διαθέσιμα προκειμένου να υλοποιηθεί όλο αυτό οπότε πρέπει να προβούμε σε άλλου είδους πρωτοβουλίες, να κάνουμε αιτήσεις σε κάποια ιδρύματα...[...]Ναι, πιστεύω ότι αυτό είναι ένα πρόβλημα και από κει κ πέρα και η στάση που τηρούν οι εκπαιδευτικοί ...” (E1)

“πάλι το οικονομικό ...εε επίσης η προθυμία των εκπαιδευτικών δηλαδή εάν δεν είναι αναγκαστικά και ο χαρακτήρας τους είναι προαιρετικός...εγώ βλέπω και φέτος που ας πούμε προτάθηκαν κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα και ο χαρακτήρας τους είναι προαιρετικός, οι περισσότεροι δεν συμμετέχουν γιατί δεν έχουν κάποιο κίνητρο για να το κάνουν....δηλαδή εάν δεν θέλουν από μόνοι τους δεν υπάρχει κάποιο κίνητρο ...οπότε...[...] το κίνητρο και η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών..”(E4)

“και ίσως περισσότερο για τα σχολεία τα απομακρυσμένα δηλαδή τα παιδιά των εεε.. που βρίσκονται κοντά σε εεε τέτοια κέντρα να έχουνε καλύτερη πρόσβαση αλλά υπάρχουν νομίζω πάρα πολλά σχολεία που δυστυχώς...δεν θα μπορούν εε..να έρθουν σε επαφή με κάτι αντίστοιχο”(E5)

Σχετικά με τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης προς τα ζώα, μόνο δύο εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα που προσομοιάζουν με ΠΠΕ , παρόλα αυτά στην πορεία της συζήτησης έγινε αντιληπτό ότι δεν επρόκειτο για αμιγώς ΠΠΕ καθώς περιοριζόταν σε μία ή δύο επισκέψεις μόνο και δεν υπήρχαν σαφείς στόχοι. Από την εμπειρία τους αυτή ανέφεραν σημαντικά προβλήματα στην υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων που σχετίζονται με το διαθέσιμο χρόνο και την οργάνωσή τους. Συγκεκριμένα, ανέφεραν:

“Εεε...δεν το είχαμε εντάξει ως Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα αλλά είχαμε διαμορφώσει ένα τέτοιο πρόγραμμα...[...]Είχαμε κάνει δύο επισκέψεις με το σχολείο σε ένα ιππικό όμιλο, όπως είχα αναφέρει κ προηγουμένως, πιστεύω πως εάν είχαμε και το πλεονέκτημα και του χρόνου θα μπορούσαμε να δούμε πιο ξεκάθαρα αποτελέσματα..αλλά έστω και από αυτές τις επισκέψεις και από το πρόγραμμα που είχαμε αρχίσει πριν κάνουμε αυτές τις επισκέψεις και την αξιολόγηση μετά συμπεράναμε ότι τα..ότι έχει πολύ θετική επίδραση στη ψυχολογία των παιδιών”(E1)

“μόνο μία φορά αλλά ήτανε σε..για ...καθαρά για τα αδέσποτα ζώα [...] Δεν είχε σχέση με το περιβάλλον δηλαδή [...] ναι..είχαμε και τα θετικά και τα αρνητικά γι’ αυτό σου...ας πούμε ήταν ωραία μέρα, τα παιδιά το χάρηκαν αλλά υπήρχε έλλειψη οργάνωσης καιiiii [...] ναι μία μέρα [...] Ναι..όχι ήταν από το πρωί μέχρι το μεσημέρι[...]Ναι υπήρχε ένα ...μία δυσκολία εκεί πέρα γιατί ήμασταν περισσότερα άτομα λίγοι οι εκπαιδευτές και τα ζώα..οπότε..κάποια παιδιά δεν συμμετείχανε απλά ήταν σαν παρατηρητές, ήταν λίγα αυτά που μπόρεσαν να συμμετέχουν”(Ε3)

Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Σχετικά με τις προτάσεις των εκπαιδευτικών για τη δημιουργία ή την ενίσχυση των θετικών στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, όλες οι εκπαιδευτικοί τόνισαν το σημαντικό ρόλο της ενημέρωσης των εκπαιδευτικών, των γονιών και γενικότερα της κοινωνίας για τις μορφές αυτές παρέμβασης μέσα από σεμινάρια και επιμορφώσεις για τους εκπαιδευτικούς και μέσα από τη τηλεόραση, τα άρθρα στο internet και τις προσωπικές ενημερώσεις για όλους τους υπόλοιπους. Μάλιστα μία εκπαιδευτικός, η Ε3, συνέχισε τον συλλογισμό της συνδέονταν τη καλλιέργεια θετικής στάσης απέναντι σε αυτές τις μορφές παρέμβασης με την κατανόηση της χρησιμότητας από την κοινωνία των μορφών αυτών παρέμβασης, χαρακτηριστικά ανέφερε:

“θα μπορούσε να βοηθήσει, άνθρωποι οι οποίοι γνωρίζουν τις διαστάσεις..δηλαδή ψυχολόγοι..άνθρωποι οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με τα ζώα και έχουν κάποια ειδίκευση ας πούμε στο θέμα της ψυχοπαιδαγωγικής να μπορέσουν να βοηθήσουν..να δείξουν στο κόσμο τι μπορεί να προσφέρει τα θετικά , έρευνες ίσως που πρέπει να γίνουν πάνω στο συγκεκριμένο πεδίο ..μπορεί να έχουν γίνει κιόλας..απλά δεν γνωρίζουμε..

Τέλος, αναφέρθηκε και ο ρόλος της κοινωνίας, η ενεργός δράση που πρέπει να διαδραματίσει στη διαμόρφωση θετικών στάσεων μέσω δράσεων ενημέρωσης όπως και το βιωματικό στοιχείο ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων , μέσα από τη συμμετοχή των ατόμων σε τέτοιου είδους δράσεις:

“εεε..βιωματικά ίσως ..δηλαδή πέρα από την προβολή τους πουυυ σίγουρα αν δοθεί έμφαση στη προβολή είναι πολύ σημαντικό ..εεε..καθώς και γω άλλωστε έτσι μέσω άρθρων και μέσω της τηλεόρασης ήρθα αρχικά σε επαφή με αυτή τη μορφή θεραπείας εεε θεωρώ ότι ίσως και βιωματικά αν μπορούσαν να γίνοννε να.... κάποιες συνεδρίες ..να μπορούνε να έρθουνε σε επαφή σε κάποιο χώρο ...με άλογα, με σκύλους με άλλα ζώα που συμμετέχουν σε τέτοιες μορφές θεραπείας ώστε να το δούνε βιωματικά τι γίνεται και έτσι να ..να μπορέσουν... να ..να..να πιστούν οι ίδιοι και να βγάλουν..βασικά να σχηματίσουν τη προσωπική τους αντίληψη.”(Ε5)

5.1.4 Σύνοψη αποτελεσμάτων για εκπαιδευτικούς

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων για τους εκπαιδευτικούς στα προηγούμενα κεφάλαια προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες για τις στάσεις και τις γνώσεις τους απέναντι τα ζώα και στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα:

1. Οι εκπαιδευτικοί είναι θετικά διακείμενοι απέναντι στα ζώα και την παρουσία τους στο σχολικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής με την μορφή ΨΠΜΖ καθώς θεωρούν ότι τα ζώα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του ανθρώπου και ειδικότερα στη ζωή των ατόμων με ειδικές ανάγκες.
2. Τονίζουν τη συναισθηματική διάσταση της σχέσης και τη δυνατότητα εργαλειακής σχέσης με τα ζώα είτε ως φύλακες σε χώρο είτε ως βοηθοί ατόμων με αναπηρίες.
3. Στη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο με στόχο την παρατήρηση της συμπεριφοράς των ζώων στις Φυσικές Επιστήμες και τη συμμετοχή τους σε ΨΠΜΖ,, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι τα παιδιά θα αντιδρούσαν θετικά. Κατά αντιστοιχία, θετικά θα αντιδρούσαν και τα παιδιά με ειδικές ανάγκες.
4. Οι εκπαιδευτικοί τονίζουν τη θεραπευτική μορφή που μπορούν να πάρουν οι ΨΠΜΖ, ενώ οι ίδιοι έχουν ελάχιστη εμπειρία εφαρμογής αντίστοιχων παρεμβάσεων και οι γνώσεις τους είναι ιδιαίτερα περιορισμένες με κύρια πηγή προέλευσης των γνώσεων τη τηλεόραση και το ίντερνετ. Επιπλέον, παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον και αναγνωρίζουν την αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων.

5. Μεταξύ των ζώων με τα οποία θα ήθελαν να υλοποιήσουν κάποιου είδους παρέμβασης είναι τα μικρά κατοικίδια, σκύλος και γάτα, και τα μεγαλύτερα οικόσιτα, όπως το άλογο.

6. Θεωρούν ότι υπάρχουν πολλά εμπόδια για την εφαρμογή ΨΠΜΖ, με κυριότερα την έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, την έλλειψη χρηματικών πόρων και κατάλληλων υποδομών, τη χορήγηση άδειας για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο και ειδικά αυτό της ειδικής αγωγής, η ύπαρξη αλλεργιών που μπορεί να εμφανίσουν τα παιδιά και οι πιθανές αρρώστιες που μπορεί να μεταφέρουν τα ζώα.

7. Το σχολείο, η οικογένεια, τα ΜΜΕ και η βιοματική επαφή μέσα από επισκέψεις σε χώρους που φιλοξενούν ζώα φαίνεται να διαδραματίζουν το κυριότερο ρόλο στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα.

8. Απέναντι στα ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης απέναντι στα ζώα οι εκπαιδευτικοί αν και είναι θετικοί, έχουν ελάχιστες εμπειρίες συμμετοχής σε ΠΠΕ. Κατά συνέπεια, δε φαίνεται πιθανή η ένταξη του ζητήματος της εξοικείωσης και της ευαισθητοποίησης με τα ζώα στο πλαίσιο ΠΠΕ.

9. Τέλος, όλοι οι εκπαιδευτικοί τονίζουν το σημαντικό ρόλο της ενημέρωσης των εκπαιδευτικών, των γονιών και γενικότερα της κοινωνίας και τη βιοματική επαφή μέσα από τη συμμετοχή σε τέτοιου είδους δράσεις για τη δημιουργία ή την ενίσχυση των θετικών στάσεων απέναντι στις ΨΠΜΖ.

Πίνακας 5: Συνοπτικός πίνακας αποτελεσμάτων για τους Εκπαιδευτικούς

Σχέση ανθρώπου με τα ζώα	-Σημαντικός ρόλος των ζώων στη ζωή του ανθρώπου -Συμβολή των ζώων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες -Εργαλειακή διάσταση των ζώων στη ζωή των ανθρώπων -Θετική αντίδραση παιδιών απέναντι στα ζώα στο σχολικό πλαίσιο
--------------------------	--

Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	<ul style="list-style-type: none"> -Θεραπευτική διάσταση των ζώων στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης -Πηγή γνώσεων για ΨΠΜΖ: Ίντερνετ, τηλεόραση -Αποδοχή της αποτελεσματικότητας ΨΠΜΖ -Εμπόδια στην εφαρμογή ΨΠΜΖ: Σχολικές υποδομές, κατάλληλο προσωπικό, πόροι, ζητήματα ευθυνών -Περιορισμένες γνώσεις για τις ΨΠΜΖ
Διαμόρφωση θετικών τάσεων	<ul style="list-style-type: none"> -Παράγοντες ευαισθητοποίησης: Σχολείο, οικογένεια, ΜΜΕ, βιωματική επαφή. -Θετική στάση απέναντι στα ΠΠΕ -Περιορισμένες εμπειρίες με ΠΠΕ -Εκστρατείες ενημέρωσης και βιωματικές εμπειρίες για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στις ΨΠΜΖ

5.2 Αποτελέσματα για ψυχολόγους

5.2.1 Θεματικός άξονας 1: Σχέση ανθρώπων με ζώα

Στον πρώτο θεματικό άξονα της συνέντευξης συμπεριλήφθηκαν οι απόψεις των ψυχολόγων για τα ζώα και τον ρόλο τους στη ζωή του ανθρώπου και τη συμμετοχή τους στο πλαίσιο του σχολείου και μάλιστα σε δομές Ειδικής Αγωγής. Οι πεποιθήσεις τους καταγράφηκαν και κατέδειξαν 2 κατηγορίες: ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων και παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο.

Ο ρόλος των ζώων στη ζωή των ανθρώπων

Όσον αφορά τις απόψεις των ψυχολόγων για τον ρόλο των ζώων στη ζωή των ανθρώπων, όλοι τόνισαν τη θετική διάσταση των ζώων στη ζωή των ανθρώπων και ιδιαίτερα των παιδιών. Οι περισσότεροι (3 αναφορές) τόνισαν τη συναισθηματική και συντροφική διάσταση των ζώων για τον άνθρωπο ενώ αναφέρθηκε και η θεραπευτική,

εκπαιδευτική και βοηθητική συνεισφορά τους για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (2 αναφορές).

Πρέπει να αναφερθεί ακόμη ότι μία ψυχολόγος, η Ψ1, τόνισε ότι η επαφή με τα ζώα είναι μέρος της ζωής του ανθρώπου καθώς τα ζώα υπάρχουν παντού γύρω του είτε ως κατοικίδια είτε σε σπίτια φίλων είτε ακόμη και στο δρόμο:

“πιστεύω ότι έχουνε σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων...εεε...γιατί σίγουρα όλοι είτε θα έχουμε κάποιο κατοικίδιο ή ότι κάποιος φίλος ή συγγενής να έχει κάποιο κατοικίδιο και γενικότερα εκτός από τα κατοικίδια μπορεί να το συναντάμε γενικότερα στην καθημερινότητα μας σε οποιοδήποτε...σε δημόσιο χώρο..γενικότερα και μέσα στα σπίτια των φίλων μας ...οπότε δηλαδή..ερχομ...γενικότερα έχουμε μεγάλη αλληλεπίδραση με τα ζώα οι άνθρωποι.” (Ψ1)

Μία ψυχολόγος, η Ψ3, αναλυτικότερα, εστίασε στη σχέση των παιδιών με τα ζώα και τα οφέλη που μπορούν τα ίδια τα παιδιά να αποκομίσουν από αυτή την αλληλεπίδραση, μαθαίνοντας να γίνονται πιο υπεύθυνα, να αναλαμβάνουν ευθύνες και να αναπτύσσουν ενσυναίσθηση:

“θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ βοηθητική ειδικά για τα μικρότερα παιδιά.....γιατί βοηθάνε και να μάθεις να αναλαμβάνεις ευθύνες..να φροντίζεις κάποιον άλλον..πιστεύω ότι αναπτύσσεται η ενσυναίσθηση ακόμη περισσότερο...ότι γίνονται πιο κοινωνικά τα παιδιά...”(Ψ3)

Τέλος, πρέπει να τονιστεί και μία άλλη διάσταση που αποδόθηκε στη σχέση του ανθρώπου με τα ζώα, αυτή της ανιδιοτέλειας εκ μέρους των ζώων:

“ναι..είναι..θεωρώ ότι είναι κυρίαρχος ο ρόλος του συναισθήματος και..λόγω του ότι δεν υπάρχει και κάποια ιδιοτέλεια τουλάχιστον από την πλευρά του ζώου...εε..νομίζω παίζει μεγάλο ρόλο αυτό. Καταδεικνύεται η πλευρά η συναισθηματική”.(Ψ4)

Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

Σχετικά με τις απόψεις των ψυχολόγων για την παρουσία των ζώων μέσα στο σχολικό πλαίσιο, όλοι οι ψυχολόγοι έδειξαν θετική διάθεση απέναντι στη παρουσία των ζώων

στο σχολικό πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, τονίστηκε η θετική συμβολή της παρουσίας των ζώων στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού ενώ αναφέρθηκε και η συμβολή τους τόσο στη διαμόρφωση της καλής συμπεριφοράς των παιδιών άλλα και γενικότερα και στη διαμόρφωση της παιδεία των νέων ατόμων. Μερικές από τις πιο ενδεικτικές απαντήσεις που αναδεικνύουν την άποψη των ψυχολόγων για τη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο είναι:

“εγώ..θα έλεγα ότι βοηθάει...επειδή έχω δει και σχολεία που έχουν υιοθετήσει και αδέσποτους σκύλους και πως έχουν αλλάξει τα παιδιά μέσα από τη σχέση τους με τα ζώα...θεωρώ ότι ..εεε...μόνο καλό μπορεί να τους κάνει και να τους προσφέρει...πολλά εφόδια για μετέπειτα”(Ψ3)

“...θεωρώ ότι ..γενικά θα μπορούσα να πω ότι ιδιαίτερα για τα παιδιά μπορεί να είναι πάρα πολλή ωφέλιμη η επαφή με ένα ζώο, η φροντίδα τους, η σχέση, η ανάπτυξη της σχέσης με ένα ζώο..πάρα πολύ ωφέλιμα για την ανάπτυξη τους”(Ψ5)

Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο ένας ψυχολόγος, ο Ψ4,αναφέρθηκε στη συμβολή της παρουσίας των ζώων στη μαθησιακή διαδικασία:

“εεε...εννοείται και θα βοηθούσε και σε μαθήματα ..αυτό που λέγαμε και πριν..εεε..βιολογία σας πούμε ή ξέρω εγώ οτιδήποτε άλλο....και επαφής με το περιβάλλον..εξοικείωσης με..εε..περιβάλλοντα ή οτιδήποτε άλλο ή..εε...να γνωρίζει το παιδί ότι ας πούμε το γάλα μου που παίρνει δεν παράγεται στο σούπερ μάρκετ το βγάζει η αγελάδα ή το αυγό το παράγει η κότα κτλ αυτά νομίζω θα χρησιμοποιεσαν...εε..”(Ψ4)

Σχετικά με τη παρουσία των ζώων στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής, οι ψυχολόγοι στο σύνολό τους θεώρησαν ότι η παρουσία των ζώων είναι πολλή ωφέλιμη. Στην πλειοψηφία τους (4 αναφορές) αναφέρουν ότι η παρουσία των ζώων στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής είναι πολύ πιο βοηθητική από ότι στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης. Μάλιστα δύο ψυχολόγοι, οι Ψ4 και Ψ1, αναφέρονται στη θεραπευτική παρέμβαση με τη βοήθεια ζώων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τη συνδέουν με την ανάπτυξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων. Ειδικότερα αναφέρουν:

“από κει κ μετά θα μπορούσε να χρησιμεύσει θεραπευτικά..νομίζω ότι οποιασδήποτε μορφής σχέση μπορεί να λειτουργήσει θεραπευτικά..γιατί όχι και με ένα ζώο και ιδιαίτερα όταν κάποια παιδιά ειδικότερα στο φάσμα του αυτισμού ή με άλλα προβλήματα αλληλεπίδρασης συναισθηματικής ίσως θα προτιμούσαν και θα ήταν πολύ πιο εύκολο να ξεκινήσουν μια επαφή με ένα ζώο από τη στιγμή που είναι πολύ πιο διακριτικός..ο ρόλος τους και η παρουσία τους αλλά σε άλλες καταστάσεις μαθησιακών δυσκολιών κτλ δεν ξέρω τι μπορούν να βοηθήσουν...σε συναισθηματικές όμως δυσχέρειες ή ψυχολογικές άλλες δυσκολίες πιστεύω ότι έχουν κάποιο ρόλο ..θα μπορούσε τουλάχιστον να εντοπιστεί αυτός ο ρόλος...δεν ξέρω εάν έχει εντοπιστεί ή εάν έχει βρεθεί ότι όντως βοηθούν αλλά δε..δεν νομίζω ότι θα ήταν..άκυρο να το ισχυριζόταν κάποιος.”(Ψ4)

“εε...και υπάρχουν και διάφορα είδη ας πούμε..κάποια ζώα συγκεκριμένα ή κάποιες θεραπείες με ζώα που είναι ευρέως διαδεδομένες και πιστεύω ότι συμβάλλουνε και εφαρμόζονται ευρέως και συμβάλλουνε θετικά ...εεε...στη καλλιέργεια κάποιων δεξιοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες.”(Ψ1)

Σχετικά με το πώς θα αντιδρούσαν τα παιδιά στην είσοδο ζώων μέσα στο σχολικό πλαίσιο, οι ψυχολόγοι μίλησαν για θετική αντίδραση των παιδιών στην είσοδο των ζώων στο σχολείο. Παρόλα αυτά δύο ψυχολόγοι, Ψ1 και Ψ3, συνέδεσαν την αντίδραση των παιδιών με τις προηγούμενες εμπειρίες που είχαν τα παιδιά με τα ζώα και την γενικότερη εξοικείωση τους με αυτά. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε:

“Πιστεύω ότι αυτό εξαρτάται και από το πόσο εξοικειωμένα είναι το κάθε παιδί με κάποια ζώα...Εάν το έχουν δηλαδή και μέσα στο σπίτι τους..αν...γενικότερα τις εικόνες που έχουν τα παιδιά, την άποψη που έχουν για τα ζώα, την αλληλεπίδραση γενικότερα..και συγκεκριμένα εξαρτάται και από το ζώο που θα είναι...να αλληλεπιδράσουν.”(Ψ1)

Σχετικά με την αντίδραση των παιδιών που φοιτούν στην Ειδική Αγωγή στην είσοδο και συμμετοχή των ζώων στο πλαίσιο του σχολείου, οι πλειοψηφία των ψυχολόγων (3 αναφορές) θεωρούν ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες θα αντιδρούσαν το ίδιο θετικά όπως και τα παιδιά που φοιτούν στην τυπική εκπαίδευση. Ωστόσο αναφέρθηκε από δύο ψυχολόγους, τους Ψ4 και Ψ3, ανέφεραν ότι τα παιδιά της Ειδικής Αγωγής μπορεί να εκδήλωναν φοβικές αντιδράσεις σε μεγαλύτερη συχνότητα από τα υπόλοιπα παιδιά,

αλλά ακόμη και αν υπήρχαν αρχικά αυτές οι αντιδράσεις θεωρείται ότι υπάρχει δυνατότητα να ξεπεραστούν:

“νομίζω να θα ήταν θετική.... Εκτός αν μιλάμε για φοβικές ας πούμε αντιδράσεις κάποιων παιδιών που θα ήταν λόγω των δυσκολιών που έχουνε..όχι ότι δεν θα έχουν φοβικές αντιδράσεις και τα παιδιά γενικής αγωγής αλλά ένα παιδί το οποίο έχει διάφορες έτσι δυσκολίες ίσως είναι πιο πιθανό να αντιδράσει φοβικά.”(Ψ4)

“εκεί θεωρώ ότι στην αρχή μπορεί λίγο να φοβόντουσαν....και να τους έπαιρνε λίγο χρόνο παραπάνω μέχρι να συνηθίσουν την ιδέα ότι υπάρχει ενός ζώου μες στο σχολείο...εε....και..εεε..αλλά πιστεύω ότι θα πλησίαζαν και αυτά..”(Ψ3)

5.2.2 Θεματικός άξονας 2: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Στον δεύτερο θεματικό άξονα της συνέντευξης εντάχθηκαν οι αναφορές των ψυχολόγων για τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων που οι ίδιοι γνωρίζουν και έχουν χρησιμοποιήσει, στις γνώσεις που έχουν για το συγκεκριμένο θέμα και τα εμπόδια που θεωρούν ότι υπάρχουν για την εφαρμογή των συγκεκριμένων παρεμβάσεων. Οι πεποιθήσεις τους καταγράφηκαν και κατέδειξαν 4 κατηγορίες: μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων και εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Αναφορικά με τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων που οι ψυχολόγοι γνωρίζουν, η πλειοψηφία (4αναφορές) των ατόμων αναφέρθηκαν στη θεραπευτική διάσταση που μπορεί να αναλάβει ένα ζώο, μίλησαν για θεραπεία με τη βοήθεια ζώων και πιο συγκεκριμένα για τη θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων (2 αναφορές), τη θεραπεία με τη βοήθεια σκύλου (2 αναφορές) και τη θεραπεία με τη βοήθεια γάτας (1 αναφορά), ενδεικτικά:

“Ναι...Εεε έχω ακούσει..γενικ...μόνο συγκεκριμένα για τη θεραπεία που έχουν με τα άλoγα..αυτό μόνο ξέρω ότι υπάρχει και ότι εφαρμόζεται και ότι έχει θετικά αποτελέσματα”(Ψ1)

“εεχω ακουστά για τη θεραπεία με άλoγααα...Κυριώς..εεε...μμμ...και επίσης έχω ακουστά για..υποστήριξη ανθρώπων με καρκίνο..εεε που έρχονται σε επαφή με γάτες και σκυλιά..[.] αλλά το εξωτερικό αυτό..δεν θυμάμαι σε ποια χώρα...είναι μια κλινική εν πάση περιπτώσει που προσφέρει θεραπεία με γάτες “(Ψ5)

Μόνο ένας ψυχολόγος, ο Ψ4, αναφέρθηκε σε ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης προσανατολισμένες στην ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και πιο συγκεκριμένα τη διδασκαλία μαθημάτων όπως η βιολογία και η ανατομία και στην εξοικείωση των παιδιών με τη φύση και με έννοιες όπως η κτηνοτροφία, σε χώρες χαρακτηριζόμενες ως βιομηχανοποιημένες:

“...αυτό που έχω ακούσει και το οποίο ξέρω ότι γίνεται στο εξωτερικό είναι ότι ..εεε... προσπαθούν να εξοικειώσουν τα παιδιά με την έννοια της κτηνοτροφίας..δηλαδή ας πούμε σε χώρες όπως είναι η Αμερική πλήρως βιομηχανοποιημένες , που τα παιδιά δεν έρχονται σε επαφή με τα ζώα εε..έρχονται στο σχολείο σε επαφή με αυτά για να τους διδάξουν ότι υπάρχει φύση, ότι κάποια πράγματα τα οποία εσύ θεωρείς αυτονόητα και τα οποία καταναλώνεις δεν παράγονται στο εργοστάσιο αλλά παράγονται από ζώα με φυσιολογικές ας πούμε διαδικασίες κτλ και σίγουρα σε μαθήματα που αφορούν βιολογία, ανατομία ή οτιδήποτε άλλο και φυσικά είτε σε εργαστήρια βιολογίας κτλ που...που και κει θα μπορούσαν να μάθουνε για συστήματα οργανικά ή οτιδήποτε”(Ψ4)

Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Όσον αφορά την προέλευση των γνώσεων που έχουν γύρω από τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων η πλειοψηφία των ψυχολόγων ανέφερε ως πηγή γνώσεων το διαδίκτυο (3 αναφορές), μέσα από ενημερωτικά site, άρθρα και κοινωνικά δίκτυα. Δύο αναφορές παρουσιάζουν την τηλεόραση ως πηγή γνώσεων και άλλες δύο τα σεμινάρια ειδικής αγωγής. Μόνο ένας ψυχολόγος, ο Ψ4, ανέφερε ως πηγή γνώσεων τις συζητήσεις με άλλους συναδέλφους και την ανταλλαγή απόψεων. Ενδεικτικά:

“...εεε έχω διαβάσει κάποια άρθρα και έχω δει κάποιες ομάδες στο Facebook ..εεε...από κάποια site έτσι που σχετίζονταιμε ειδικές..ανάγκες”(Ψ2)

“...νομίζω στο διαδίκτυο ...σε διάφορες ενημερωτικές σελίδες..είτε σε εγκυκλοπαιδικά site κτλ αλλά και από συζητήσεις με συναδέλφους τόσα χρόνια”(Ψ4)

Αναφορικά με την αποτελεσματικότητα των μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων οι ψυχολόγοι θεωρούν ότι είναι αποτελεσματικές, ωστόσο στην πλειοψηφία τους θέτουν ορισμένες προϋποθέσεις και περιορισμούς σχετικά τις δυνατότητες των μορφών αυτών παρέμβασης. Μόνο μία ψυχολόγος αναφέρθηκε στην αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων στα άτομα με ειδικές ανάγκες τονίζοντας όμως την έλλειψη εξιδανικευμένων γνώσεων πάνω σε αυτό το θέμα . Από την άλλη, η Ψ3, τονίζει την αποτελεσματικότητα αυτών των μορφών παρέμβασης μόνο όταν εφαρμόζονται συνδυαστικά με άλλες μορφές θεραπείας όπως η ψυχοθεραπεία:

“θεωρώ ..ότι μόνες τους..όπως καμία παρέμβαση προφανώς, από μόνη της δεν μπορεί να κάνει και θαύματα...ή να έχει σοβαρά αποτελέσματα αλλά..σε συνδυασμό με μία ψυχοθεραπεία και γενικά με ένα σταθερό πλαίσιο στο οποίο θα γίνει μια σοβαρή θεραπεία μπορεί να λειτουργήσει πάρα πολύ θετικά...”(Ψ3)

Ενώ ο Ψ4 τονίζει ότι η παρουσία του ζώου και μόνο δεν καθιστά την παρέμβαση αποτελεσματική, βασικός παράγοντας της αποτελεσματικότητας της είναι ο πληθυσμός στόχος:

“:...εεε..θεωρώ ότι θα μπορούσαν να γίνουν αποτελεσματικές..δε θεωρώ ότι είναι αποτελεσματικές εν γένει επειδή θα χρησιμοποιήσουν ζώο, δεν θεωρώ δηλαδή ότι η παρουσία ζώου από μόνη της τη καθιστά αποτελεσματική αλλά ότι με τη χρήση του ζώου μία τεχνική θα μπορούσε να καταστεί πιο αποτελεσματική..θα μπορούσε δηλαδή να βρεθεί τρόπος να..να χρησιμεύσει αρκετά..φυσικά ..εε..σε εξατομικευμένες περιπτώσεις..έτσι..δηλαδή σε κάποιο παιδί μπορεί να..μπορεί και σε κάποιο άλλο...μπορεί να βρεθεί πληθυσμός στόχος ..για τέτοιες παρεμβάσεις”(Ψ4)

Τέλος, η Ψ5 αναφέρεται σε συγκεκριμένες προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότητα των μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων τονίζοντας την εφαρμογή τους από εκπαιδευμένο προσωπικό σε αυστηρά δομημένο πλαίσιο:

“εεε..θεωρώ ότι μπορούν να έχουν σημαντικά αποτελέσματα, ναι...όταν παρέχονται από ανθρώπους με εξειδίκευση πάνω σ’ αυτό και με γνώσεις...και με ένα δομημένο τρόπο..όχι ελεύθερα, φυσικά θα μπορούν να έχουν πολλά αποτελέσματα.”(Ψ5)

Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Σχετικά με προσωπικές εμπειρίες των ψυχολόγων με μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων κανένας ψυχολόγος δεν είχε τυπική εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Μία μόνο ψυχολόγος, η Ψ3, ανέφερε άτυπη εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων και συγκεκριμένα με σκύλο με στόχο την αντιμετώπιση φοβίας προς τα ζώα. Χαρακτηρίζουμε αυτή την εμπειρία ως άτυπη καθώς δεν είχε συγκεκριμένη δομή, οργάνωση, αξιολόγηση και δεν εφαρμόστηκε από εκπαιδευμένο προσωπικό, ωστόσο θεωρήθηκε πολύ θετική εμπειρία από τα άτομα που συμμετείχαν:

“...και το μόνο που σαν εμπειρία μπορώ να πω..ότι στο ειδικό σχολείο που ήμουν πέρυσι..δημοτικό..επειδή στην αυλή είχαμε κάτι σκυλιά που ερχόντουσαν εκεί..και ήτανε της γειτονιάς και τα τάζαν και τα φροντίζανε και τα παιδιά..εεε..όταν είδα το σκυλί που πλησίασε ας πούμε κάποια παιδιά το δικό μας το σχολείο που συστεγαζότανε με το δημοτικό το γενικό ..εεε...είδα ότι αντιδράσανε πολύ θετικά..ειδικά ένα παιδάκι που είχε φοβίες ας πούμε...επειδή το έβλεπε και το ζανάβλεπε αρχίσαμε εμείς να το κάνουμε να ξεπεράσει τις φοβίες του...ότι λειτούργησε πολύ θετικά...[...].ναι, ναι, ναι..[...].όχι, άτυπα.”(Ψ3)

Σχετικά με το ποιο ζώο θα ήθελαν να έχουν εμπειρία στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου, οι ψυχολόγοι έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση στα μικρά κατοικίδια ζώα, στα σκυλιά (5 αναφορές) και τις γάτες (3 αναφορές) και σε μεγαλύτερο οικόσιτο ζώο, το άλογο (2 αναφορές). Χαρακτηριστικός είναι ο προβληματισμός μία ψυχολόγου για τη συμμετοχή γάτας σε τέτοιου είδους

παρεμβάσεις, θεωρεί ότι θα μπορούσαν να συμμετέχουν αν και είναι πιο δύσκολες στο χειρισμό τους:

“βέβαια οι γάτες είναι λίγο πιο δύσκολες..αλλά πιστεύω ότι μπορεί να γίνει και αυτό. Ναι..”(Ψ3)

Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Σχετικά με τα εμπόδια στην είσοδο και τη συμμετοχή των ζώων στο σχολικό πλαίσιο της ειδικής αγωγής, οι ψυχολόγοι στην πλειοψηφία τους (4 αναφορές) αναφέρθηκαν στις κατάλληλες υποδομές που είναι απαραίτητες για τη παρουσία των ζώων στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και την απουσία αυτών στο χώρο της Ειδικής Αγωγής. Τονίστηκε ακόμη από ορισμένους ψυχολόγους η απουσία ειδικευμένου προσωπικού (2 αναφορές), η έλλειψη χρηματικών πόρων (2 αναφορές), η έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένων ζώων (2 αναφορές) και η δυσκολία της οργάνωσης αυτών των προγραμμάτων (2 αναφορές). Ενδεικτικά:

“εεε...ο τρόπος που θα γινότανεεε κάατι τέτοιο..[...].Το πώς μπορεί να οργανωθεί..αυτό, εμπόδια που πιθανόν να φέρει η διοίκηση του σχολείου και λοιπά γιατί είναι κάτι πολύ καινοτόμο ...εμπόδια ίσως από γονείς (γέλια) που έχουν στερεοτυπικές έτσι αντιλήψεις σχετικάάά...με αυτό, εεε τέτοιου είδους εμπόδια πιστεύω....χμμ..και φυσικά να υπάρχει υποστήριξη από το κράτος για να γίνει κάτι τέτοιο γιατί φαντάζομαι ότι πρέπει να υπάρχει και η κατάλληλη υποστήριξη από το πλαίσιο δηλαδή... [...]και οικονομική αλλά και ειδικοί χώροι ...Υποδομές..”(Ψ5)

“εεε...αρχικά πιστεύω πως αυτός που θα εφαρμόσει το πρόγραμμα παρέμβασης θα πρέπει να είναι πολύ καλά καταρτισμένος πάνω σε αυτό, δηλαδή πέρα από τις γνώσεις που πρέπει να έχει πάνω στο κομμάτι της ειδικής αγωγής θα πρέπει να...έχει επιπλέον γνώσεις..εεε...στο συγκεκριμένο πρόγραμμα....εεεε..επίσης δύσκολο είναι να βρεθούν τα ζώα θεραπευτές..δηλαδή θα πάρει κάποιο χρονικό διάστημα και κάποια εκπαίδευση και τώρα δεν ξέρω κατά πόσο χρειάζονται συγκεκριμένοι χώροι..”(Ψ2)

Αναφέρθηκε επίσης από μία ψυχολόγο, την Ψ1, ως εμπόδιο η παρουσία φόβου απέναντι σε κάτι τέτοιο, η έλλειψη πίστης στην αποτελεσματικότητα αυτών των μορφών παρέμβασης, η ανάληψη της ευθύνης που πρέπει να επωμιστούν αυτοί που θα υλοποιήσουν τις παρεμβάσεις και πιθανά ατυχήματα που μπορεί να συμβούν:

“Και ίσως από άγνοια δεν γνωρίζουνε..ίσως υπάρχει κάποιος φόβος..εε... ότι δε γνωρίζουν πώς να το χειριστούνε..ίσως κάποιοι να μην πιστεύουν ότι θα έχει αποτελέσματα...Και γενικότερα της ευθύνης που μπορεί να έχει ένα ζώο αν βάλεις...τα άτομα με ειδικές ανάγκες πως θα αντιδράσουνε...μπορεί να γίνει κάποιο ατύχημα, κάτι οτιδήποτε..”(Ψ1)

Τέλος, η Ψ5, θεώρησε σημαντικό εμπόδιο την αρνητική στάση πολλών γονιών και τη διοίκηση του σχολείου για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο και ειδικά αυτό της ειδικής αγωγής:

“Το πώς μπορεί να οργανωθεί..αυτό, εμπόδια που πιθανόν να φέρει η διοίκηση του σχολείου και λοιπά γιατί είναι κάτι πολύ καινοτόμο ..εμπόδια ίσως από γονείς (γέλια) που έχουν στερεοτυπικές έτσι αντιλήψεις σχετικάάά...με αυτό, εεε τέτοιου είδους εμπόδια πιστεύω.”(Ψ5)

5.2.3 Θεματικός άξονας 3: Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Στον τρίτο θεματικό άξονα της συνέντευξης ζητήθηκε από τους ψυχολόγους να εκφράσουν τις απόψεις τους για τους τρόπους και τους παράγοντες διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Οι πεποιθήσεις τους καταγράφηκαν και κατέδειξαν 3 κατηγορίες: παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα, Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα και προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

Αναφορικά με τους παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα, οι περισσότεροι ψυχολόγοι τόνισαν το σπουδαίο ρόλο της ενημέρωσης των παιδιών όσο

και της ευρύτερης κοινωνίας για την ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα και τη διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι σε αυτά (3 αναφορές) μέσα κυρίως από τα ΜΜΕ (2 αναφορές). Ενδεικτικά:

“εγώ θεωρώ πως ενημερώνοντας από πολύ μικρές ηλικίες...εεε..τι ακριβώς ανάγκες έχουν τα ζώα και τι ευθύνες έχουν...εεε..ότι μπορούν να ευαισθητοποιηθούν γενικά τα παιδιά..γιατί λίγο πολύ όλοι ξέρουμε ότι τα παιδιά κάποια στιγμή στη ζωή τους ζητάνε ένα κουτάβι από την μαμά και τον μπαμπά αλλά..πρέπει να ξέρουν πριν πάρουν το κουτάβι ότι δεν είναι ένα παιχνίδι, ένα λούτρινο αρκουδάκι που απλά υπάρχει στο χώρο αλλά ότι έχει και αυτό τις δικές του ανάγκες ..τις δικές του ευθύνες...ότι έχει..πρέπει να τα σεβόμαστε πάνω από όλα και τη δική του προσωπικότητα και ότι μπορεί να αντιδράσει ανάλογα με το πώς θα το συμπεριφερόμαστε και μεις...[...].ναι...θεωρώ ότι είναι αυτό ένα κομμάτι”(Ψ3)

“εεεε..αλλά και των πολιτών μέσω των κοινωνικών δικτύων πλέον..εεε..είναι μεγάλη η ισχύς τους, εε μέσα από τη διαφήμιση των οργανώσεων και του έργου που προσφέρουν, εεε μέσα από βίντεο που θα εξηγούν με ποιο τρόπο..πως είναι ωφέλιμα τα ζώα στη ζωή μας και πως μπορούμε να τα πλ...να τα φροντίσουμε..εεε με τέτοιους τρόπους έτσι..σε εκπαιδευτικά πλαίσια δηλαδή και για το ευρύ κοινό μέσα από ενημερώσεις”(Ψ5)

Σημαντική διάσταση απέδωσαν οι ψυχολόγοι και στο ρόλο του σχολείου(3 αναφορές), μάλιστα μία ψυχολόγος ανέφερε την συμβολή των διάφορων προγραμμάτων στο πλαίσιο του σχολείου για την ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα ζώα:

“εεε... θεωρώ εε..με το σχολείο..και κυρίως από τις πρώτες τάξεις..εε..είτε μιλάμε για σχολεία τυπικής εκπαίδευσης..είτε ειδικής αγωγής..και με διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα”(Ψ2)

Ακόμη ένας παράγοντας που αναφέρθηκε από τους ψυχολόγους ως σημαντικός για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα είναι η βιωματική επαφή (2 αναφορές)των παιδιών με τα ζώα, μέσα από την επίσκεψη σε φιλοζωικούς συλλόγους και τη σταδιακή έκθεση των παιδιών σε θετικές εμπειρίες με τα ζώα. Άξια αναφοράς είναι η άποψη ενός ψυχολόγου, όπου θεωρεί ότι οι ενημερωτικές εκστρατείες φιλοζωίας δεν επιφέρουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα θετικής επίδρασης στη

διαμόρφωση στάσεων λόγω της ξενόφερτης προέλευσής τους, μάλιστα επεκτείνοντας λίγο τον συλλογισμό του προτείνει την πραγματοποίηση τέτοιων εκστρατειών ενημέρωσης σε συνδυασμό με τη βιωματική επαφή των παιδιών με τα ζώα, χαρακτηριστικά ανέφερε:

“υπεύθυνης συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα ..αυτό μου φαίνεται δύσκολο να σου πω την αλήθεια...εεε...νομίζω ότι γενικότερα στην Ελλάδα οι εκστρατείες ..εεε..που στοχεύουν άμεσα στην αλλαγή μιας συμπεριφοράς δεν έχουν αποτέλεσμα..[...]. Οπότε νομίζω ότι θα έπρεπε παράλληλα με τις όποιες ενημερώσεις γίνονται, οι οποίες νομίζω θα μπορούσαν να είναι οι κλασσικές, είτε στο δρόμο είτε στην τηλεόραση μέσω της παιδείας κτλ να αφήσουν τη κοινωνία να έρθει σε επαφή σιγά σιγά με τα ζώα και να αφήσουν το χρόνο να λειτουργήσει...και περισσότερο πιστεύω βιωματικά κάθε κοινωνία αλλάζει και βλέποντας κάποια πράγματα να είναι καλύτερα παρά με το να βομβαρδίζεται μονίμως με μηνύματα φιλοζωίας ή ανθρώπων διάσημων, ο οποίος ξέρω γω λέει αα..και γω έχω το ζωάκι μου το οποίο το συμπεριφέρομαι ..έτσι και έτσι και έτσι..δεν ξέρω νομίζω με αυτά λίγο ο κόσμος αντιδρά ή έστω είναι ξενόφερτα και θέλουν κάποιες προσαρμογές στην Ελλάδα. Είμαστε..δεν θεωρώ ότι είμαστε δυτικοί εκατό τοις εκατό, έχουμε κάποιες ιδιοτροπίες”(Ψ4)

Τέλος, απαραίτητο είναι να αναφερθεί ότι μόνο μία ψυχολόγος, η Ψ1, ανέφερε τη συμβολή της οικογένειας στη διαμόρφωση των στάσεων των παιδιών απέναντι στα ζώα:

“Γενικότερα..πιστεύω ότι τα παιδιά όταν είναι μικρά..ξεκινάει από την οικογένεια τους πως θα..και τη στάση των γονιών απέναντι στα ζώα..Δηλαδή η στάση των γονιών απέναντι στα ζώα..αρχικά τώρα μιλάμε στα μικρά χρόνια του παιδιού, στα πρώτα χρόνια επηρεάζει και τη στάση που θα έχουν και τα παιδιά..Δηλαδή άμα οι γονείς ..εεε...είτε αγαπάνε τα ζώα...ή τα φροντίζουνε..είτε είναι άγνωστα στο δρόμο..είτε γενικότερα έχουν μια θετική εικόνα για τα ζώα το μεταφέρουν αυτό και στα παιδιά..Όπως αντίστοιχα άμα είτε φοβούνται κάποια ζώα, ή το στιδήποτε είτε δεν τα εκτιμούνε ας το πούμε..αλ..δεν θα αλληλεπιδράσουν τα παιδιά με τα ζώα , μπορεί τα παιδιά να τα φοβούνται..πρώτα δηλαδή ξεκινάει από την οικογένεια, τη στάση της οικογένειας πιστεύω και πόσο εξοικειωμένα είναι τα παιδιά στη μικρή ηλικία με τα ζώα..είτε σε άμεση επαφή, είτε σε έμμεση..”(Ψ1)

Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα

Η πλειοψηφία των ψυχολόγων εξέφρασαν θετική στάση απέναντι στα ΠΠΕ. Θεωρούν δηλαδή ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα μπορούν να συνεισφέρουν στην ευαισθητοποίηση και στην καλλιέργεια υπεύθυνης συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα, όπως και στην εξοικείωση μαζί τους. Πιο συγκεκριμένα οι ψυχολόγοι αναφέρθηκαν στην συμβολή των προγραμμάτων αυτών (3 αναφορές) τονίζοντας τη βιωματική τους διάσταση (3 αναφορές), γεγονός που λειτουργεί ενισχυτικά στην αποτελεσματικότητα αυτών των προγραμμάτων, ενδεικτικά:

“Ααα..Ναι, το πιστεύω πάρα πολύ. Όπως είπα και πριν το σχολείο μετά την οικογένεια είναι το πιο σημαντικό για να δημιουργήσει, να καλλιεργήσει κάποια στάση , να..να επηρεάσει τα παιδιά για τη στάση που θα έχουν για τα ζώα..επομένως αυτό έχει να κάνει και με την εξοικείωση των παιδιών ..Με το περιβάλλον το φυσικό, με τα ζώα γενικότερα..άρα όσο πιο εξοικειωμένα είναι τα παιδιά και έχουν θετικές εε..εμπειρίες και αναμνήσεις από..στην αλληλεπίδρασή τους με τα ζώα αυτό μεταφέρεται και αργότερα στην ζωή τους..[.].Ναι, θεωρώ ότι συμβάλλουν γιατί ακριβώς αυτό μετά..μετά την οικογένεια το σχολείο πιστεύω ότι έχει άμεση επίδραση στα παιδιά..Οπότε μέσω αυτών των προγραμμάτων τα παιδιά θα ευαισθητοποιηθούν και θα..ούτε θα έχουν κάποιο φόβο και γενικότερα θα μπορούν να δουν και μόνα τους ..να δουνε..να βιώσουν δηλαδή τα θετικά που έχει η αλληλεπίδραση με τα ζώα.”(Ψ1)

Σχετικά με το στοιχείο της βιωματικής επαφής, το οποίο μάλιστα συνδέθηκε και με την αποτελεσματικότητα των ΠΠΕ, μία ψυχολόγος, η Ψ3, προτείνει εκδρομές των παιδιών σε διάφορους χώρος όπως τους ζωολογικούς κήπους και τα κυνοκομεία:

“θεωρώ πως ναι ,αλλά ότι δεν αρκούν μόνο και από τα βιβλία αν δεν έχεις άμεση επαφή δηλαδή..[.]ναι,ναι, ναι..ότι αν ας πούμε δεν διοργανωθεί και μία εκδρομή σε ένα κυνοκομείο π.χ. ή σε ένα ζωολογικό κήπο ή κάτι..να γνωρίσουν τα ζώα από κοντά..θεωρώ ότι δεν φτάνει μόνο ή γνώση από το βιβλίο.”(Ψ3)

Πέρα από το στοιχείο της βιωματικής επαφής σημαντικοί παράγοντες για την αποτελεσματικότητα των ΠΠΕ θεωρούνται η προσωπική συμμετοχή και κινητοποίηση

των μαθητών με θέματα που τους ενδιαφέρουν και ως χαρακτηριστικά του προγράμματος η χρονική διάρκεια του και η συνέχεια.

Τα εμπόδια που αναφέρθηκαν για την υλοποίηση των ΠΠΕ είναι η έλλειψη εκπαιδευμένου προσωπικού (3 αναφορές), η έλλειψη καλής οργάνωσης και δόμησης αυτών των προγραμμάτων (2 αναφορές), η απουσία επιθυμίας και θετικής στάσης των εκπαιδευτικών (1 αναφορά), η απουσία κατάλληλων υποδομών (1 αναφορά) και η έλλειψη σοβαρής αντιμετώπισης αυτών των προγραμμάτων (1 αναφορά).Ενδεικτικά:

“ναι...εεε...πάλι θεωρώ ότι πρέπει να είναι..να υπάρχουν τα άτομα τα οποία και θα έχουν την διάθεση να συμμετάσχουν..οι εκπαιδευτές, οι εκπαιδευτικοί, οι δάσκαλοι γενικότερα..εεε..και από κει και πέρα το να ενταχθεί αυτό στο καθημερινό πρόγραμμα του σχολείου..δεν ξέρω κατά πόσο είναι αυτό εφικτό.....”(Ψ2)

“νομίζω...ναι...τα εμπόδια πιστεύω πως είναι τα...κλασσικά του ελληνικού σχολείου ..θεωρείται δευτερεύον μάθημαότι προφανώς δεν υπάρχει κατάλληλα εκπαιδευμένος καθηγητής ο οποίος να έχει ειδικότητα ανάλογη..και τρίτον ότι περισσότερο ίσως αντιμετωπίζεται οι δράσεις της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σαν εκδρομή παρά σαν μία όντως εν γένει εκπαίδευση πάνω στο περιβάλλον και εξοικείωση με τη φύση κτλ..εεε [...]..ναι...η σοβαρότητ..ότι πιστεύω..ναι δεν αντιμετωπίζεται σοβαρά και ότι γίνεται περισσότερο η ώρα του παιδιού ας πούμε και ..όπως είναι τα καλλιτεχνικά ή τα αγγλικά ας πούμε σε κάποια σχολεία ..εεε...κάτι τέτοιο είναι και με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση..[..]Και φυσικά και οι υποδομές..νομίζω στο σχολείο θα μπορούσαν να υπάρχουνε υποδομές που έχουν να κάνουν με το περιβάλλον, κάποιο θερμοκήπιο, κάποια γεωπονική ας πούμε εγκατάσταση ή κάποια ...φάρμα ας πούμε δεν ξέρω τι..αλλά..”(Ψ4)

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι μόνο μία ψυχολόγος, η Ψ5, ανέφερε ότι δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο στην υλοποίηση των ΠΠΕ:

“εε δεν νομίζω ότι υπάρχουν ιδιαίτερα εμπόδια εφόσον ήδη γίνονται τα προγράμματα....θα χρειαστεί απλά τα..στουλικό των εκπαιδευτών να προστεθεί κ αυτό..δεν νομίζω ότι υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο εμπόδιο σε αυτό”.

Σχετικά με τη συμμετοχή των ψυχολόγων σε ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης προς τα ζώα, κανένας από τους συμμετέχοντες δεν είχε προσωπική εμπειρία συμμετοχής σε ΠΠΕ.

Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Σχετικά με τις προτάσεις των ψυχολόγων για τη δημιουργία ή την ενίσχυση των θετικών στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, όλες οι ψυχολόγοι τόνισαν το σημαντικό ρόλο της ενημέρωσης ολόκληρης της κοινωνίας για τις μορφές αυτές παρέμβασης, ενημέρωση ωστόσο που βασίζεται σε συγκεκριμένες έρευνες και επιστημονικά δεδομένα. Συνέδεσαν μάλιστα την ενημέρωση του κοινού για αυτές τις μορφές παρέμβασης με την κατανόηση της χρησιμότητας τους στο πλαίσιο του σχολείου. Ενδεικτικά:

“εγώ θεωρώ ότι όταν ενημερωθούν..και όταν ενημερωθούν και με αποτελέσματα από διάφορες έρευνες που έχουν γίνει...ότι πόσο πολύ έχουν βοηθήσει ας πούμε..αν το δούνε εμπράκτως στο παιδί τους ..ότι μόνο τότε θα αρχίσει σιγά σιγά να συζητείται εδώ πέρα...δηλαδή...στο εξωτερικό είναι πολύ διαδεδομένο αυτές οι θεραπείες και πολλά ζώα λειτουργούν ως θεραπευτές..πέρα από τους σκύλους..τις γάτες...ξέρω ας πούμε ότι χρησιμοποιούν αγελάδες...δελφίνια..καλά βέβαια εδώ στην Ελλάδα είμαστε πολύ πίσω σε αυτό το κομμάτι αλλά θεωρώ ότι μόλις σιγά σιγά αρχίσει και μαθαίνεται ότι είναι και αυτός ένας τρόπος θεραπείας..τότε θα διαδοθεί ακόμα περισσότερο.”(Ψ3)

“Έεε πιστεύω πως πρέπει σίγουρα να υπάρχει στους δασκ...γενικότερα..στο ευρύ φάσμα..και των παιδαγωγών...Υπάρχει μία συγκεκριμένη και πλήρης ενημέρωση..Για τα πράγματα..ποιος είναι ο σκοπός..συγκεκριμένα για τη θεραπεία με τα ζώα,τι μπορεί..ποια συγκεκριμένα μπορούν να χρησιμοποιηθούν, ποια ζώα, για ποια πρ..για ποιες δυσκολίες των παιδιών συγκεκριμένα που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν και δηλαδή σε ποιες δυσκολίες των παιδιών θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα παιδιά και για το..τα οφέλη να ενημερωθούν δηλαδή γενικότερα η κοινότητα η εκπαιδευτική για τα οφέλη...Γιατί όπως είπα πολλοί και όχι μόνο... δηλαδή ειδικοί αλλά γενικότερα η κοινότητα όλη μπορεί να μην γνωρίζει..η σχολική.. για το για τις ..για το ποια μπορεί να είναι η θετική συμβολή”(Ψ1)

Επιπλέον, αναφέρθηκε και η διάσταση της βιωματικής εμπειρίας ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων, μέσα δηλαδή από τη προσωπική συμμετοχή του καθενός τίθενται οι βάσεις για διαμόρφωση θετικότερης διάθεσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων:

“αλλιώς...εε...νομίζω ότι και η προσέγγιση εκπαιδευτών ανά τον κόσμο θα ήταν ενδιαφέρουσα περίπτωση δηλαδή το να προσπαθήσει η εκάστοτε δομή να προσελκύσει το ενδιαφέρον του κόσμου έτσι ώστε και ο ίδιος να συμμετέχει..να συμμετάσχει σε τέτοιου είδους διαδικασίες...νομίζω θα ήταν επιτυχημένη γιατί ..πιστεύω πάλι βιωματικά δηλαδή βλέποντας και κάνοντας η κοινωνία θα τα δει πιο θετικά...θα τα καταλάβει ας πούμε τι γίνεται.”(Ψ4)

Τέλος, μία ψυχολόγος, η Ψ1, ανέφερε την εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων και συμμετοχής των ατόμων σε αυτά ώστε να βιώσουν μόνο τους τις θετικές διαστάσεις των μορφών αυτών παρέμβασης:

“και να υπάρχει και ίσως και μια...εφαρμογή τους έστω και πιλοτικά..για να δούνε όντως πως γίνεται να μην υπάρχει δηλαδή ο φόβος..να..γενικότερα να υπάρχει..στην πράξη να το δούνε πως γίνεται.”(Ψ1)

5.2.4 Σύνοψη αποτελεσμάτων για τους Ψυχολόγους

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων για τους ψυχολόγους στα προηγούμενα κεφάλαια προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες για τις στάσεις και τις γνώσεις τους απέναντι τα ζώα και στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα:

1. Οι ψυχολόγοι είναι θετικά διακείμενοι απέναντι στα ζώα και την παρουσία τους στο σχολικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής με την μορφή ΨΠΜΖ καθώς θεωρούν ότι τα ζώα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του ανθρώπου και ειδικότερα στη ζωή των ατόμων με ειδικές ανάγκες.
2. Τονίζουν τη συναισθηματική διάσταση της σχέσης ανθρώπου-ζώου και τη συμβολή των ζώων στη κοινωνικοποίηση και ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων στους ανθρώπους.

3. Στη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο με στόχο την παρατήρηση της συμπεριφοράς των ζώων στις Φυσικές Επιστήμες και τη συμμετοχή τους σε ΨΠΜΖ, οι ψυχολόγοι θεωρούν ότι τα παιδιά θα αντιδρούσαν θετικά. Σε σχέση με τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, θεωρούν ότι ορισμένα μπορεί να εκδήλωναν φόβους ή ακόμη και φοβίες.

4. Αναφορικά με τις ΨΠΜΖ, οι ψυχολόγοι τόνισαν τη θεραπευτική διάσταση των ΨΠΜΖ ενώ, διαφάνηκε ότι δεν έχουν εμπειρία εφαρμογής αντίστοιχων παρεμβάσεων με τις γνώσεις τους να κινούνται σε μέτριο επίπεδο με κύρια πηγή προέλευσης τους τη τηλεόραση, το ίντερνετ και τα σεμινάρια. Επιπλέον, παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον και αναγνωρίζουν την αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων θέτοντας κάποιες προϋποθέσεις, όπως το να αποτελεί συμπληρωματική μορφή παρέμβασης, να εφαρμόζεται από εκπαιδευμένα άτομα και να απευθύνεται σε συγκεκριμένο πληθυσμό-στόχο.

5. Μεταξύ των ζώων με τα οποία θα ήθελαν να υλοποιήσουν κάποιου είδους παρέμβασης είναι τα μικρά κατοικίδια, σκύλος και γάτα, και ένα μεγαλύτερο οικόσιτο, το άλογο.

6. Θεωρούν ότι υπάρχουν πολλά εμπόδια για την εφαρμογή ΨΠΜΖ, με κυριότερα την έλλειψη κατάλληλων υποδομών, ειδικευμένου προσωπικού, χρηματικών πόρων, κατάλληλα εκπαιδευμένων ατόμων και τη δυσκολία στην οργάνωση αυτών των προγραμμάτων.

7. Η ενημέρωση των παιδιών όσο και της ευρύτερης κοινωνίας μέσα κυρίως από τα το σχολείο, μέσα από την εφαρμογή προγραμμάτων και η βιωματική επαφή μέσα από επισκέψεις σε χώρους που φιλοξενούν ζώα φαίνεται να διαδραματίζουν το κυριότερο ρόλο στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα.

8. Απέναντι στα ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης απέναντι στα ζώα οι ψυχολόγοι αν και είναι θετικοί, δεν έχουν εμπειρίες συμμετοχής σε αυτά. Κατά συνέπεια, δε φαίνεται πιθανή η ένταξη του ζητήματος της εξοικείωσης και της ευαισθητοποίησης με τα ζώα στο πλαίσιο ΠΠΕ.

9. Τέλος, όλοι οι ψυχολόγοι τόνισαν το σημαντικό ρόλο της ενημέρωσης ολόκληρης της κοινωνίας για τις μορφές αυτές παρέμβασης, που βασίζεται σε συγκεκριμένες έρευνες και επιστημονικά δεδομένα όπως της βιωματικής επαφής με τις ΨΠΜΖ ώστε να κατανοήσουν τη χρησιμότητά τους.

Πίνακας 6: Συνοπτικός πίνακας αποτελεσμάτων για τους Ψυχολόγους

Σχέση ανθρώπου με τα ζώα	-Σημαντικός ρόλος των ζώων στη ζωή του ανθρώπου -Συμβολή των ζώων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες -Θετική αντίδραση των παιδιών στην είσοδο των ζώων στο σχολείο
Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	-Θεραπευτική διάσταση των ζώων στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης -Πηγή γνώσεων για ΨΠΜΖ: Ίντερνετ, τηλεόραση, σεμινάρια -Αποδοχή της αποτελεσματικότητας ΨΠΜΖ υπό προϋποθέσεις -Εμπόδια στην εφαρμογή ΨΠΜΖ: Σχολικές υποδομές, κατάλληλο προσωπικό, πόρων, εκπαιδευμένων ατόμων -Μετρίου επιπέδου γνώσεις για τις ΨΠΜΖ
Διαμόρφωση θετικών στάσεων	-Παράγοντες ευαισθητοποίησης: Εκστρατείες ενημέρωσης, σχολείο, βιωματικές εμπειρίες με ζώα -Θετική στάση απέναντι στα ΠΠΕ -Απουσία εμπειρίας με ΠΠΕ -Διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στις ΨΠΜΖ: Εκστρατείες ενημέρωσης, βιωματικές εμπειρίες

5.3 Σύγκριση απόψεων εκπαιδευτικών και ψυχολόγων

Στη παρακάτω ενότητα θα πραγματοποιηθεί μια προσπάθεια σύγκριση των απόψεων και αντιλήψεων των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων για τη σχέση των ανθρώπων με τα άλλα ζώα, τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων στο χώρο της ειδικής αγωγής και τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι σε αυτό.

1. Σχέση ανθρώπων με ζώα

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών όπως και των ψυχολόγων για τη σχέση των ανθρώπων με τα ζώα δεν παρουσιάζουν πολλές διαφορές. Τόσο για τους εκπαιδευτικούς, όσο και για τους ψυχολόγους τα ζώα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του ανθρώπου ενώ οι μεταξύ τους σχέσεις αναγνωρίζεται ως πολύ σημαντική. Και οι δυο ομάδες, εκπαιδευτικοί και ψυχολόγοι, τονίζουν τη συναισθηματική διάσταση της σχέσης αποδίδοντας στα ζώα ακόμη και ευεργετικές ιδιότητες κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης. Αναφέρεται μάλιστα και από τις δυο ομάδες συμμετεχόντων η συμβολή των ζώων στην κοινωνικοποίηση του ανθρώπου κατά τα πρώτα στάδια ανάπτυξης του όσο και στην υπόλοιπη ζωή του.

Μια σημαντική διαφορά στις απόψεις των δύο ομάδων σχετίζεται με μια διάσταση της σχέσης που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί, η οποία ωστόσο δεν αναφέρεται καθόλου από τους ψυχολόγους. Ειδικότερα, δύο εκπαιδευτικοί αναφέρονται στη δυνατότητα εργαλειώδους σχέσης με τα ζώα είτε ως φύλακες σε χώρο είτε ως βοηθοί ατόμων με αναπηρίες. Εισάγουν δηλαδή στο ρόλο των ζώων τη διάσταση της κάλυψης πρακτικών αναγκών των ανθρώπων. Αντιθέτως οι ψυχολόγοι αποδίδουν μόνο μια συγκεκριμένη διάσταση στο ρόλο του ζώου για τον άνθρωπο, αυτής της κάλυψης των συναισθηματικών και ψυχολογικών αναγκών. Επιπλέον, οι περισσότεροι ψυχολόγοι αναφέρονται σε αυτό τον ρόλο χρησιμοποιώντας μια συγκεκριμένη λέξη, αυτή του “θεραπευτή”, γεγονός που αποδίδεται κυρίως στο εκπαιδευτικό και βιωματικό τους υπόβαθρο.

Σχετικά με την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο τυπικής και ειδικής αγωγής, τόσο οι ψυχολόγοι όσο και οι εκπαιδευτικοί είναι θετικά διακείμενοι, τονίζοντας τη συμβολή της παρουσίας των ζώων κυρίως για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και ειδικότερα για τα παιδιά με αυτισμό. Άξιο αναφοράς είναι ότι μόνο και ένας ψυχολόγος, τόνισε τη συμβολή της παρουσία των ζώων στην ίδια τη μαθησιακή και εκπαιδευτική διαδικασία γεγονός που αναμενόταν να αναφερθεί κυρίως από τους εκπαιδευτικούς λόγω των εκπαιδευτικού τους υπόβαθρου.

Αναφορικά με τις αντιδράσεις των παιδιών τυπικής και ειδικής αγωγής στην είσοδο των ζώων στο σχολείο, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί και ψυχολόγοι θεωρούν ότι τα παιδιά

θα αντιδράσουν ιδιαιτέρως θετικά στην είσοδο των ζώων. Μια διάσταση των απόψεων μεταξύ ψυχολόγων και εκπαιδευτικών παρατηρείται στην αντίδραση των παιδιών που φοιτούν σε δομές ειδικής αγωγής στην είσοδο ζώων στο σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες θα έχουν παρόμοιες αντιδράσεις με τα υπόλοιπα παιδιά σε αντίθεση με ορισμένους ψυχολόγους όπου αναφέρουν αντιδράσεις φόβου και άγχους μεγαλύτερης συχνότητας από τα παιδιά με ειδικές ανάγκες σε σχέση με τα παιδιά που φοιτούν σε δομές τυπικής εκπαίδευσης.

Στους δύο παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται επιγραμματικά οι ομοιότητες (Πίνακας 5) και οι διαφορές (Πίνακας 6) στις απόψεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων για τη σχέση των ανθρώπων

Πίνακας 7: Ομοιότητες στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη σχέση των ανθρώπων με τα ζώα

Ομοιότητες	
Σχέση ανθρώπων με ζώα	
Τα ζώα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του ανθρώπου	
Η σχέση του ανθρώπου με τα άλλα ζώα αναγνωρίζεται ως πολύ σημαντική	
Συμβολή των ζώων στην κοινωνικοποίηση του ανθρώπου	
Συμβολή των ζώων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες	
Θετική αντίδραση των παιδιών στην είσοδο των ζώων στο σχολείο	

Πίνακας 6: Διαφορές στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη σχέση των ανθρώπων με τα ζώα

<u>Διαφορές</u>	
Σχέση ανθρώπων με ζώα	
Εκπαιδευτικοί	Ψυχολόγοι
Σημαντική διάσταση του ρόλου	Ρόλος των ζώων μόνο η

των ζώων και η κάλυψη πρακτικών αναγκών των ανθρώπων	κάλυψη μόνο των συναισθηματικών και ψυχολογικών αναγκών των ανθρώπων
Οι αντιδράσεις των παιδιών με ειδικές ανάγκες παρόμοιες με τις αντιδράσεις των άλλων παιδιών στην είσοδο των ζώων σε εκπαιδευτικό πλαίσιο	Αντιδράσεις φόβου και άγχους μεγαλύτερης συχνότητας από τα παιδιά με ειδικές ανάγκες σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδιά στην είσοδο των ζώων σε εκπαιδευτικό πλαίσιο

2. Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Αναφορικά με τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων τις οποίες γνωρίζουν, τόσο οι ψυχολόγοι όσο και οι εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν στη θεραπευτική διάσταση που μπορεί να αναλάβει ένα ζώο μέσα από τη ψυχοπαιδαγωγική μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Ωστόσο οι ψυχολόγοι διαφάνηκε ότι είχαν περισσότερες γνώσεις και ένιωθαν πιο σίγουροι για τις πληροφορίες σχετικά με αυτό το πεδίο, με τους εκπαιδευτικούς στην πλειοψηφία τους να αναφέρονται στις περιορισμένες γνώσεις περί του συγκεκριμένου θέματος. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μόνο από μία εκπαιδευτικό και έναν ψυχολόγο αναφέρθηκε η ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση με τη βοήθεια ζώων που στοχεύει στην ενίσχυση της μαθησιακής διαδικασίας και συγκεκριμένων γνωστικών αντικειμένων. Μάλιστα ο ψυχολόγος επέκτεινε ακόμη περισσότερο τον συλλογισμό του τονίζοντας τη συμβολή των ζώων μέσα από το σχολείο για την εξοικείωση των παιδιών με τη φύση και τα παράγωγά της.

Σε σχέση με την πηγή των γνώσεων τους, οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ψυχολόγοι ανέφεραν στην πλειοψηφία τους το ίντερνετ και τη τηλεόραση μέσα από ανάγνωση άρθρων ή παρακολούθηση ρεπορτάζ. Η διαφοροποίηση των δύο ομάδων έγκειται στο γεγονός ότι από την ομάδα των ψυχολόγων αναφέρθηκε ως πηγή γνώσης και τα σεμινάρια ειδικής αγωγής ενισχύοντας την επιστημονική προέλευση των γνώσεων τους.

Σχετικά με την αποτελεσματικότητα των μορφών αυτών παρέμβασης, και οι δυο ομάδες συμμετεχόντων αποδέχονται ότι οι παρεμβάσεις αυτές είναι αποτελεσματικές. Οι εκπαιδευτικοί από τη μία, αν και αποδέχονται την αποτελεσματικότητα αναφέρουν ότι δεν μπορούν να αναφερθούν σε ακριβή αποτελέσματα λόγω έλλειψης γνώσεων και μιλούν γενικότερα για ενίσχυση δεξιοτήτων και τη δυνατότητα ελέγχου συναισθημάτων μέσα από την παρουσία των ζώων. Οι ψυχολόγοι από την άλλη αν και θεωρούν ότι οι παρεμβάσεις είναι αποτελεσματικές είναι πιο σκεπτικοί θέτοντας κάποιες προϋποθέσεις όπως ο συνδυασμός τους με άλλες μεθόδους, ο ακριβής καθορισμός της ομάδας στόχου, η ύπαρξη κατάλληλου προσωπικού και η ύπαρξη ενός δομημένου πλαισίου.

Όσον αφορά την εμπειρία με μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, οι εκπαιδευτικοί από τις απαντήσεις τους φαίνεται πως έχουν περισσότερες εμπειρίες, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί σε μεγαλύτερη προϋπηρεσία που έχουν σε σχολικό πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, μία εκπαιδευτικός αναφέρθηκε σε τυπική μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου για τη διδασκαλία γνωστικού αντικείμενου και άλλες δύο εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν σε άτυπη μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων στο πλαίσιο ενίσχυσης κοινωνικών δεξιοτήτων. Από τη πλευρά των ψυχολόγων, μόνο μία ψυχολόγος ανέφερε ότι είχε μια μορφής εμπειρία με ζώα στο σχολική πλαίσιο, ωστόσο δεν είχε συγκεκριμένη δομή, πλαίσιο και στόχο.

Τέλος αναφορικά με τα εμπόδια που συνδέονται με την υλοποίηση παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων, δεν παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί και οι περισσότεροι ψυχολόγοι θεωρούν ως σημαντικά εμπόδια την έλλειψη κατάλληλων υποδομών στο πλαίσιο του σχολείου, όπου θα μπορούν να πραγματοποιούνται οι παρεμβάσεις, την έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού, την απουσία απαραίτητων χρηματικών πόρων για την εφαρμογή τους και την ανάληψη ευθύνης, ποιος δηλαδή θα ήταν υπεύθυνος για την εφαρμογή ενός τέτοιου προγράμματος. Επιπλέον οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν στα πιθανά εμπόδια, τις αλλεργίες που μπορεί να έχει κάποιος μαθητής ή το προσωπικό του σχολείου και τον κίνδυνο μετάδοσης μεταδοτικών ασθενειών από τα ζώα. Οι ψυχολόγοι ανέφεραν ως επιπλέον εμπόδια την έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένων ζώων, τη πιθανότητα ατυχημάτων και την έλλειψη πίστης του προσωπικού των σχολείων για την αποτελεσματικότητα αντίστοιχων μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Στους δύο παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται συνοπτικά οι ομοιότητες (Πίνακας 7) και οι διαφορές (Πίνακας 8) στις απόψεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων για τις ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων.

Πίνακας 7: Ομοιότητες στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Ομοιότητες Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων
Θεραπευτική διάσταση των ζώων στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης
Το ίντερνετ και η τηλεόραση μέσα από ανάγνωση άρθρων ή παρακολούθηση ρεπορτάζ ως πηγή γνώσεων για ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων(ΨΠΜΖ)
Αποδοχή της αποτελεσματικότητας ΨΠΜΖ
Έπαρξη σημαντικών εμποδίων για εφαρμογή ΨΠΜΖ (έλλειψη υποδομών στο πλαίσιο του σχολείου, έλλειψη εκπαιδευμένου προσωπικού, απουσία χρηματικών πόρων, ανάληψη ευθύνης)

Πίνακας 8: Διαφορές στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

<u>Διαφορές</u> Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων	
Εκπαιδευτικοί	Ψυχολόγοι
Περιορισμένες γνώσεις για τις ΨΠΜΖ	Αρκετές γνώσεις για τις ΨΠΜΖ
Αμφιβολίες για την ορθότητα των γνώσεων σχετικά με τις ΨΠΜΖ	Αυτοπεποίθηση για τις γνώσεις σχετικά με τις ΨΠΜΖ
Μη επιστημονική προέλευση γνώσεων για ΨΠΜΖ	Επιστημονική διάσταση στην προέλευση των γνώσεων για τις ΨΠΜΖ

Αποδοχή αποτελεσματικότητας ΨΠΜΖ χωρίς κριτήρια	της των	Αποδοχή αποτελεσματικότητας ΨΠΜΖ με συγκεκριμένες προϋποθέσεις (συνδυασμός με άλλες μεθόδους, ακριβής καθορισμός της ομάδας στόχου, ύπαρξη κατάλληλου προσωπικού και ύπαρξη ενός δομημένου πλαισίου.)	της των
---	------------	---	------------

3. Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Σχετικά με τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα, όλοι οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν το σχολείο ως κύριο παράγοντα διαμόρφωσης θετικών στάσεων και ευαισθητοποίησης απέναντι στα ζώα, ενώ μεγάλη σπουδαιότητα απέδωσαν και στο πλαίσιο της οικογένειας κατά τα πρώτα χρόνια κυρίως της ζωής του παιδιού, μία εκπαιδευτικός μάλιστα παρουσία το μοντέλο της συνεργασίας οικογένειας- σχολείου. Επιπλέον, τονίστηκε η συμβολή των ΜΜΕ για την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας απέναντι στα ζώα όπως και η άμεση εμπειρία και επαφή με αυτά.

Οι ψυχολόγοι από την άλλη, ανέφεραν ορισμένους κοινούς παράγοντες με τους εκπαιδευτικούς με μικρότερη ωστόσο συχνότητα. Ειδικότερα, τρεις ψυχολόγοι αναφέρθηκαν στη συμβολή του σχολείου στη προσπάθεια ευαισθητοποίησης των παιδιών απέναντι στα ζώα και μόνο ένας αναφέρθηκε στο ρόλο της οικογένειας. Ενώ ανέφεραν τα ΜΜΕ και τη βιωματική επαφή με τα ζώα, σε ίδια συχνότητα με αυτή των εκπαιδευτικών. Μία πιθανή εξήγηση είναι ότι οι ψυχολόγοι θεωρούν ότι η αλλαγή και η διαμόρφωση στάσεων προχωρά σταδιακά από το μακροεπίπεδο στο μικροεπίπεδο της κοινωνίας.

Σε σχέση με τα ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης προς τα ζώα, τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ψυχολόγοι είναι θετικά διακείμενοι απέναντι σε αυτά ωστόσο

οι συμμετοχή τους σε αυτά είναι πολύ μικρή. Μόνο δύο εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι είχαν συμμετάσχει στο παρελθόν, ενώ από τους ψυχολόγους κανένας δεν είχε αντίστοιχη εμπειρία γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στη μικρή τους επαγγελματική εμπειρία σε σχολικό πλαίσιο. Κατά συνέπεια, δε φαίνεται πιθανή η ένταξη του ζητήματος της εξοικείωσης και της ευαισθητοποίησης με τα ζώα στο πλαίσιο ΠΠΕ, καθώς παρόλο τη θετική στάση των συμμετεχόντων απέναντι σε αυτά, στην πράξη δεν έχουν σημαντικές εμπειρίες συμμετοχής.

Σχετικά με τα εμπόδια υλοποίησης αντίστοιχων ΠΠΕ, οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν πολλά περισσότερα από τους ψυχολόγους ωστόσο υπάρχει συμφωνία σε μεγάλο βαθμό. Το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν πολύ περισσότερα εμπόδια στην υλοποίηση ΠΠΕ μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι έχουν μεγαλύτερη εμπειρία σε αυτά από τους ψυχολόγους και ως εκ τούτου μπορούν να γνωρίζουν καλύτερα τις δυσκολίες που προκύπτουν.

Πιο συγκεκριμένα, στην πλειοψηφία τους οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν την έλλειψη χρηματικών πόρων για την υλοποίηση τέτοιου είδους προγραμμάτων, την απουσία καλής οργάνωσης και την έλλειψη χρόνου λόγω των απαιτήσεων του αναλυτικού προγράμματος. Επιπλέον, αναφέρθηκαν στην έλλειψη κατάρτισης, την απουσία επιθυμίας από την πλευρά των εκπαιδευτικών αλλά και την απουσία κινήτρου από την πλευρά του υπουργείου. Τέλος, μία εκπαιδευτικός τόνισε την δυσκολία συνεργασίας με αρμόδιους φορείς όπως το ΚΠΕ.

Σε αντιστοιχία, οι ψυχολόγοι αναφέρθηκαν στην απουσία κατάλληλης εκπαίδευσης και εκπαιδευμένου προσωπικού, στην απουσία της απαραίτητης οργάνωσης για την υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων και στην έλλειψη θέλησης και επιθυμίας από το προσωπικό του σχολείου. Άξια αναφοράς είναι η αναφορά ψυχολόγου στην απουσία σοβαρής αντιμετώπισης αυτών των προγραμμάτων από το προσωπικό του σχολείου όσο και από τους μαθητές.

Τέλος, σχετικά με τις προτάσεις για διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ψυχολόγοι πρότειναν εκστρατείες ενημέρωσης που θα στοχεύουν σε επίπεδο σχολείου, οικογένειας και κοινωνίας. Οι ψυχολόγοι ωστόσο τόνισαν ότι αυτή η

κινητοποίηση και ενημέρωση του ευρύ κοινού θα πρέπει να στηρίζεται σε επιστημονικά και ερευνητικά δεδομένα, προσδίδοντας μεγάλη σημασία στην επιστημονική διασφάλιση της προσπάθειας αυτής. Επιπλέον, και οι δύο ομάδες συμμετεχόντων πρότειναν την βιωματική επαφή της κοινωνίας στο σύνολο αλλά και μεμονωμένων ατόμων με τις μορφές αυτές παρέμβασης ώστε να μπορέσουν να βιώσουν τα οφέλη και την αποτελεσματικότητα της. Από την πλευρά των ψυχολόγων προτάθηκε επίσης η εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο του σχολείου ώστε να εξεταστούν και να προσαρμοστούν στις ιδιαίτερες ανάγκες του εκάστοτε πληθυσμού στόχου.

Στους δύο παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται συνοπτικά οι ομοιότητες (Πίνακας 9) και οι διαφορές (Πίνακας 10) στις απόψεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και τις μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Πίνακας 9: Ομοιότητες στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων

Ομοιότητες
Διαμόρφωση θετικών στάσεων
Σχολείο, οικογένεια και ΜΜΕ ως παράγοντες ευαισθητοποίησης απέναντι στα ζώα
Θετική στάση απέναντι στα ΠΠΕ
Έλλειψη οργάνωσης, έλλειψη εκπαίδευσης και επιθυμίας των εκπαιδευτικών ως εμπόδια υλοποίησης ΠΠΕ
Εκστρατείες ενημέρωσης και βιωματικές εμπειρίες για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στις ΨΠΜΖ

Πίνακας 10 : Διαφορές στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων

<u>Διαφορές</u>	
<u>Διαμόρφωση θετικών στάσεων</u>	
Εκπαιδευτικοί	Ψυχολόγοι

Σημαντική έμφαση στο ρόλο της οικογένειας στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα	Περιορισμένη έμφαση στο ρόλο της οικογένειας στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα
Εμπειρίες συμμετοχής σε ΠΠΕ	Απουσία εμπειρίας συμμετοχής ΠΠΕ
Απουσία αναφοράς στην επιστημονική διάσταση της προσπάθειας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στις ΨΠΜΖ	Μεγάλη σημασία στην επιστημονική διασφάλιση της προσπάθειας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στις ΨΠΜΖ

Ολοκληρώνοντας, παρατηρείται σχετική ομοφωνία στις απόψεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων για τα ζώα, την παρουσία τους στο σχολικό πλαίσιο της ειδικής αγωγής και τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ψυχολόγοι είναι θετικά διακείμενοι στη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο γενικότερα και στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής ειδικότερα, τονίζοντας τη συναισθηματική διάσταση του ρόλου τους στη ζωή του ανθρώπου. Μια μικρή διαφοροποίηση παρατηρείται στους ρόλους που αποδίδονται στα ζώα από τους εκπαιδευτικούς, από τους οποίους αναφέρεται πέραν της συναισθηματικής διάστασης η εργαλειακή τους χρήση, με τη μορφή της φύλαξης του χώρου.

Οι ψυχολόγοι διακρίνεται πως έχουν περισσότερες γνώσεις που βασίζονται σε ερευνητικά και επιστημονικά δεδομένα σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι αποπνέουν μια ανασφάλεια σε σχέση με τις γνώσεις που έχουν αναφορικά με τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Αυτή η παρουσία γνώσεων, από τη μεριά των ψυχολόγων, τους καθιστά πιο σκεπτικούς απέναντι στην άκριτη αποδοχή της αποτελεσματικότητας των μορφών αυτών παρέμβασης. Θεωρούν βέβαια ότι είναι αποτελεσματικές ωστόσο αναφέρονται σε συγκεκριμένες προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας όπως η συνδυαστική εφαρμογή τους με άλλες θεραπευτικές παρεμβάσεις, η καλή οργάνωσή τους και ο ακριβής καθορισμός του πληθυσμού στόχου. Αυτή η έμφαση στην επιστημονικότητα διαφαίνεται και στις προτάσεις των ψυχολόγων για ενημέρωση της κοινωνίας με ερευνητικά και επιστημονικά δεδομένα

όπως και για εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Από την άλλη όμως, οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν περισσότερες εμπειρίες τυπικής ή άτυπης μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων σε σχέση με τους ψυχολόγους, γεγονός που πιθανός οφείλεται στην μικρότερη επαγγελματική εμπειρία των ψυχολόγων στο πλαίσιο του σχολείου.

Σε σχέση με τις μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων και οι δυο ομάδες συμμετεχόντων αναφέρονται στη θεραπεία με τη βοήθεια ζώων, γεγονός που αποδεικνύει τη δημοτικότητα της. Παρόλο που αναμενόταν οι εκπαιδευτικοί να αναφερθούν περισσότερο σε παρεμβάσεις που εστίαζαν στη διδασκαλία γνωστικών αντικειμένων με τη βοήθεια ζώων, λόγω του εκπαιδευτικού και επαγγελματικού τους υπόβαθρου, μόνο μία εκπαιδευτικός ανέφερε μια ανάλογη εμπειρία. Ανάλογα η συμμετοχή ζώων στην εκμάθηση γνωστικών αντικειμένων αναφέρθηκε και από έναν ψυχολόγο, ο οποίος μάλιστα επέκτεινε το συλλογισμό του αποδίδοντας σε αυτές τις προσπάθειες διάσταση εξοικείωσης των παιδιών όχι μόνο με τα ίδια τα ζώα αλλά και με την υπόλοιπη φύση και τα παράγωγά της.

Θετικά διακείμενοι τέλος, διαφάνηκαν και οι δυο ομάδες συμμετεχόντων απέναντι στα ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης προς τα ζώα, με τους εκπαιδευτικούς να αναφέρουν περισσότερες δυσκολίες και εμπόδια για την υλοποίησή τους, γεγονός που αποδίδεται στη μεγαλύτερη εμπειρία συμμετοχής του σε αυτά.

6^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα-Προτάσεις

6.1 Συζήτηση-Συμπεράσματα

Στόχος της συγκεκριμένης έρευνας ήταν να διερευνήσει τις στάσεις και τις απόψεις των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, όπως επίσης και τις απόψεις και στάσεις των παραπάνω για τη σχέση ανθρώπου με τα άλλα ζώα. Επιπλέον στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας ήταν να εξετάσει το επίπεδο των γνώσεων των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων για τις συγκεκριμένες μορφές ψυχοπαιδαγωγικές μορφές, όπως και τους παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία και ενίσχυση των θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα και στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων.

Παρακάτω παρουσιάζεται μια σύνοψη των κυριότερων ευρημάτων, γίνεται μια προσπάθεια ερμηνείας τους και σύνδεσή τους με ανάλογες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο διεθνή χώρο.

Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας αποδεικνύουν ότι οι συμμετέχοντες είναι θετικά διακεείμενοι απέναντι στα ζώα άλλα και απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια των ζώων. Πιο συγκεκριμένα, τόσο οι ψυχολόγοι όσοι και εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν τη σημασία των ζώων στη ζωή των ανθρώπων και στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών. Προσδίδουν μάλιστα σημαντική συμβολή των ζώων στα άτομα με ειδικές ανάγκες είτε ως βοηθοί αυτών είτε ως «θεραπευτές» τους. Μία σημαντική ωστόσο διαφορά μεταξύ των εκπαιδευτικών και των ψυχολόγων που παρατηρήθηκε στο πλαίσιο της συγκεκριμένης έρευνας σχετίζεται με την εργαλειακή διάσταση ρόλου που αποδίδουν στα ζώα οι εκπαιδευτικοί. Ειδικότερα, δύο εκπαιδευτικοί αναφέρονται στη δυνατότητα εργαλειακής σχέσης με τα ζώα είτε ως φύλακες σε χώρο είτε ως βοηθοί ατόμων με αναπηρίες. Εισάγουν δηλαδή στο ρόλο των ζώων τη διάσταση της κάλυψης πρακτικών αναγκών των ανθρώπων. Αντιθέτως οι ψυχολόγοι αποδίδουν μόνο μια συγκεκριμένη διάσταση στο ρόλο του ζώου για τον άνθρωπο , αυτής της κάλυψης των συναισθηματικών και ψυχολογικών αναγκών. Επιπλέον, οι περισσότεροι ψυχολόγοι αναφέρονται σε αυτό τον ρόλο χρησιμοποιώντας μια συγκεκριμένη λέξη, αυτή του «θεραπευτή», γεγονός που αποδίδεται κυρίως στο εκπαιδευτικό και βιωματικό τους υπόβαθρο.

Σε σχέση με τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, όλοι οι συμμετέχοντες έχουν θετική στάση απέναντι σε αυτές και στην εφαρμογή τους στο πλαίσιο της «τυπικής» και Ειδικής Αγωγής. Αυτό το αποτέλεσμα έρχεται σε συμφωνία με άλλες παρόμοιες έρευνες που έχουν διεξαχθεί στο εξωτερικό σε επίπεδο επαγγελματιών υγείας και εκπαιδευτικών (Hightower, 2010; Hall-Million, 2014; Ryan, 2002; Ryan, 2000). Ειδικότερα σε έρευνα της Ryan (2000) το 94,2% των ερωτηθέντων, οι οποίοι αποτελούσαν προσωπικό σχολείου ήταν υπέρ της χρήση των σκύλων στα σχολεία. Πιο συγκεκριμένα σχετικά με τους διάφορους επαγγελματίες της έρευνας, το 80% των επιθεωρητών ήταν θετικοί, το 100% των κοινωνικών λειτουργών, και 94,4% των σχολικών συμβούλων. Παρόμοια σε μεταγενέστερη έρευνα της Ryan (2008) το 92,8% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών και ψυχολόγων ήταν θετικοί στη χρήση σκύλων στο σχολείο ή στην ευρύτερη περιοχή τους

Σε σχέση με τις γνώσεις των συμμετεχόντων, διαφαίνεται ότι υπάρχει περιορισμένη γνώση και πληροφόρηση και ως εκ τούτου οι συμμετέχοντες προτείνουν ότι πρέπει να γίνουν και άλλες έρευνες για την αποτελεσματικότητα των ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων και να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις γύρω από το θέμα. Οι περιορισμένες γνώσεις που αναφέρουν οι συμμετέχοντες μπορούν να αποδοθούν στην απουσία επίσημης εκπαίδευσης ή επιμόρφωσης σε αυτό το θέμα από κρατικούς φορείς, γεγονός που διαφαίνεται από τις πηγές που αντλούνται οι ανάλογες γνώσεις. Ειδικότερα, αναφέρεται το ίντερνετ και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης γενικότερα ως κύρια πηγή άντλησης πληροφόρησης, οι γνώσεις δηλαδή προέρχονται από την δική τους επιθυμία να πληροφορηθούν, ενώ η απουσία της επίσημης εκπαίδευσης είναι έκδηλη.

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι παρόλο που οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι έχουν πιο περιορισμένες γνώσεις από τους ψυχολόγους γύρω από την εφαρμογή τέτοιου είδους παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων και την αποτελεσματικότητά τους δέχονται με μεγαλύτερη ευκολία τη σημασία τους για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Αντιθέτως, οι ψυχολόγοι αν και έχουν περισσότερες γνώσεις που βασίζονται σε επιστημονικά δεδομένα φαίνεται ότι είναι πιο επιφυλακτικοί σχετικά με την αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων, θέτοντας προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας, όπως το να απευθύνεται σε συγκεκριμένο πληθυσμό στόχο, να έχουν συγκεκριμένη δομή και να εφαρμόζονται συμπληρωματικά με άλλες επιστημονικές μεθόδους. Αυτή η έντονη

διστακτικότητα των ψυχολόγων και η έμφαση που δίνουν στην έρευνα γύρω από την αποτελεσματικότητα αυτών των μορφών παρέμβασης μπορεί να αποδοθεί στη περισσότερο προσανατολισμένη στην έρευνα εκπαίδευση που λαμβάνουν κατά την πανεπιστημιακή τους πορεία.

Τα παραπάνω ευρήματα έρχονται σε συμφωνία με αντίστοιχες έρευνες στο διεθνή χώρο (Ryan, 2002; Prey , 2008). Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνα της Ryan (2002) η πλειοψηφία των συμμετεχόντων, ψυχολόγων και εκπαιδευτικών, θεωρούσε ότι έχει μέσο επίπεδο γνώσεων για τη θεραπεία με ζώα ενώ θεωρούσαν τον εαυτό τους περισσότερο ειδικό στις γνώσεις που κατείχαν για τα οφέλη που προσφέρουν τα ζώα στους ηλικιωμένους και τα άτομα με αναπηρία. Από τους συμμετέχοντες αξίζει να αναφερθεί ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν λιγότερο ειδικούς τους εαυτούς τους για γνώσεις γύρω από τα οφέλη των ζώων στα άτομα με νοητική αναπηρία σε σχέση με τους ψυχολόγους, γεγονός που αναδείχθηκε και στη συγκεκριμένη έρευνα .Αντιστοίχως, σε έρευνα της Prey (2008) για τις αντιλήψεις των ψυχολόγων γύρω από τη θεραπεία με ζώα, οι ίδιοι οι ψυχολόγοι αξιολόγησαν τον εαυτό τους ότι έχουν μέτριο επίπεδο γνώσεων για τη θεραπεία με ζώα στο σχολικό πλαίσιο αλλά εξέφρασαν το ενδιαφέρον τους να αποκτήσουν επιπλέον γνώσεις γύρω από το θέμα

Αναφορικά με το επίπεδο των προσωπικών εμπειριών τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των ψυχολόγων σχετικά με τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων είναι σχετικά περιορισμένο. Αυτό το εύρημα μπορεί να συσχετιστεί με το χαμηλό επίπεδο γνώσεων που παρέχει η πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση σε σχέση με τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια των ζώων. Οι ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων αποτελεί ιδιαίτερα πρόσφατο πεδίο μελέτης στη διεθνή ερευνητική κοινότητα, ενώ σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα δεν έχει αναπτυχθεί ακόμη ερευνητικό ενδιαφέρον με αποτέλεσμα να απουσιάζει τελείως από την εκπαίδευση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των ψυχολόγων. Καθώς λοιπόν, οι εκπαιδευτικοί και οι ψυχολόγοι στερούνται της απαραίτητης εκπαίδευσης δεν εμπλέκονται και δεν δημιουργούν εύκολα ευκαιρίες για επαφή με τέτοιου είδους παρεμβάσεις. Αυτή η υπόθεση επαληθεύεται από το γεγονός ότι ακόμη και αυτό το χαμηλό ποσοστό που έχει εμπειρία με παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων, εφαρμόζει μορφές παρέμβασης που είναι άτυπες καθώς στερούνται βασικά στοιχεία των δομημένων μορφών παρέμβασης, όπως η κατάλληλη εκπαίδευση των ατόμων που τις

εφαρμόζουν, η κατάλληλη εκπαίδευση των ζώων, η στοχοθέτηση της παρέμβασης και η αξιολόγηση της.

Ειδικότερα διαφαίνεται ότι καμία από τις δύο ομάδες των συμμετεχόντων δεν έχει σημαντικές εμπειρίες σχετικά με τυπικές μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης στο πλαίσιο του σχολείου και ειδικότερο στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής. Μόνο μία Εκπαιδευτικός αναφέρθηκε σε τυπική μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, ενώ ακόμη δύο αναφέρθηκαν σε επαφή των παιδιών με ζώα στο πλαίσιο του σχολείου ωστόσο χωρίς να υπάρχουν συγκεκριμένοι στόχοι και δομή. Πιο συγκεκριμένα, η εκπαιδευτικός που αναφέρθηκε σε μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου εφάρμοσε μια μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια χάμστερ που στόχο είχε την παρουσίαση και εκμάθηση γνωστικού αντικείμενου στο πλαίσιο του μαθήματος της μελέτης του Περιβάλλοντος σε τμήμα μαθητών τυπικής εκπαίδευσης. Από τις άλλες δύο εκπαιδευτικούς, η μία εκπαιδευτικός υλοποίησε μια άτυπη μορφή παρέμβασης σε μαθητή με αυτισμό με τη βοήθεια σκύλου και η άλλη εκπαιδευτικός συμμετείχε σε ένα μη δομημένο πρόγραμμα που περιείχε επαφή με σκύλο και άλογα παιδιών τυπικής εκπαίδευσης.

Από την ομάδα των ψυχολόγων, κανένας δεν είχε τυπική εμπειρία παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, ενώ μόνο μία ψυχολόγος αναφέρθηκε σε άτυπη μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου σε παιδί στο πλαίσιο του σχολείου. Πιο συγκεκριμένα αναφέρθηκε σε μια μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου σε μαθητή με αυτισμό.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι ένας αριθμός συμμετεχόντων (2 εκπαιδευτικοί και 1 ψυχολόγος) έχουν χρησιμοποιήσει κάποιο ζώο στο πλαίσιο του σχολείου αλλά σε μη δομημένο και θεραπευτικό ή εκπαιδευτικό πλαίσιο γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στην απουσία της απαραίτητης εκπαίδευσης σε τέτοιου είδους παρεμβάσεις. Με αυτά τα δεδομένα συμφωνεί και η έρευνα της Ryan (2002) όπου οι περισσότεροι συμμετέχοντες, εκπαιδευτικοί και ψυχολόγοι, είχαν χρησιμοποιήσει ζώο στο σχολείο, ωστόσο οι περισσότεροι σε μη θεραπευτικό πλαίσιο.

Σχετικά με ποιο ζώο θα προτιμούσαν να έχουν εμπειρία στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου, τόσο οι ψυχολόγοι όσο και οι εκπαιδευτικοί έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση στα μικρά κατοικίδια ζώα, στα σκυλιά και τις γάτες και

στα μεγαλύτερα οικοσυστήματα ζώα, τα άλογα. Η προτίμηση αυτή μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι η επαφή και οι εμπειρίες με τα κατοικίδια και οικοσυστήματα ζώα είναι καθημερινή, οπότε υπάρχει οικειότητα βασικός παράγοντας για να εξαλειφθεί ο φόβος και να καλλιεργηθεί μια θετική στάση απέναντί τους.

Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε διεθνή επίπεδο (Ryan, 2002; Ryan, 2000; Prey, 2008) παρουσιάζουν περισσότερο ενθαρρυντικά δεδομένα σε σχέση με την εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων. Το ποσοστό επαγγελματιών που χρησιμοποιούν ζώα στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης είναι βέβαια χαμηλό σαφώς όμως υψηλότερο σε σχέση με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα, σε έρευνα που έγινε στην πολιτεία Wisconsin από την Prey (2008) μόνο το 10,5% των ψυχολόγων πρόσφατα είχε χρησιμοποιήσει ζώα στο πλαίσιο ψυχοπαιδαγωγικών προγραμμάτων στο σχολείο και μεταξύ των ζώων που χρησιμοποίησε ήταν μικρά ζώα σε τάξεις γενικής εκπαίδευσης ως «κατοικίδια τάξης», άλογα σε ένα τοπικές εγκαταστάσεις για υποστήριξη μαθητών αυξημένου κινδύνου, πιστοποιημένα σκυλιά που εργαζόταν με μαθητές με ειδικές ανάγκες, και σκύλοι-οδηγοί που βοηθούσαν μαθητές με κινητικές αναπηρίες.

Σε παρόμοια έρευνα όπου πραγματοποιήθηκε στη Μινεσότα και συμμετείχε προσωπικό σχολείων, ανέφερε το 25% του συνόλου ότι χρησιμοποιούσε σκυλιά σε θεραπευτικό πρόγραμμα στο σχολείο και μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων στους οποίους εφαρμόστηκαν αυτά τα προγράμματα ήταν τα νοητικά ανάπηρα παιδιά, οι μαθητές με σοβαρή διαταραχή προσαρμογής και οι μαθητές με σοβαρή σωματική αναπηρία, και νοητική υστέρηση (Ryan, 2000).

Όλοι οι συμμετέχοντες της έρευνας, εκπαιδευτικοί και ψυχολόγοι, ήταν θετικά διακείμενοι στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Ωστόσο η θετική τους αυτή διάθεση προσέκρουε σε μια σειρά από πιθανά εμπόδια που συνδέονται με την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο και ειδικότερα στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής.

Οι κυρίαρχοι ενδοιασμοί των συμμετεχόντων της έρευνας σχετικά με την εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων σχετιζόταν με τις

κατάλληλες υποδομές που είναι απαραίτητες για τη παρουσία των ζώων στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και την απουσία αυτών στο χώρο της Ειδικής Αγωγής, η απουσία εξειδικευμένου προσωπικού, το οποίο θα μπορεί να εφαρμόσει τέτοιου είδους παρεμβάσεις και η έλλειψη χρηματικών πόρων που είναι απαραίτητοι για την εφαρμογή αυτών των παρεμβάσεων. Επιπλέον, ως εμπόδιο και ανησυχία αναφέρθηκε από ψυχολόγους η έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένων ζώων και η δυσκολία οργάνωσης αυτών των προγραμμάτων, η παρουσία φόβου απέναντι σε κάτι τέτοιο, η έλλειψη πίστης στην αποτελεσματικότητα αυτών των μορφών παρέμβασης, η ανάληψη της ευθύνης που πρέπει να επωμιστούν αυτοί που θα υλοποιήσουν τις παρεμβάσεις και πιθανά ατυχήματα που μπορεί να συμβούν. Από τους εκπαιδευτικούς, αναφέρθηκαν επιπλέον ως εμπόδια, η αρνητική στάση πολλών γονιών και της διοίκησης του σχολείου για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο, η δυσκολία χορήγησης άδειας για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο γενικά και ειδικότερα αυτό της ειδικής αγωγής, η ύπαρξη αλλεργιών που μπορεί να εμφανίσουν τα παιδιά και οι πιθανές αρρώστιες που μπορεί να μεταφέρουν τα ζώα.

Ανάλογες ανησυχίες εκφράστηκαν και από συμμετέχοντες αντίστοιχων ερευνών στο εξωτερικό (Hall-Million, 2014; Ryan, 2002; Ryan, 2000; Prey, 2008). Ειδικότερα, ψυχολόγοι ανέφεραν ως εμπόδια την απαγόρευση εισόδου ζώου στις σχολικές εγκαταστάσεις, τις αλλεργικές αντιδράσεις, τις νομικές συνέπειες, την ευθύνη και την απαραίτητη εποπτεία που πρέπει να λαμβάνουν αυτοί που εφαρμόζουν τέτοιου είδους παρεμβάσεις, τις πιθανές φοβίες των μαθητών, την υγιεινή που πρέπει να υπάρχει, την ύπαρξη πιθανών ασθενειών και το μεγάλο κόστος της συντήρησης των ζώων.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στη παρούσα έρευνα έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων αντίστοιχων ερευνών του εξωτερικού παρόλο που στη παρούσα έρευνα οι ερωτήσεις ήταν ανοιχτού τύπου σε σχέση με τις άλλες έρευνες όπου οι ερωτήσεις ήταν με τη μορφή ερωτηματολογίου με επιλογή από προκαθορισμένες απαντήσεις.

Αναφορικά με τους παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα, οι περισσότεροι συμμετέχοντες τόνισαν το σπουδαίο ρόλο της ενημέρωσης των παιδιών όσο και της ευρύτερης κοινωνίας για την ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα και τη διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι σε αυτά μέσα κυρίως από τα ΜΜΕ. Σημαντική

διάσταση αποδόθηκε στο ρόλο του σχολείου και της συμβολή των διάφορων προγραμμάτων στο πλαίσιο του σχολείου για την ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα ζώα. Επιπλέον παράγοντας ευαισθητοποίησης προς τα ζώα θεωρείται η βιωματική επαφή των παιδιών με τα ζώα, μέσα από την επίσκεψη σε φιλοζωικούς συλλόγους ή ζωολογικούς κήπους και τη σταδιακή έκθεση τους σε θετικές εμπειρίες με τα ζώα. Τέλος, ο ρόλος της οικογένειας θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός σε όλη αυτή τη προσπάθεια διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα, με τους εκπαιδευτικούς ωστόσο να του αποδίδουν πολύ μεγαλύτερη σημασία σε σχέση με τους ψυχολόγους. Μία πιθανή εξήγηση είναι ότι οι ψυχολόγοι θεωρούν ότι η αλλαγή και η διαμόρφωση στάσεων προχωρά σταδιακά από το μακροεπίπεδο της κοινωνίας στο μικροεπίπεδο της οικογένειας.

Σε σχέση με τα ΠΠΕ, τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ψυχολόγοι εξέφρασαν θετική στάση απέναντι στα ΠΠΕ με τους εκπαιδευτικούς να αναφέρουν περισσότερες δυσκολίες και εμπόδια για την υλοποίηση τους, γεγονός που αποδίδεται στη μεγαλύτερη εμπειρία συμμετοχής του σε αυτά. Μέσα από τη υλοποίηση προγραμμάτων, δίδεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να έρθουν σε επαφή με τις πραγματικές δυσκολίες και τα εμπόδια που προκύπτουν και να έχουν μια πιο σφαιρική άποψη. Κάτω από αυτές τις συνθήκες φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αντιληφθούν με βάση την εμπειρία τους τις δυσκολίες που προκύπτουν για την εφαρμογή των ΠΠΕ πιο σφαιρικά.

Όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα μπορούν να συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια υπεύθυνης συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα κάτω όμως από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η απουσία των οποίων λειτουργεί και ως εμπόδιο στην υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων. Τα εμπόδια που αναφέρθηκαν είναι η απουσία χρηματικών πόρων, η έλλειψη καλής οργάνωσης και δόμησης αυτών των προγραμμάτων, η έλλειψη χρόνου, η απουσία επιθυμίας και θετικής στάσης των εκπαιδευτικών για την υλοποίηση τέτοιου είδους προγραμμάτων, η απουσία κινήτρων για να αυξηθεί η επιθυμία συμμετοχής των εκπαιδευτικών, η έλλειψη καταρτισμένων εκπαιδευτικών, η δυσκολία πρόσβασης και συνεργασίας με άλλους αρμόδιους φορείς όπως τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και η έλλειψη σοβαρής αντιμετώπισης αυτών των προγραμμάτων.

Σε αντίστοιχες έρευνες στο διεθνή χώρο αλλά και στην Ελλάδα οι εκπαιδευτικοί φαίνεται ότι αναφέρουν παρόμοια εμπόδια για την υλοποίηση ΠΠΕ (Δημητρίου, & Ζαχαριάδου, 2005; Παπαναούμ, 1997; Γιαννακάκη, 1999; Papadimitriou, 2001; Βούκουνα, 2006). Μεταξύ των εμποδίων που ανέφεραν είναι η έλλειψη ενημέρωσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών αλλά και η αδιαφορία αρκετών εκπαιδευτικών, πιθανόν, λόγω έλλειψης κινήτρων, η γραφειοκρατεία που απαιτείται όπως και η έλλειψη χρόνου.

Σχετικά με τη συμμετοχή σε ΠΠΕ με διάσταση ευαισθητοποίησης προς τα ζώα, κανένας ψυχολόγος και δύο μόνο από τους εκπαιδευτικούς ανέφεραν ότι έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα που προσομοιάζουν με ΠΠΕ, παρόλα αυτά στην πορεία της συζήτησης έγινε αντιληπτό ότι δεν επρόκειτο για αμιγώς ΠΠΕ καθώς περιοριζόταν σε μία ή δύο επισκέψεις μόνο και δεν υπήρχαν σαφείς στόχοι. Παρατηρείται μια αντίφαση μεταξύ πρόθεσης και υλοποίησης. Ενώ φαίνεται πως όλοι οι συμμετέχοντες είναι θετικοί απέναντι στα ΠΠΕ με διάστασης ευαισθητοποίησης απέναντι στα ζώα, παρόλα αυτά πολλοί λίγοι έχουν συμμετάσχει. Κατά συνέπεια, δε φαίνεται πιθανή η ένταξη του ζητήματος της εξοικείωσης και της ευαισθητοποίησης με τα ζώα στο πλαίσιο ΠΠΕ, καθώς παρόλο τη θετική στάση των συμμετεχόντων απέναντι σε αυτά, στην πράξη δεν έχουν εμπειρίες συμμετοχής. Βέβαια, το γεγονός ότι κανένας ψυχολόγος δεν είχε εμπειρία συμμετοχής σε ΠΠΕ μπορεί να αποδοθεί στο περιεχόμενο αυτών των προγραμμάτων που είναι καθαρά εκπαιδευτικό και στην απουσία κατάρτισης και επαφής τους με αυτά κατά την πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση.

Αντίστοιχες έρευνες στην Ελλάδα και στο διεθνή χώρο (Monroe, Scollo, & Bowers, 2002; Lane, Wilke, Champeau, & Sivek, 1994; Δημητρίου, & Ζαχαριάδου, 2005) που διερευνούν τις στάσεις των εκπαιδευτικών προς την ΠΕ, καταλήγουν σε ανάλογα συμπεράσματα. Ενώ οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν θετικά τα ΠΠΕ, η συμμετοχή τους σε αυτά δεν είναι ανάλογη της θετικής τους διάθεσης.

Τέλος, αναφορικά με τις προτάσεις για διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων, τονίζεται η διάσταση της ενημέρωσης και πληροφόρησης που θα στοχεύει σε επίπεδο σχολείου, οικογένειας και κοινωνίας, η βιωματική επαφή της κοινωνίας στο σύνολο αλλά και μεμονωμένων ατόμων με τις μορφές αυτές παρέμβασης.

Οι ψυχολόγοι ωστόσο τόνισαν ότι αυτή η κινητοποίηση και ενημέρωση του ευρύ κοινού θα πρέπει να στηρίζεται σε επιστημονικά και ερευνητικά δεδομένα, προσδίδοντας μεγάλη σημασία στην επιστημονική διασφάλιση της προσπάθειας αυτής. Το έντονο ενδιαφέρον των ψυχολόγων για την επιστημονική διασφάλιση των ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό εάν συνδεθεί με τον προσανατολισμό των σπουδών τους. Πιο συγκεκριμένα, η εκπαίδευση των ψυχολόγων αποδίδει μεγάλη βαρύτητα στην ερευνητική τεκμηρίωση των δεδομένων. Υπό αυτό το πρίσμα, εύκολα γίνεται αντιληπτή η επιμονή των ψυχολόγων στην έρευνα. Στο πλαίσιο αυτής της ερμηνείας, στην έμφαση δηλαδή των ψυχολόγων στην έρευνα και τη προάσπιση της επιστημονικότητας που προέρχεται από την πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση, εντάσσεται και η πρόταση ψυχολόγου για εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο του σχολείου ώστε να εξεταστούν και να προσαρμοστούν στις ιδιαίτερες ανάγκες του εκάστοτε πληθυσμού στόχου.

6.2 Περιορισμοί και προτάσεις

Η συγκεκριμένη έρευνα έχει ορισμένους περιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, η επιλογή των συμμετεχόντων της έρευνας προήλθε με ευκαιριακό τρόπο και ο αριθμός τους είναι μικρός, συμμετείχαν 5 εκπαιδευτικοί και 5 ψυχολόγοι. Ως εκ τούτου, απαραίτητες είναι επιπλέον έρευνες πριν γενικευτούν τα αποτελέσματα τόσο στην κοινότητα των εκπαιδευτικών όσο και στην κοινότητα των ψυχολόγων. Κατά κύριο λόγο, θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον η απόκτηση περισσότερων δεδομένων από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα εκπαιδευτικών και ψυχολόγων. Με ένα μεγαλύτερο μέγεθος δείγματος, θα μπορούσαν να προσδιορισθούν με μεγαλύτερη σαφήνεια οι διαφορές στις απόψεις των δύο ομάδων και να διεξαχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα.

Μέσα από τη τεχνική της ημιδομημένης συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα, δόθηκε στους συμμετέχοντες η δυνατότητα να εκφραστούν ελεύθερα χωρίς να περιορίζουν τις απαντήσεις τους σε τυποποιημένες επιλογές με αποτέλεσμα να δοθούν απαντήσεις, οι οποίες θα μπορούσαν μελλοντικά να χρησιμοποιηθούν ως βάση για δόμηση ερωτηματολογίου, το οποίο θα εξετάζει τις στάσεις και τις αντιλήψεις ψυχολόγων και εκπαιδευτικών για τα ζώα, τη συμμετοχή

των ζώων στο σχολικό πλαίσιο με τη μορφή ΨΠΜΖ ή παρατήρησης της συμπεριφοράς τους στις Φυσικές Επιστήμες. Αυτή η προοπτική είναι ιδιαίτερα ελπιδοφόρα καθώς δεν υπάρχει κανένα ερωτηματολόγιο στην ελληνική επιστημονική και ερευνητική κοινότητα το οποίο να πραγματεύεται ένα τέτοιο ζήτημα.

Σχετικά με την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων, πλήθος ερευνών κατέδειξαν τα σημαντικά οφέλη από τη συμμετοχή των ζώων σε διάφορες μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες (Arkow, 1981, Levinson, 1971, Marino, 1995). Παρόλα αυτά όλες οι έρευνες πραγματοποιήθηκαν στο εξωτερικό, ως εκ τούτου αποτελεί απαραίτητη η ερευνητική δραστηριότητα για την αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων στην ελληνική πραγματικότητα.

Καθώς τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ψυχολόγοι είναι θετικά διακείμενοι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων και επιπλέον αναφέρουν τις περιορισμένες γνώσεις που έχουν και την επιθυμία τους για περισσότερη πληροφόρηση και ενημέρωση, κρίνονται απαραίτητες, αφότου αποδειχθεί η αποτελεσματικότητα των μορφών αυτών παρέμβασης και για την ελληνική πραγματικότητα, συγκεκριμένες δράσεις ενημέρωσης για τα οφέλη αυτού του είδους των παρεμβάσεων, μέσα από τη παρουσίαση ερευνητικών δεδομένων από επαγγελματίες που χρησιμοποιούν τα ζώα στο σχολικό πλαίσιο είτε με τη μορφή ΨΠΜΖ είτε για την παρατήρηση της συμπεριφοράς στις Φυσικές Επιστήμες. Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη μαθημάτων ή σεμιναρίων εκπαίδευσης του προσωπικού των σχολείων στη χρήση τέτοιων μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων. Βασικό κομμάτι αυτής της εκπαίδευσης θα πρέπει να περιλαμβάνει τη βιωματική επαφή και πρακτική με τα ζώα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο. Περαιτέρω έρευνες πρέπει να καταδείξουν με ποιο τρόπο η εκπαίδευση αυτή θα είναι περισσότερο αποτελεσματική.

Σε σχέση με την σχολική κοινότητα και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων προς όφελος των μαθητών, η θετική στάση των εκπαιδευτικών και ψυχολόγων απέναντι στα ζώα και τις ΨΠΜΖ, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για τη δημιουργία κατάλληλων ευκαιριών συμμετοχής των ζώων στο σχολείο ως κίνητρο συμμετοχής των μαθητών και ως υποκείμενα παρατήρησης στις Φυσικές Επιστήμες. Πολλή σημαντική διάσταση της συμμετοχής των ζώων αποτελεί και η διδασκαλία και ενίσχυση διάφορων δεξιοτήτων,

όπως της αναγνωστικής ευχέρειας. Πολλά προγράμματα που έχουν εφαρμοστεί με στόχο την ενίσχυση της αναγνωστικής ευχέρειας μαθητών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες, βασίζονται στην ανάγνωση υπό την παρουσία ζώων, και συγκεκριμένα σκύλων, και τα αποτελέσματα είναι πραγματικά εντυπωσιακά.

Επιπλέον, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην εκπαίδευση των παιδιών για την κατανόηση των αναγκών του «άλλου» και τη καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, καθώς μέσα από την επαφή των παιδιών με ζωντανούς οργανισμούς τα παιδιά αντιλαμβάνονται ότι οι ζωντανοί οργανισμοί έχουν ανάγκες και συναισθήματα και ότι η δική τους συμπεριφορά τα επηρεάζει. Ως εκ τούτου, μαθαίνουν να καλλιεργούν υπεύθυνη συμπεριφορά απέναντι στα ζώα και να τα σέβονται.

Σε σχέση με τις Ειδικές δομές Εκπαίδευσης, ειδικά εκπαιδευμένα ζώα θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως καταλύτες ή μεσολαβητές ,για παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα στην επικοινωνία, στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις τους και να επισπεύσουν τη διαδικασία οικοδόμησης σχέσης με άλλα άτομα. Επιπλέον, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός ευχάριστου περιβάλλοντος στη τάξη και να μειώσουν τα αισθήματα άγχους των μαθητών σημαντικοί παράγοντες συμμετοχής των παιδιών στη μαθησιακή διαδικασία. Ειδικά εκπαιδευμένα ζώα, επίσης μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να αποκτήσουν έλεγχο και ικανότητα ρύθμισης της συμπεριφοράς τους παράλληλα με την ανάπτυξη ενσυναίσθησης απέναντι στα άλλα πλάσματα που ζουν γύρω τους.

Ολοκληρώνοντας, γίνεται αντιληπτό ότι η συμμετοχή των ζώων στο σχολικό πλαίσιο με διάφορες μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης ανοίγει έναν νέο κόσμο με σημαντικές δυνατότητες και προκλήσεις. Εναπόκειται στην ερευνητική και επιστημονική κοινότητα να καθορίσει τον τρόπο αξιοποίησης της συμμετοχής αυτής.

Βιβλιογραφία

- Altschiller, D. (2011). *Animal-assisted therapy*. Santa Barbara: Greenwood.
- American Hippotherapy Association (2008). *Hippotherapy*. Retrieved August 6, 2015, from <http://www.americanhippotherapyassociation.org/>.
- Arkow, P. (1981). *Pet therapy: A study of the use of companion animals in selected therapies*. Colorado: Colorado Springs.
- Arkow, P. (2006). "Old Wine in a New Bottle": New Strategies for Humane Education. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice (2nd Ed.)* (pp.225-251). London: Academic Press.
- Arkow, P. (2010). Animal-assisted interventions and humane education: Opportunities for a more targeted focus. In, A. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (pp. 457-480). NY: Elsevier.
- Batt, S. (2009). Human attitudes towards animals in relation to species similarity to humans: a multivariate approach. *Bioscience Horizons*, 2 (2), 180-190.
- Βάμβουκας, Μ. (2010). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, (9η έκδοση), Γρηγόρης: Αθήνα
- Beatson R.M., & Halloran M.J. (2007). Humans rule! The effects of creatureliness reminders, mortality salience and self-esteem on attitudes towards animals. *British Journal of Social Psychology*, 46 (3), 619–632.
- Berget B., Ekeberg Ø., & Braastad B.O. (2008). Animal-assisted therapy with farm animals for persons with psychiatric disorders: effects on self-efficacy, coping ability and quality of life, a randomized controlled trial. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 4, 9.
- Berget, B. Braastad O. B. (2011). Animal-assisted therapy with farm animals for persons with psychiatric disorders. *Animal-assisted interventions in mental health*, 47(4), 384-390.
- Berget, B., Ekeberg, Ø., Pedersen, I., & Braastad, B. O. (2011). Animal-assisted therapy with farm animals for persons with psychiatric disorders: effects on anxiety and depression. A randomized controlled trial. *Occupational Therapy in Mental Health*, 27(2), 50-64.

- Bierer, R. E. (2001). The relationship between pet bonding, self esteem, and empathy in preadolescents. *Dissertation Abstracts International*, 61, 6183.
- Bjerke, T., Østdahl, T., & Kleiven, J. (2003). Attitudes and activities related to urban wildlife: Pet owners and non-owners. *Anthrozoös*, 16(3), 252–262.
- Bjerke, T., & Østdahl, T. (2004). Animal-related attitudes and activities in an urban population. *Anthrozoös*, 17(2), 109–129.
- Blazina, C., Boyraz, G., & Shen-Miller, D. (Eds.). (2011). *The psychology of the human-animal bond: A resource for clinicians and researchers*. New York: Springer Science + Business Media, LLC.
- Βούκουνα, Κ. (2006). Το προφίλ των εκπαιδευτικών και των μαθητών που ασχολούνται και δεν ασχολούνται με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο νομό Χίου. *Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα, 203-210.
- Bueche, S. (2003). Going to the dogs: Therapy dogs promote reading. *Reading Today*, 20(4), 46.
- Γιαννακάκη, Μ. Σ. (1999). Οργάνωση και πολιτική της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για την αιεφόρο ανάπτυξη. *Διοικητική Ενημέρωση*, 15, 120-126.
- Caine, R. E (2009). Humane Education: A Foundation for Connecting with All of Earth's Inhabitants. *Green Teacher*, 85, 9-13.
- Γεωργόπουλος, Α., Καραγεωργάκης, Στ., & Λιθοξοΐδου Α. (2009). Η περιβαλλοντική εκπαίδευση ως χώρος ζύμωσης παραδειγματικών αλλαγών: παιδαγωγική και ηθική θεωρία. Στο Θεοδοροπούλου, Ε., Καΐλα, Μ., Larrere, C., & Bonnett, M. (εκδ.), *Περιβαλλοντική ηθική: Από την έρευνα και τη θεωρία στην εφαρμογή* (σ.σ.159-182). Αθήνα: Ατραπός.
- Celani, G. (2002). Human beings, animals and inanimate objects? What do people with autism like? *Autism*, 6, 93–102.
- Chandler, C.K. (2005). *Animal assisted therapy in counseling*. NY: Routledge.
- Chapman, N. and Pease, L. (2006) Special Environmental Education for the Learning Disabled. *Environmental Education and Awareness*, 1, 169-188.
- Cohen, L., & Manion L. (1997) *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Έκφραση.

- Cohen, L., Manion L., & Morrison K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας (νέα συμπληρωμένη και αναθεωρημένη έκδοση)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Delta Society (1997). *Animal-assisted therapy: Therapeutic interventions*. Renton, WA: Delta Society.
- Delta Society. (2009). 'Animal-assisted activities/therapy.' Retrieved August 2, 2015, from: <http://www.deltasociety.org>.
- Dimitrijević, I. (2009). Animal-assisted therapy--a new trend in the treatment of children and adults. *PsychiatrDanub*. 21(2),236-41.
- Δημητρίου, Α., & Ζαχαριάδου, Ε. (2005). Εκπαιδευτικοί και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Το παράδειγμα των Εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε σχολεία της Α΄Βαθμιας Εκπαίδευσης στο Ν. Έβρου. Ανακοίνωση στο1^ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Κόρινθος, 3-5 Σεπτεμβρίου.
- Δημητρίου, Α. (2005). *Αντιλήψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για Περιβαλλοντικά ζητήματα*. Αθήνα: Ατραπός
- Esteves, S. & Stokes, T. (2008). Social effects of a dog's presence on children with disabilities. *Anthrozoos*, 21(1), 5 – 15.
- Faver, C. A. (2010). School-based humane education as a strategy to prevent violence: Review and recommendations. *Children and Youth Services Review*, 32, 365–370
- Fine, A. H., & Beiler, P. (2008). Demystifying animal assisted intervention: Understanding the roles of animals in therapeutic settings. In A. Stozier (Ed.), *Handbook of alternative therapies*. Binghamton, NY: The Hayworth Press.
- Fine, A. H. (2010). Incorporating animal-assisted therapy into psychotherapy: guidelines and suggestions for therapists. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice (3rd Ed.)* (pp.169-191). London: Academic Press.
- Fine, A. H. (2011). Understanding the AAT Rx: Applications of AAI in Clinical Practice. In C. Blazina, G. Boyraz, ,D., & Shen-Miller (Eds.) *The psychology of the human-animal bond: A resource for clinicians and researchers*. New York: Springer Science + Business Medial, LLC.
- Flom, B. L. (2005). Counseling with pocket pets. Using small animals in elementary

counseling programs. *Professional School Counseling*, 8(5), 1-5.

Foer, J. S. (2006). My life as a dog. *The New York Times*. Retrieved August 1, 2015, from <http://www.nytimes.com>

Friedmann, E., Katcher, A. H., Thomas, S. A., Lynch, J. J., & Messent, P. R. (1983). Social interaction and blood pressure. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 171(8), 461–465.

Friesen, L. (2012). Grade 2 children experience a classroom-based animal-assisted literacy mentoring program: An interpretive case study. Unpublished doctoral dissertation, University of Alberta, Canada.

Granger, B.P., & Kogan, L.R. (2006). Characteristics of Animal-Assisted Therapy/Activity in Specialized Settings. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice (2rd Ed.)* (pp.263-285). London: Academic Press.

Grandin, T., & Johnson, C. (2005). *Animals in Translation*. New York, NY: Scribner.

Grandin, T. , Fine, A. H., & Bowers, C. M. (2010). The use of therapy animals with individuals with autism spectrum disorders. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice (3rd Ed.)* (pp.247-264). London: Academic Press.

Hall-Million, S. (2014) Assessing Provider Knowledge and Attitude Towards Animal-Assisted Therapy as Complementary Treatment for Children. *Practice Inquiry Projects*, 29.

Henry, C. L., & Crowley, S. L. (2011). *The psychological and physiological effects of incorporating a therapy dog into mindfulness training: A case study*. Poster presented at the annual conference of the International Society for Anthrozoology, Indianapolis, IN.

Hergovich, A., Monshi, B., Semmler, G., & Zieglmayer, V. (2002). The effects of the presence of a dog in the classroom. *Anthrozoos*, 15, 37-50.

Hightower, Robyn M. (2010). Assessment of occupational therapists' attitudes and knowledge of animal-assisted therapy. Master and Doctoral Projects, California School of Professional Psychology, Alameda.

- Hungerford, H. R. ,Peyton, R. B., & Wilke, R. J. (1980). Goals for curriculum development in environmental education. *Journal of Environmental Education*,2 (3).
- I.U.C.N. (1970), International Working Meeting on Environmental Education in the School Curriculum, Carson City-Nevada, I.U.C.N..
- IUCN, UNEP etWWF (1991). Caring for the earth. A strategy for sustainable living. Gland, Switzerland: IUCN
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές Μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Jackson, J.(2012). Animal-assisted therapy: the human-animal bond in relation to Human health and wellness. Master Thesis, Winona State University, Winona.
- Kaymen, M. S. (2005). “Exploring animal-assisted therapy as a reading intervention strategy”. Master thesis, Dominican University of California, CA.
- Kellert, S. R. (1993). Attitudes, knowledge, and behaviour toward wildlife among the industrial superpowers: United States, Japan, and Germany. *Journal of Social Issues*, 49, 53-69.
- Kellert, S. R. (1996). *The value of life*. Washington, D.C.: Island Press.
- Kogan, L. R., Granger, B. P., Fitchett, J. A., Helmer, K. A., & Young, K. J. (1999). The human–animal team approach for children with emotional disorders: Two case studies. *Child and Youth Care Forum*, 28(2), 105–121.
- Κουτσόπουλος, Κ. (2006). *Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και στελεχών Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, ΕΠΕΑΕΚ.
- LaneJ., Wilke, R., Champeau, R., & Sivek, D. (1994). Environmental Education in Wisconsin: A Teacher Survey. *Journal of Environmental Education*, 25(4), 9-17.
- LeRoux, M. C., Swartz, L., & Swart, E. (2014). The Effect of an Animal-Assisted Reading Program on the Reading Rate, Accuracy and Comprehension of Grade 3 Students: A Randomized Control Study. *Child Youth Care Forum*, 43, 655–673.
- Levinson, B. M. (1962). The dog as co-therapist. *Mental Hygiene*, 46, 59–65.
- Levinson, B. (1969). *Pet-oriented child psychotherapy*. Springfield, IL: Charles C Thomas.

- Levinson, B. (1971). Household pets in training schools serving delinquent children. *Psychological Reports*, 28, 475-481.
- Levinson, B. M. (1997). *Pet-oriented child psychotherapy* (2nd ed.). Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Lindemann-Matthies, P. (2005). 'Loveable' mammals and 'lifeless' plants: how children's interest in common local organisms can be enhanced through observation of nature. *International Journal of Science Education*, 27 (6), 655-677.
- Limond, J. A., Bradshaw, J. W. S., & Cormack, K. F. M. (1997). Behavior of children with learning disabilities interacting with a therapy dog. *Anthrozoos*, 10, 84-89.
- Mallon, G. P. (1994). Some of our best therapists are dogs. *Child and Youth Care Forum*, 23(2), 89-101.
- Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Νοσηλευτική*, 46(1), 88-98.
- Marino, L., & Lilienfeld, S. O. (2007). Dolphin-assisted therapy: More flawed data and more flawed conclusions. *Anthrozoos*, 20(3), 239-249. doi: 10.2752/089279307X224782
- Marino, T. (1995). Has mental health gone to the dogs? From prisons to nursing homes counselors finding benefits to pet therapy. *CounselingToday*, 37, 10-11.
- Martin, F., & Farnum, J. (2002). Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*, 24,657-670.
- Melson, G. F., & Finey, A. H. (2010). Animals in the lives of children. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice (3rd Ed.)* (pp.223-245). London: Academic Press.
- Miles, M., & Huberman, A. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Monroe M., Scollo G., Bowers A. (2002). Assessing teachers. Needs for Environmental Education Services. *Applied Environmental Education and Communication*, 1, 37-43.
- Μπούτσκου, Χ. (2006). Περιβαλλοντική και Ειδική Αγωγή: Αναδυόμενοι προβληματισμοί. 2^ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-Παν. Αιγαίου 15-17 Δεκεμβρίου 2006.

- Morris, M. (2014). Humane Education, the Inner Worlds of Animals and Animal Assisted Therapy. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4 (7), 1-9.
- Newlin, R. B. (2003). Paws for reading: An innovative program uses dogs to help kids read better. *School Library Journal*, 49(6), 43.
- Odendaal, S. J., & Meintjes, R. (2003). Neurophysiological correlates of affiliative behavior between humans and dogs. *Veterinary Journal*, 165, 296–301.
- Owens, R., & Williams, N. (1995). A new breed of teachers pet. *Teaching Pre K-8*, 26(2), 50-54.
- Pagani, C., Robustelli, F., & Ascione, F. R. (2007) Italian youths' attitudes toward, and concern for, animals. *Anthrozoös*, 20, 275–293.
- Παπαγεωργίου, Μ., Κουραβάνας, Γ., Κουτμάνης, Π., Αγγελής, Κ., & Κωνσταντίνου, Α. (2015). 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο ΠΕΕΚΠΕ «Τα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του ΚΠΕ Στυλίδας -Υπάτης ως Παιδαγωγικό Εργαλείο και στην Ειδική Αγωγή», Βόλος, 8-10 Μαΐου 2015.
- Papadimitriou, V. (2001). Science and Environmental Education: Can they really be integrated. *Proceedings of the 1st IOSTE Symposium in Southern Europe*, Cyprus, 2001, p.p. 323-332.
- Παπαδοπούλου, Π. (2005). Άνθρωποι και Ζώα. Στο Γεωργόπουλος, Α.Δ. (επιμ.): *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ο Νέος Πολιτισμός που Αναδύεται* (σελ. 795- 818). Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαδοπούλου Π., & Παραστατίδου, Α. (2009) Δημοφιλή και μη δημοφιλή ζώα στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Διδακτικής των Φυσικών επιστημών και Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση «Οι πολλαπλές προσεγγίσεις της διδασκαλίας και της μάθησης των Φυσικών Επιστημών», Παιδαγωγική Σχολή Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα, 7-10 Μαΐου 2009.
- Παπαναούμ, Ζ. (1998). Περιβάλλον και εκπαίδευση από τη σκοπιά των εκπαιδευτικών: μια εμπειρική διερεύνηση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 28, 171-193.
- Pedersen, I. (2011). 'Farm animal-assisted interventions in clinical depression', Doctor thesis, Norwegian University of Life Sciences, Norway.
- Pifer, L. K. (1996). Exploring the gender gap in young adult's attitudes about animal research. *Society & Animals*, 4, 37–52.

- Plous, S. (1993). Psychological Mechanisms in the Human Use of Animals. *Journal of Social Issues*, 49, 11-52.
- Poresky, R. H. (1990). The young children's empathy measure: Reliability, validity, and effects of companion animal bonding. *Psychological Reports*, 66, 931-936.
- Ross, S.B. (1992). Building empathy to reduce violence to all living things. *Journal of Society for Companion Animal Studies*, 4 (1), 4-5.
- Prokop, P., & Tunnicliffe, S. D. (2008). "Disgusting" Animals: Primary School Children's Attitudes and Myths of Bats and Spiders. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 4(2), 87-97.
- Prothmann, C. Ettrich, S., & Prothmann, D. (2009) Preference for, and responsiveness to, people, dogs and objects in children with autism. *Anthrozoös*, 22(2),161-171.
- Prey, E. (2008). Furry Therapists: School Psychologists' Perceptions of the Advantages and Disadvantage of Animal Therapy in Wisconsin Schools. Degrees Thesis, University of Wisconsin Stout, Wisconsin.
- Redefer, A., & Goodman, J. F. (1989) Pet facilitated therapy with autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*,19 (3),461-467.
- Reimer, D. F. (1999). "Pet-Facilitated Therapy: An Initial Exploration of the Thinking and Theory behind an Innovative Intervention for Children in Psychotherapy." Unpublished doctoral dissertation, Massachusetts School of Professional Psychology, Boston, MA.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ryan, H. (2000). The current use of dogs in Minnesota public schools: Current use, support for, potential concerns and educator familiarity with potential benefits. Master Thesis, University of Wisconsin Stout, Wisconsin.
- Ryan, H. (2002). The use of dogs in California public schools: current use, support for, potential concerns and educator familiarity with potential benefits. Unpublished Degrees Thesis, University of Wisconsin Stout, Wisconsin.
- Samuels, B. (2004). Learning to care, love and learn: Why we need humane education. *ASPCA Animal Watch*,24(2).

- Savesky, K., & Marcarne, V. (1981). *People and Animals. A Human Curriculum Guide, Levels a, b, c, d*. National Association for the Advancement of Humane Education, iii.
- Serpell, J. A. (2006a). Animal-assisted interventions in historical perspective. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (2nd ed., chap. 1). New York: Academic Press.
- Serpell, J. A. (2006b). Animal-Assisted Interventions in Mental Health: Definitions and Theoretical Foundations. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (2nd ed., chap. 2). New York: Academic Press.
- Silberstein, M., & Tamir, P. (1981). Factor which Affect Students' Attitude towards the Use of Living Animals in Learning Biology. *Science Education*, 65, 119-130.
- Solomon, O. (2010). What a dog can do: Children with autism and therapy dogs in social interaction. *ETHOS Journal of the Society for Psychological Anthropology*, 38, 143–166.
- Σταλίκας, Α. (2005). *Μέθοδοι έρευνας στη ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Stavrianos, A., & Spanoudaki, A. (2015). The Impact of an Environmental Educational Program of a School Garden on Pupils with Intellectual Disabilities—A Comparative Approach. *Open Journal of Social Sciences*, 3, 39-43.
- Thigpen, S., Ellis, S., & Smith, R. (2005). Special education in juvenile residential facilities: Can animals help? *Essays in Education* 14, 1-15.
- Thompson, M. J. (2009). Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist. In G. R. Walz, J. C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions: VISTAS 2009* (pp. 199-209). Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Torkar, G., Kubiak, M., & Bajd, B. (2012). Assessing pre-service teachers (dis) liking of some animal species. *Journal of Baltic Science Education*, 11(4), 393-402.
- Triebenbacher, S. L. (1998). Pets as transitional objects: Their role in children's emotional development. *Psychological Reports*, 66, 931-936.
- Τσαλίκη, Ε. (2006). Παράγοντες που επηρεάζουν την πρόθεση για περιβαλλοντική δράση των παιδιών που ολοκληρώνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η περίπτωση του δάσους. Διδακτορική διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΑΠΘ.
- UNESCO-UNEP. (1978). The Tbilisi Declaration. *Connect*, 3(1), 1-8.

Urichuk, L., & Anderson D. (2013). *Improving Mental Health Through Animal-Assisted Therapy*. Canada: The Chimo Project.

Vansant, R., & Dondiego, B.L. (1995). *Cats, Dogs, and Classroom Pets*. McGraw-Hill, Inc. New York, NY.

Φλωρίδης, Θ. (2010). 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε. «Παρατηρήσεις από τη Συμμετοχή Μαθητών με Αναπηρίες σε Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης» Παιδαγωγικό Τμήμα, Γιάννενα 26-28/11/2010.

Walsh, F. (2009). Human-Animal Bonds I: The Relational Significance of Companion Animals. *Family Process*, 48 (4), 462–480.

Wells, D. L. (2007). Domestic dogs and human health: An overview. *British Journal of Health Psychology*, 12, 145–156.

Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Cambridge, Harvard University Press.

Wolff, E. (1970). *A survey of animals in psychiatric institutions in the United States*. Denver Colorado American Humane Association Report.

Yeh, M. L. (2005). Lassie's magic: animal-assisted therapy in Taiwan. *Hu Li Za Zhi*, 52 (4), 23-30.

Περιεχόμενα πινάκων

Πίνακας 1 : Προφίλ Εκπαιδευτικών.....	51
Πίνακας 2: Προφίλ Ψυχολόγων	52
Πίνακας 3: Ατομικός πίνακας κωδικοποίησης ποιοτικής ανάλυσης (Ψ4).....	57
Πίνακας 4: Θεματικοί άξονες και κατηγορίες ανά θεματικό άξονα	59
Πίνακας 5: Συνοπτικός πίνακας αποτελεσμάτων για τους Εκπαιδευτικούς.....	74
Πίνακας 6: Συνοπτικός πίνακας αποτελεσμάτων για τους Ψυχολόγους	92
Πίνακας 7: Ομοιότητες στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη σχέση των ανθρώπων με τα ζώα.....	94
Πίνακας 8: Διαφορές στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	97
Πίνακας 9: Ομοιότητες στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων	100
Πίνακας 10 : Διαφορές στις απόψεις Εκπαιδευτικών και Ψυχολόγων για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων.....	100

Παράρτημα 1: Οδηγός συνέντευξης

Θεματικές συνέντευξης

Δημογραφικά δεδομένα

1^{ος} άξονας: Σχέση ανθρώπων με άλλα ζώα

2^{ος} άξονας: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

3^{ος} άξονας: Προτάσεις για ενίσχυση της παρουσίας των ζώων στο σχολικό πλαίσιο ειδικής αγωγής

Οδηγός ερωτήσεων συνέντευξης

Ερωτήσεις για συλλογή δημογραφικών στοιχείων

Ποια η ειδικότητά σας;

Πόσο χρόνια υπηρεσίας έχετε στην εκπαίδευση;

Έχετε μεταπτυχιακές ή άλλες επιπρόσθετες σπουδές; Εάν ΝΑΙ, σε ποιο αντικείμενο;

Πόσα χρόνια δουλεύετε με άτομα με ειδικές ανάγκες;

Έχετε κάποιο κατοικίδιο;

1^{ος} άξονας:

Ερωτήσεις για σχέση ανθρώπου με ζώα

Ποιος ο ρόλος των ζώων στη ζωή μας;

Ποια είναι η άποψη σας για τη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο;

Σχετικά με το πλαίσιο των δομών ειδικής αγωγής, πως κρίνετε την παρουσία ζώων ;

Πως πιστεύετε πως θα αντιδρούσαν τα παιδιά των δομών ειδικής αγωγής στην είσοδο ζώων;

2^{ος} άξονας:

Ερωτήσεις για ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

11. Έχετε ακουστά για μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων; (follow-up-θεραπεία με ζώα, διάφορες δραστηριότητες με ζώα, ζώα ακροατές για ενίσχυση της αναγνωστικής ευχέρειας, ζώα ως εκπαιδευτικά “εργαλεία”)

12. Από πού προέρχονται οι γνώσεις σας ;
13. Θεωρείτε ότι είναι αποτελεσματικές αυτές οι παρεμβάσεις; Γενικά ή με συγκεκριμένο πληθυσμό;
14. Ποια αποτελέσματα έχουν σε πληθυσμό σχολικών δομών ειδικής αγωγής;
15. Έχετε χρησιμοποιήσει στο πλαίσιο που δουλεύετε κάποια μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων; (Follow-up-έχετε χρησιμοποιήσει τη παρουσία ζώου ως εκπαιδευτικό “εργαλείο”; αν ναι πως ακριβώς;)
16. Με τι ζώα έχετε ή θα θέλατε να έχετε εμπειρία;
17. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα εμπόδια για την είσοδο και τη συμμετοχή των ζώων στο σχολικό πλαίσιο;

3^{ος} άξονας:

Περιβαλλοντικά Προγράμματα ευαισθητοποίησης και προτάσεις για ενίσχυση των ψυχοπαιδαγωγικών παρεμβάσεων με ζώα στο πλαίσιο ειδικής αγωγής

18. Πως θεωρείτε ότι θα μπορούσε να καλλιεργηθεί μια στάση σεβασμού και υπεύθυνης συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα;
19. Θεωρείτε ότι τα περιβαλλοντικά προγράμματα (ευαισθητοποίησης για τα ζώα) μπορούν να συνεισφέρουν στη δημιουργία θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα;
20. Έχετε συμμετάσχει σε περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα στο χώρο της ειδικής αγωγής; (Αν ναι, ποια ήταν η εμπειρία σας;)
21. Ποιες οι δυσκολίες στην υλοποίηση ενός περιβαλλοντικού προγράμματος καλλιέργειας σεβασμού και υπεύθυνης συμπεριφοράς απέναντι στα ζώα;
22. Σχετικά με τις ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων, τι θεωρείτε ότι θα βοηθούσε στην δημιουργία ή στην ενίσχυση θετικής στάσης;

Παράρτημα 2: Κατηγορίες ανά θεματικό άξονα και κωδικοί με λειτουργικούς ορισμούς ανά κατηγορία

Εκπαιδευτικοί

1^{ος} θεματικός άξονας

Κατηγορία: Ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΔΡΖ= Η συναισθηματική διάσταση του ρόλου των ζώων

ΖΩΣΑ= Τα ζώα ως σύντροφοι του ανθρώπου

ΣΖΚΑ= Συμβολή των ζώων στη κοινωνικότητα του ανθρώπου

ΣΡΖΖΑ = Πολλή σημαντική η σχέση με τα ζώα (σημαντικός ρόλος)

ΖΒΑΜΕΑ= Τα ζώα ως βοηθοί ατόμων με ειδικές ανάγκες

ΖΦΤΑ= Τα ζώα ως φύλακες

Κατηγορία: Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΖΣΧΗΠ= Τα ζώα στο σχολικό πλαίσιο ηρεμούν τα παιδιά

ΖΒΠΜΑ= Τα ζώα βοηθούν τα παιδιά με αυτισμό

ΑΑΦΜΠΕ= Αρχική αντίδραση των παιδιών φόβος με παρότρυνση όμως δυνατή η επαφή

ΠΕΑΘΑΑΠ= Η αντίδραση των παιδιών ειδικής αγωγής πιο θετική σε σχέση με τα άλλα παιδιά

ΦΤΠΜΕΑΑΖ= Φιλικότερη αντίδραση των παιδιών με ειδικές ανάγκες απέναντι σε ζώα απ' ότι σε ανθρώπους

ΖΒΜΔ= Τα ζώα ως βοηθοί της μαθησιακής διαδικασίας

ΣΖΨΚΑΠ= Η συμβολή των ζώων στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών

ΘΣΖΕΠ= Η συμβολή των ζώων στην επικοινωνία των παιδιών

ΘΣΖΠΕΑ= Συμβολή των ζώων και στα παιδιά ειδικής αγωγής

ΕΠΕΖ= Ενθουσιασμός των παιδιών με την είσοδο των ζώων

ΠΛΤΖ= Τα παιδιά λατρεύουν τα ζώα

ΙΑΠΕΑ= Ίδια αντίδραση στην είσοδο ζώων τα παιδιά ειδικής αγωγής με τα παιδιά γενικής αγωγής

ΖΩΚΜ= Τα ζώα ως κίνητρο για την μαθησιακή διαδικασία

ΖΣΣΓΓΜΠ= Η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο για γνωριμία των παιδιών με τα ζώα

ΖΣΣΓΕΠ= Η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο για ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΘΑΠΣΕΣΖ = Θετική αντίδραση των παιδιών στη είσοδο των ζώων στο σχολείο

ΑΛΦΑΣΕΣΖ= Απόσταση λόγω φόβου ή άγνοιας στην είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΣΚΠΜΑ= Σκύλος ως κίνητρο στα παιδιά με αυτισμό

ΣΚΚΓΠΑ= Σκύλος ως κοινωνικός καταλύτης για παιδί με αυτισμό

ΣΒΠΥΓ= Σκύλος ως βοηθός για τα παιδιά με υπερπροστατευτικούς γονείς

ΘΑΠΣΕΣΖ = Θετική αντίδραση των παιδιών με την είσοδο των ζώων

ΣΖΑΕΠ= Συμβολή των ζώων στην ανάληψη ευθυνών στα παιδιά

2^{ος} θεματικός άξονας: Ψυχοπαιδαγωγικές Παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Κατηγορία: Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΘΜΒΑ= Θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΣ= Θεραπεία με τη βοήθεια σκύλου ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΖΜΨΠ= θεραπεία με τη βοήθεια ζώων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΘΜΒΔ= Θεραπεία με τη βοήθεια δελφινιών ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΣΖΓΠΓΑΨΠΜΖ= Συμμετοχή ζώου σε μάθημα για παρουσίαση γνωστικών αντικειμένων ως μορφή ψπμζ

Κατηγορία: Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΓΑΑΠΑ= Γνώση από άτομα που έχουν ασχοληθεί με την εκπαίδευση σκύλων για παιδιά με ειδικές ανάγκες

ΠΠΗΑΨΠΜΖ= Τα παιδιά πιο ανοιχτά στην επικοινωνία και πιο ήρεμα ως αποτέλεσμα μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΜΖΑΨΠΜΖ= Εξοικείωση με τα ζώα ως αποτέλεσμα μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΑΚΒΓ= Ακαδημαϊκές και βιβλιογραφικές γνώσεις

ΝΓΨΠΜΖ= Ντοκιμαντέρ ως πηγή γνώσης

ΠΓΨΠΜΖ= Ιντερνετ ως πηγή γνώσης

ΤΓΨΠΜΖ= Τηλεόραση ως πηγή γνώσης

ΣΑΜΠΑ= Σύνδεση αλόγου με παιδιά με αυτισμό

ΑΨΠΜΖ= Αποτελεσματικότητα μψπ

ΘΕΨΠΜΑΑ= Θετική επίδραση της ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια αλόγου στα παιδιά με αυτισμό

ΤΓΨΠΜΖ= Τηλεόραση ως πηγή γνώσης

ΨΠΜΖΗΠ= Οι ψπμζ ηρεμούν τα παιδιά

ΨΠΜΖΕΣΠ= Οι ψπμζ βοηθούν στον έλεγχο των συναισθημάτων των παιδιών

ΨΠΜΖΑΣΜ= Οι ψπμζ αποτελεσματικές και σε μαθησιακό επίπεδο

ΑΠΑΜΥΠΠΠΜΖ= Η ψπμζ βοηθά την αλληλεπίδραση του παιδιού με αυτισμό με τα υπόλοιπα παιδιά

ΑΓΨΠΜΖ= Άρθρα ως πηγή γνώσης

ΨΠΜΖΑΔΠ= οι ψπμζ βοηθούν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων στα παιδιά

ΨΠΜΖΚΘΣ= οι ψπμζ ως κίνητρο θετικών συμπεριφορών

Κατηγορία: Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΨΠΜΒΣ= Εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΕΨΜΜΔ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια δελφινιών

ΕΕΨΠΜΒΖ= Έλλειψη εμπειρίας ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
ΕΨΠΜΒΑ = Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια αλόγου

ΕΨΠΜΒΓ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια γάτας

ΑΕΨΠΜΒΣ= Άτυπη Εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΠΕΜΣΖΣΠΜ= Προσωπική εμπειρία με συμμετοχή ζώου στο πλαίσιο του μαθήματος

ΘΕΨΠΜΖ= Θετική η εμπειρία ψμζ

ΕΨΠΜΖΜΧ= Εμπειρία ψμζ με χαμστερ

ΕΨΠΜΖΣΜΜΠ= Εμπειρία ψμζ στο μάθημα της μελέτης του περιβάλλοντος

Κατηγορία: Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΧΕΨΠΜΖ= Η έλλειψη χρηματικών πόρων ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

ΕΚΕΕΨΠΜΖ= Εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων η έλλειψη κατάρτισης των εκπαιδευτικών

ΔΜΖΕΨΠΜΖ= Εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων η δυσκολία μεταφοράς των ζώων

ΕΕΕΖΣΧ= Ευθύνη ως εμπόδιο

ΕΕΓΕΨΠΜΖ= Εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων η έλλειψη ενημέρωσης των γονιών

ΠΓΑΣΨΠΜΖ= Πολλοί γονείς αρνητικοί σε μψπ

ΔΠΕΖΣΠ= Διαθεσιμότητα του προσωπικού ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΦΠΕΖΣΠ= Φόβος των παιδιών ως εμπόδιο για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΖΕΖΣΠ= Αρρώστιες των ζώων ως εμπόδιο για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΑΔΕΖΣΠ= Απουσία άδειας για είσοδο ζώων από τον διευθυντή του σχολείου ως εμπόδιο για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΕΨΠΜΖ= Αλλεργίες ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

ΟΠΕΨΠΜΖ= Οριοθέτηση των παιδιών ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

ΕΥΕΖΣΠ= Ειδικές υποδομές ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΕΕΠΕΕΖΣΠ= έλλειψη επιστημονικού προσωπικού ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

3^{ος} θεματικός άξονας: Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Κατηγορία: Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΕΠΔΣΑΖ= Στάση εκπαιδευτικών ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΣΓΠΔΣΑΖ= Στάση γονιών ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΠΠΠΕΜΖ= Ιδιωτική πρωτοβουλία γονιών για εξοικείωση με τα ζώα

ΕΠΣΣ= Εφαρμογή προγραμμάτων στο σχολείο

ΕΠΣΑΣΖ= Οι εκπαιδευτικοί ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΜΜΕΠΣΑΣΖ= τα ΜΜΕ ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΠΠΣΑΣΖ= Ενημέρωση των παιδιών ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΣΖΚΠΣΑΣΖ= Επισκέψεις σε ζωολογικούς κήπους ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΖΩΚΠΣΑΣΖ= Ζώο κατοικίδιο ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΑΣΠΣΠΑΣΖ= Αγωγή στο σχολείο ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσης των παιδιών απέναντι στα ζώα.

ΒΕΜΖΠΔΣΖ= Προσωπική βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΛΠΣΑΣΖ= Η επαφή με τα ζώα μέσα από τη λογοτεχνία ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΣΣΓΠΔΣΑΖ= Συνεργασία σχολείου- γονιών για διαμόρφωση στάσεων απέναντι στα ζώα

Κατηγορία: Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΔΠΠΕΠΑΠ= Έμφαση στη καλή δόμηση των ΠΠΕ ως παράγοντας αποτελεσματικότητας

ΒΕΜΠΠΕ= Βιωματική επαφή μέσω των ΠΠΕ

ΧΔΠΑΠΠΕ= Χρονική διαθεσιμότητα ως παράγοντας αποτελεσματικότητας ΠΠΕ

ΘΕΠΠΕΣΨΠ= Θετική επίδραση του ΠΠΕ στη ψυχολογία των παιδιών

ΠΕΣΠΠΕ= Προσωπική εμπειρία συμμετοχής σε ΠΠΕ

ΟΠΕΠΠΕ= Η Έλλειψη οικονομικών πόρων εμπόδιο στην εφαρμογή ΠΠΕ

ΣΕΚΕΠΠΕ= Η στάση των εκπαιδευτικών σε κάθε τι νέο ως εμπόδιο για εφαρμογή ΠΠΕ

ΕΠΠΕΑΣ= Εφαρμογή ΠΠΕ είτε συλλογικά είτε ατομικά

ΕΣΣΠΠΕ= Έλλειψη συμμετοχής σε ΠΠΕ

ΘΣΣΠΠΕ= Θετική στάση απέναντι στη συμμετοχή σε ΠΠΕ

ΕΧΕΠΠΕ= Η έλλειψη χρόνου ως εμπόδιο στην εφαρμογή ΠΠΕ

ΜΥΕΠΠΕ= Μεγάλη ύλη εμπόδιο στην εφαρμογή ΠΠΕ

ΟΕΠΠΕ = οργάνωση των ΠΠΕ ως εμπόδιο εφαρμογής

ΣΠΠΕΔΣΑΖ= Συμβολή των ΠΠΕ στην ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα

ΑΜΓΠΑΠΠΕ= Ύπαρξη ανθρώπων με γνώσεις ως παράγοντας αποτελεσματικότητας ΠΠΕ

ΕΔΟΕΠΠΕ= Έλλειψη διοικητικών οργάνων για εφαρμογή ΠΠΕ ως εμπόδιο ΠΠΕ

ΑΕΕΠΠΕ= Η απουσία επιθυμίας των εκπαιδευτικών ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΑΚΣΠΠΕ= Απουσία κινήτρου για συμμετοχή στα ΠΠΕ

ΔΚΔΚΠΠΕ= Διαγωνισμοί και διακρίσεις ως κίνητρο για ΠΠΕ

ΣΜΚΠΕΠΑΠΠΕ= Συνεργασία με ΚΠΕ ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας των ΠΠΕ

ΠΚΠΕΕΥΠΠΕ= Η πρόσβαση στα ΚΠΕ ως εμπόδιο υλοποίησης ΠΠΕ

Κατηγορία: Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ= Ενημέρωση για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΠΥΠΙΜΖ= Πρωτοβουλίες για την εφαρμογή μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
 ΕΕΓΨΠΙΜΖ= Ενημέρωση των εκπαιδευτικών για μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
 ΕΓΓΨΠΙΜΖ= Ενημέρωση των γονιών για μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
 ΚΧΓΘΣΑΨΠΙΜΖ= Κατανόηση χρησιμότητας για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
 ΕΚΕΘΣΨΠΙΜΖ= Σεμινάρια και επιμορφώσεις για εκπαιδευτικούς για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
 ΡΠΘΣΨΠΙΜΖ= Ρόλος της πολιτείας για ευαισθητοποίηση και καλλιέργεια θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
 ΒΣΚΓΘΣΑΨΠΙΜΖ= Βιωματική συμμετοχή της κοινωνίας σε ψπμζ για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Ψυχολόγοι

1^{ος} θεματικός άξονας

Κατηγορία: Ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΡΖΖΑ= Σημαντικός ο ρόλος των ζώων στη ζωή των ανθρώπων

ΖΩΚ = Ζώα ως κατοικίδια

ΚΑΖΜΑ= Καθημερινή αλληλεπίδραση των ζώων με τους ανθρώπους

ΘΕΖΣΖΑ= Θετική επίδραση των ζώων στους ανθρώπους

ΒΡΖΠ= Βοηθητικός ο ρόλος των ζώων στη ζωή των παιδιών

ΣΖΑΕΠ= Συμβολή των ζώων στην ανάληψη ευθυνών στα παιδιά

ΣΖΑΕΠ= Συμβολή των ζώων στην ανάπτυξη ενσυναίσθησης στα παιδιά

ΖΩΣΑ= Τα ζώα ως σύντροφοι του ανθρώπου

ΖΩΘ= Τα ζώα ως θεραπευτές

ΣΔΡΖ= Η συναισθηματική διάσταση του ρόλου των ζώων

ΣΧΑΖ= Ισότιμη σχέση ανθρώπου-ζώου όπως και ανθρώπου-ανθρώπου

ΑΓΠΑΖ= Ανάληψη γονεϊκού ρόλου απέναντι στα ζώα

ΑΑΜΖ= Ανιδιοτέλεια από τη μεριά των ζώων

Κατηγορία: Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΖΕΑΜΕΑ= Θετική συμβολή των ζώων στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες

ΣΘΖΔΑΜΕΑ= Θετική συμβολή της θεραπείας με ζώα στη καλλιέργεια δεξιοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες

ΕΜΖΠΑΠΑΖ= Εξοικείωση με ζώα ως παράγοντας αντίδρασης των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΠΕΖΠΑΠΑΖ= Προηγούμενες εμπειρίες ως παράγοντας που επηρεάζει την αντίδραση των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΒΠΖΣΠ= Βοηθητική η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΟΔΠΑΠΖ= Οικογενειακή διάσταση ως παράγοντας αντίδρασης των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΑΑΠΔΦ= Αρχική αντίδραση παιδιών δισταγμός και φόβος

ΠΧΕΠΜΕΑ= Περισσότερος χρόνος απαραίτητος για εξοικείωση των παιδιών ειδικής αγωγής με τα ζώα

ΘΑΠΖΖΣΧ= Θετική άποψη για τη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΠΒΠΖΣΧΕΑ= Περισσότερο Βοηθητική η παρουσία των ζώων στο ειδικό σχολείο

ΘΑΠΣΕΣΖ= Θετική αντίδραση των παιδιών στη είσοδο των ζώων στο σχολείο

ΖΣΚΠΜΠ= Τα ζώα ως συνδετικός κρίκος του παιδιού με το περιβάλλον

ΣΖΠΠ= Τα ζώα συμβάλλουν στη διαμόρφωση της παιδείας των παιδιών

ΖΒΜΔ= Τα ζώα ως βοηθοί της μαθησιακής διαδικασίας

ΠΖΜΒ= Παρουσία των ζώων στο μάθημα της βιολογίας

ΖΘΠΕΑ= Τα ζώα ως θεραπευτές για τα παιδιά ειδικής αγωγής

ΘΔΖΣΠΜΑ= Η θεραπευτική διάσταση των ζώων σε παιδιά με αυτισμό και συναισθηματικές δυσχέρειες

ΘΑΠΕΑΣΕΖ= Θετική αντίδραση των παιδιών ειδικής αγωγής στη είσοδο των ζώων στο σχολείο

ΠΒΑΣΠΕΑ= Πιθανή Φοβική αντίδραση περισσότερο από παιδιά ειδικής αγωγής

ΩΕΜΖΑΠ= Ωφέλιμη η επαφή με τα ζώα για την ανάπτυξη των παιδιών

ΠΒΑΠ= Πιθανή Φοβική αντίδραση

ΙΑΠΕΑ= Ίδια αντίδραση στην είσοδο ζώων τα παιδιά ειδικής αγωγής με τα παιδιά γενικής αγωγής

2^{ος} θεματικός άξονας: Ψυχοπαιδαγωγικές Παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Κατηγορία: Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΘΜΒΑ= Θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΣ= Θεραπεία με τη βοήθεια σκύλου ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΓ= Θεραπεία με τη βοήθεια γάτας ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΑΓ= Θεραπεία με τη βοήθεια αγελάδων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΘΜΒΔ= Θεραπεία με τη βοήθεια δελφινιών ως ψυχοπαιδαγωγική μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΜΨΠΜΖΓΚΠ= Παρεμβάσεις με ζώα για κοινωνικοποίηση των παιδιών

ΕΜΚΨΠΜΖ= Εξοικείωση με έννοια κτηνοτροφίας ως ψπμζ

ΕΓΦΜΨΠΜΖ= Εκπαίδευση για τη φύση μέσα από ψπμζ

ΔΜΖΜΒ= Δραστηριότητες με τη παρουσία ζώων σε μάθημα βιολογίας

ΔΜΖΜΑ= Δραστηριότητες με τη παρουσία ζώων σε μάθημα ανατομίας

ΜΟΣΜΒΖ= Μελέτη οργανικών συστημάτων με τη βοήθεια ζώων

ΘΜΒΣΑΜΚ= θεραπεία με τη βοήθεια σκύλου ατόμων με καρκίνο ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΓΑΜΚ= θεραπεία με τη βοήθεια γάτας σε άτομα με καρκίνο ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

Κατηγορία: Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΑΚΒΓ= Ακαδημαϊκές και βιβλιογραφικές γνώσεις

ΣΕΑ= Σεμινάριο ειδικής αγωγής

ΠΑΚΕ= Προσωπική αναζήτηση και έρευνα

ΠΨΠΜΖ= Ιντερνετ ως πηγή γνώσης

ΑΓΨΠΜΖ= Άρθρα ως πηγή γνώσης

ΑΨΠΜΖ= Αποτελεσματικότητα μψπ

ΣΜΣΓΨΠΜΖ= Συζητήσεις με συναδέλφους ως πηγή γνώσης

ΤΓΨΠΜΖ= Τηλεόραση ως πηγή γνώσης

ΑΕΕΓΘΔΖΣ= Απουσία επαρκούς ενημέρωσης για θεραπευτική διάσταση των ζώων στο σχολείο

ΑΣΣΠΨΠΜΖ= Αποτελεσματικές σε συγκεκριμένους πληθυσμούς στόχους

ΕΠΑΨΠΜΖ= Εξειδίκευση ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας μψπ

ΔΠΑΨΠΜΖ= Δόμηση ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας μψπ

ΘΣΕΨΠΜΖ= Θετική στάση στην εφαρμογή ψπμζ

Κατηγορία: Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΕΨΠΜΒΖ= Έλλειψη εμπειρίας ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΨΠΜΒΑ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια αλόγου

ΕΨΠΜΒΓ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια γάτας

ΕΨΠΜΒΣ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΑΕΨΠΜΒΣ= Άτυπη Εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΘΜΖΣΜΠ= Η θεραπεία με τη βοήθεια ζώων ως συμπληρωματική μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης

Κατηγορία: Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΑΕΕΖΣΠ= Απουσία εξειδίκευσης ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΕΣΔΕΑΕ= Απουσία εξέλιξης και προόδου στις δομές ειδικής αγωγής στην Ελλάδα

ΒΩΕΕΖΣΠ= Παρουσία φόβου ως εμπόδιο

ΑΠΑΨΠΜΖ= Απουσία πίστης στην αποτελεσματικότητα των μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΕΕΖΣΧ= Ευθύνη ως εμπόδιο

ΑΕΕΖΣΧ= Ατυχήματα ως εμπόδιο

ΧΕΨΠΜΖ= Χρηματικό κόστος ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

ΕΕΖΕΖΣΠ= Η εύρεση εκπαιδευμένων ζώων ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΕΥΕΖΣΠ= Ειδικές υποδομές ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΔΠΕΖΣΠ= Διαθεσιμότητα του προσωπικού ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΟΠΕΖΣΠ= Η οργάνωση του προγράμματος ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΔΣΕΖΣΠ= Η διοίκηση του σχολείου ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΠΓΑΣΨΠΜΖ= Πολλοί γονείς αρνητικοί σε μψπ

3^{ος} θεματικός άξονας: Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Κατηγορία: Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΓΠΔΣΑΖ = Στάση γονιών και οικογένειας απέναντι στα ζώα ως αρχικός παράγοντας διαμόρφωσης στάσης των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΘΕΓΜΣΠ= Η Θετική εικόνα των γονιών για τα ζώα μεταφέρεται στα παιδιά

ΦΓΜΣΠ= Ο φόβος των γονιών για τα ζώα μεταφέρεται στα παιδιά

ΑΣΠΣΠΑΣΖ= Αγωγή στο σχολείο ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσης των παιδιών απέναντι στα ζώα.

ΠΠΕΠΣΑΣΖ= Περιβαλλοντικά Προγράμματα ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΕΠΠΔΣΖ= Ενημέρωση των παιδιών ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΒΕΜΖΠΔΣΖ= Προσωπική βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΠΣΣ= Εφαρμογή προγραμμάτων στο σχολείο για διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΜΜΕΠΣΑΣΖ= τα ΜΜΕ ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΕΕΔΕΑ= Οι εκστρατείες που στοχεύουν στην αλλαγή συμπεριφοράς στην Ελλάδα δεν έχουν αποτέλεσμα

ΣΕΕΜΒΕΜΖ= Συνδυαστικά εκστρατείες ενημέρωσης με βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΜΑΜΦ= Μειωμένη αποτελεσματικότητα των μηνυμάτων φιλοζωίας

ΞΜΦ= Ξενόφερτα τα μηνύματα φιλοζωίας

ΑΠΣΕΚ= Απαραίτητες προσαρμογές στην ελληνική κοινωνία

ΠΣΑΣΖ= Οι εκπαιδευτικοί ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΠΦΟΠΣΑΣΖ= Επαφή των παιδιών με φιλοζωικές οργανώσεις ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΚΠΔΣΖ= Ενημέρωση του κοινού ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

Κατηγορία: Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΜΦΠΚΖ= Εξοικείωση με το φυσικό περιβάλλον και τα ζώα μέσα από τα ΠΠΕ

ΒΕΜΠΠΕ= Βιωματική επαφή μέσω των ΠΠΕ

ΕΣΣΠΠΕ= Έλλειψη συμμετοχής σε ΠΠΕ

ΑΕΓΠΠΕ= Απουσία εξειδίκευσης για τα ΠΠΕ

ΑΕΠΠΕΕΑ= Ανάγκη για Εξειδίκευση και κινητοποίηση για τα ΠΠΕ στην ειδική αγωγή

ΒΕΜΖΠΔΣΖ= Προσωπική βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΒΕΜΠΠΕΠΑ= Βιωματική επαφή μέσω των ΠΠΕ ως παράγοντας αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων

ΠΕΚΕΠΑΠΠΕ= Προσωπικό ενδιαφέρον και εργασία των μαθητών στα ΠΠΕ ως παράγοντας αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων

ΕΣΣΠΠΕ= Έλλειψη συμμετοχής σε ΠΠΕ

ΟΕΠΠΕ = Οργάνωση των ΠΠΕ ως εμπόδιο εφαρμογής

ΔΚΣΠΑΠΠΕ= Η διάρκεια και η συνέχεια παράγοντας αποτελεσματικότητας των ΠΠΕ

ΑΕΕΠΠΕ= Η απουσία επιθυμίας των εκπαιδευτικών ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΠΣΕΠΠΕ= Το πρόγραμμα του σχολείου ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΣΠΠΕΔΣΑΖ= Συμβολή των ΠΠΕ στην ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα

ΑΕΕΠΜΖ= Απαραίτητη η ενημέρωση και η εξοικείωση των παιδιών με τα ζώα στο πλαίσιο των ΠΠΕ

ΑΕΑΕΠΠΕ= Απουσία εκπαιδευμένων ανθρώπων ως εμπόδιο για εφαρμογή ΠΠΕ

ΑΣΑΕΠΠΕ= Απουσία σοβαρής αντιμετώπισης των ΠΠΕ ως εμπόδιο για εφαρμογή ΠΠΕ

ΥΕΠΠΕ= Υποδομές ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΣΠΠΕΔΣΑΖ= Συμβολή των ΠΠΕ στην ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα

ΑΕΠΠΕ= Απουσία εμποδίων για εφαρμογή ΠΠΕ

Κατηγορία: Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ= Ενημέρωση για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΠΕΠΓΠΠΜΒΖ= Πιλοτική εφαρμογή προγραμμάτων παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΧΓΘΣΑΨΠΜΖ= Κατανόηση χρησιμότητας για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΒΣΚΓΘΣΑΨΠΜΖ= Βιωματική συμμετοχή της κοινωνίας σε ψπμζ για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Συνολικοί κωδικοί και λειτουργικοί ορισμοί

1^{ος} θεματικός άξονας

Κατηγορία: Ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΡΖΖΑ= Σημαντικός ο ρόλος των ζώων στη ζωή των ανθρώπων

ZΩΚ = Ζώα ως κατοικίδια

ΚΑΖΜΑ= Καθημερινή αλληλεπίδραση των ζώων με τους ανθρώπους

ΘΕΖΣΖΑ= Θετική επίδραση των ζώων στους ανθρώπους

ΒΡΖΠ= Βοηθητικός ο ρόλος των ζώων στη ζωή των παιδιών

ΣΖΑΕΠ= Συμβολή των ζώων στην ανάληψη ευθυνών στα παιδιά

ΣΖΑΕΠ= Συμβολή των ζώων στην ανάπτυξη ενσυναίσθησης στα παιδιά

ZΩΣΑ= Τα ζώα ως σύντροφοι του ανθρώπου

ZΩΘ= Τα ζώα ως θεραπευτές

ΣΔΡΖ= Η συναισθηματική διάσταση του ρόλου των ζώων

ΣΧΑΖ= Ισότιμη σχέση ανθρώπου-ζώου όπως και ανθρώπου-ανθρώπου

ΑΓΠΑΖ= Ανάληψη γονεϊκού ρόλου απέναντι στα ζώα

ΑΑΜΖ= Ανιδιοτέλεια από τη μεριά των ζώων

ΣΖΚΑ= Συμβολή των ζώων στη κοινωνικότητα του ανθρώπου

ZΒΑΜΕΑ= Τα ζώα ως βοηθοί ατόμων με ειδικές ανάγκες

ZΦΤΑ= Τα ζώα ως φύλακες

Κατηγορία: Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΖΕΑΜΕΑ= Θετική συμβολή των ζώων στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες

ΣΘΖΔΑΜΕΑ= Θετική συμβολή της θεραπείας με ζώα στη καλλιέργεια δεξιοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες

ΕΜΖΠΑΠΑΖ= Εξοικείωση με ζώα ως παράγοντας αντίδρασης των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΠΕΖΠΑΠΑΖ= Προηγούμενες εμπειρίες ως παράγοντας που επηρεάζει την αντίδραση των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΒΠΖΣΠ= Βοηθητική η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΟΔΠΑΠΖ= Οικογενειακή διάσταση ως παράγοντας αντίδρασης των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΑΑΠΔΦ= Αρχική αντίδραση παιδιών δισταγμός και φόβος

ΠΧΕΠΜΕΑ= Περισσότερος χρόνος απαραίτητος για εξοικείωση των παιδιών ειδικής αγωγής με τα ζώα

ΘΑΠΖΖΣΧ= Θετική άποψη για τη παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΠΒΠΖΣΧΕΑ= Περισσότερο Βοηθητική η παρουσία των ζώων στο ειδικό σχολείο
ΘΑΠΣΕΣΖ= Θετική αντίδραση των παιδιών στη είσοδο των ζώων στο σχολείο
ΖΣΚΠΜΠ= Τα ζώα ως συνδετικός κρίκος του παιδιού με το περιβάλλον
ΣΖΠΠ= Τα ζώα συμβάλλουν στη διαμόρφωση της παιδείας των παιδιών
ΖΒΜΔ= Τα ζώα ως βοηθοί της μαθησιακής διαδικασίας
ΠΖΜΒ= Παρουσία των ζώων στο μάθημα της βιολογίας
ΖΘΠΕΑ= Τα ζώα ως θεραπευτές για τα παιδιά ειδικής αγωγής
ΘΔΖΣΠΜΑ= Η θεραπευτική διάσταση των ζώων σε παιδιά με αυτισμό και συναισθηματικές δυσχέρειες
ΘΑΠΕΑΣΕΖ= Θετική αντίδραση των παιδιών ειδικής αγωγής στη είσοδο των ζώων στο σχολείο
ΠΒΑΣΠΕΑ= Πιθανή Φοβική αντίδραση περισσότερο από παιδιά ειδικής αγωγής
ΩΕΜΖΑΠ= Ωφέλιμη η επαφή με τα ζώα για την ανάπτυξη των παιδιών
ΠΒΑΠ= Πιθανή Φοβική αντίδραση
ΙΑΠΕΑ= Ίδια αντίδραση στην είσοδο ζώων τα παιδιά ειδικής αγωγής με τα παιδιά γενικής αγωγής
ΕΠΕΖ= Ενθουσιασμός των παιδιών με την είσοδο των ζώων
ΠΛΤΖ= Τα παιδιά λατρεύουν τα ζώα
ΖΣΧΗΠ= Τα ζώα στο σχολικό πλαίσιο ηρεμούν τα παιδιά
ΖΒΠΜΑ= Τα ζώα βοηθούν τα παιδιά με αυτισμό
ΑΑΦΜΠΕ= Αρχική αντίδραση των παιδιών φόβος με παρότρυνση όμως δυνατή η επαφή
ΠΕΑΘΑΑΠ= Η αντίδραση των παιδιών ειδικής αγωγής πιο θετική σε σχέση με τα άλλα παιδιά
ΦΤΠΜΕΑΑΖ= Φιλικότερη αντίδραση των παιδιών με ειδικές ανάγκες απέναντι σε ζώα απ' ότι σε ανθρώπους
ΣΖΨΚΑΠ= Η συμβολή των ζώων στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών
ΘΣΖΕΠ= Η συμβολή των ζώων στην επικοινωνία των παιδιών
ΖΩΚΜ= Τα ζώα ως κίνητρο για την μαθησιακή διαδικασία
ΖΣΣΓΓΜΠ= Η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο για γνωριμία των παιδιών με τα ζώα
ΖΣΣΓΕΠ= Η παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο για ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΑΛΦΑΣΕΣΖ= Απόσταση λόγω φόβου ή άγνοιας στην είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΣΚΠΜΑ= Σκύλος ως κίνητρο στα παιδιά με αυτισμό

ΣΚΚΓΠΑ= Σκύλος ως κοινωνικός καταλύτης για παιδί με αυτισμό

ΣΒΠΥΓ= Σκύλος ως βοηθός για τα παιδιά με υπερπροστατευτικούς γονείς

ΣΖΑΕΠ= Συμβολή των ζώων στην ανάληψη ευθυνών στα παιδιά

2^{ος} θεματικός άξονας: Ψυχοπαιδαγωγικές Παρεμβάσεις με τη βοήθεια ζώων

Κατηγορία: Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΘΜΒΑ= Θεραπεία με τη βοήθεια αλόγων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΣ= Θεραπεία με τη βοήθεια σκύλου ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΓ= Θεραπεία με τη βοήθεια γάτας ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΑΓ= Θεραπεία με τη βοήθεια αγελάδων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΘΜΒΔ= Θεραπεία με τη βοήθεια δελφινιών ως ψυχοπαιδαγωγική μορφή παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΜΨΠΜΖΓΚΠ= Παρεμβάσεις με ζώα για κοινωνικοποίηση των παιδιών

ΕΜΚΨΠΜΖ= Εξοικείωση με έννοια κτηνοτροφίας ως ψπμζ

ΕΓΦΜΨΠΜΖ= Εκπαίδευση για τη φύση μέσα από ψπμζ

ΔΜΖΜΒ= Δραστηριότητες με τη παρουσία ζώων σε μάθημα βιολογίας

ΔΜΖΜΑ= Δραστηριότητες με τη παρουσία ζώων σε μάθημα ανατομίας

ΜΟΣΜΒΖ= Μελέτη οργανικών συστημάτων με τη βοήθεια ζώων

ΘΜΒΣΑΜΚ= θεραπεία με τη βοήθεια σκύλου ατόμων με καρκίνο ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΒΓΑΜΚ= θεραπεία με τη βοήθεια γάτας σε άτομα με καρκίνο ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώου

ΘΜΖΜΨΠ= θεραπεία με τη βοήθεια ζώων ως μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΣΖΓΠΓΑΨΠΜΖ= Συμμετοχή ζώου σε μάθημα για παρουσίαση γνωστικών αντικειμένων ως μορφή ψπμζ

Κατηγορία: Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΑΚΒΓ= Ακαδημαϊκές και βιβλιογραφικές γνώσεις

ΣΕΑ= Σεμινάριο ειδικής αγωγής

ΠΑΚΕ= Προσωπική αναζήτηση και έρευνα

ΠΨΠΜΖ= Ιντερνετ ως πηγή γνώσης

ΑΓΨΠΜΖ= Άρθρα ως πηγή γνώσης

ΑΨΠΜΖ= Αποτελεσματικότητα μψπ

ΣΜΣΓΨΠΜΖ= Συζητήσεις με συναδέλφους ως πηγή γνώσης

ΤΓΨΠΜΖ= Τηλεόραση ως πηγή γνώσης

ΑΕΕΓΘΔΖΣ= Απουσία επαρκούς ενημέρωσης για θεραπευτική διάσταση των ζώων στο σχολείο

ΑΣΣΠΨΠΜΖ= Αποτελεσματικές σε συγκεκριμένους πληθυσμούς στόχους

ΕΠΑΨΠΜΖ= Εξειδίκευση ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας μψπ

ΔΠΑΨΠΜΖ= Δόμηση ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας μψπ

ΘΣΕΨΠΜΖ= Θετική στάση στην εφαρμογή ψπμζ

ΝΓΨΠΜΖ= Ντοκιμαντέρ ως πηγή γνώσης

ΓΑΑΠΑ= Γνώση από άτομα που έχουν ασχοληθεί με την εκπαίδευση σκύλων για παιδιά με ειδικές ανάγκες

ΠΠΗΑΨΠΜΖ= Τα παιδιά πιο ανοιχτά στην επικοινωνία και πιο ήρεμα ως αποτέλεσμα μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΜΖΑΨΠΜΖ= Εξοικείωση με τα ζώα ως αποτέλεσμα μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΣΑΜΠΑ= Σύνδεση αλόγου με παιδιά με αυτισμό

ΘΕΨΠΜΑΑ= Θετική επίδραση της ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια αλόγου στα παιδιά με αυτισμό

ΨΠΜΖΗΠ= Οι ψπμζ ηρεμούν τα παιδιά

ΨΠΜΖΕΣΠ= Οι ψπμζ βοηθούν στον έλεγχο των συναισθημάτων των παιδιών

ΨΠΜΖΑΣΜ= Οι ψπμζ αποτελεσματικές και σε μαθησιακό επίπεδο

ΑΠΑΜΥΠΠΜΠΜΖ= Η ψπμζ βοηθά την αλληλεπίδραση του παιδιού με αυτισμό με τα υπόλοιπα παιδιά

ΨΠΜΖΑΔΠ= οι ψπμζ βοηθούν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων στα παιδιά

ΨΠΜΖΚΘΣ= οι ψπμζ ως κίνητρο θετικών συμπεριφορών

Κατηγορία: Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΕΨΠΜΒΖ= Έλλειψη εμπειρίας ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΨΠΜΒΑ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια αλόγου

ΕΨΠΜΒΓ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια γάτας

ΕΨΠΜΒΣ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΑΕΨΠΜΒΣ= Άτυπη Εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΘΜΖΣΜΠ= Η θεραπεία με τη βοήθεια ζώων ως συμπληρωματική μορφή ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης

ΕΨΠΜΒΣ= Εμπειρία ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια σκύλου

ΕΨΜΜΔ= Επιθυμία για Εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικής μορφής παρέμβασης με τη βοήθεια δελφινιών

ΠΕΜΣΖΣΠΜ= Προσωπική εμπειρία με συμμετοχή ζώου στο πλαίσιο του μαθήματος

ΘΕΨΠΜΖ= Θετική η εμπειρία ψπμζ

ΕΨΠΜΖΜΧ= Εμπειρία ψπμζ με χαμστερ

ΕΨΠΜΖΣΜΜΠ= Εμπειρία ψπμζ στο μάθημα της μελέτης του περιβάλλοντος

Κατηγορία: Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΑΕΕΖΣΠ= Απουσία εξειδίκευσης ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΕΣΔΕΑΕ= Απουσία εξέλιξης και προόδου στις δομές ειδικές αγωγής στην Ελλάδα

ΒΩΕΕΖΣΠ= Παρουσία φόβου ως εμπόδιο

ΑΠΑΨΠΜΖ= Απουσία πίστης στην αποτελεσματικότητα των μορφών ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΕΕΖΣΧ= Ευθύνη ως εμπόδιο

ΑΕΕΖΣΧ= Ατυχήματα ως εμπόδιο

ΧΕΨΠΜΖ= Χρηματικό κόστος ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

ΕΕΖΕΖΣΠ= Η εύρεση εκπαιδευμένων ζώων ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΕΥΕΖΣΠ= Ειδικές υποδομές ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΔΠΕΖΣΠ= Διαθεσιμότητα του προσωπικού ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΟΠΕΖΣΠ= Η οργάνωση του προγράμματος ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΔΣΕΖΣΠ= Η διοίκηση του σχολείου ως εμπόδιο για την είσοδο ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΠΓΑΣΨΠΜΖ= Πολλοί γονείς αρνητικοί σε μμπ

ΔΜΖΕΨΠΜΖ= Εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων η δυσκολία μεταφοράς των ζώων

ΕΕΓΕΨΠΜΖ= Εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων η έλλειψη ενημέρωσης των γονιών

ΑΖΕΖΣΠ= Αρρώστιες των ζώων ως εμπόδιο για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΑΔΕΖΣΠ= Απουσία άδειας για είσοδο ζώων από τον διευθυντή του σχολείου ως εμπόδιο για την είσοδο των ζώων στο σχολικό πλαίσιο

ΑΕΨΠΜΖ= Αλλεργίες ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

ΟΠΕΨΠΜΖ= Οριοθέτηση των παιδιών ως εμπόδιο υλοποίησης παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων

3^{ος} θεματικός άξονας: Διαμόρφωση θετικών στάσεων

Κατηγορία: Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΣΓΠΔΣΑΖ = Στάση γονιών και οικογένειας απέναντι στα ζώα ως αρχικός παράγοντας διαμόρφωσης στάσης των παιδιών απέναντι στα ζώα

ΘΕΓΜΣΠ= Η Θετική εικόνα των γονιών για τα ζώα μεταφέρεται στα παιδιά

ΦΓΜΣΠ= Ο φόβος των γονιών για τα ζώα μεταφέρεται στα παιδιά

ΑΣΠΣΠΑΣΖ= Αγωγή στο σχολείο ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσης των παιδιών απέναντι στα ζώα.

ΠΠΕΠΣΑΣΖ= Περιβαλλοντικά Προγράμματα ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΕΠΠΔΣΖ= Ενημέρωση των παιδιών ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΒΕΜΖΠΔΣΖ= Προσωπική βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΠΣΣ= Εφαρμογή προγραμμάτων στο σχολείο για διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι στα ζώα

ΜΜΕΠΣΑΣΖ= τα ΜΜΕ ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΕΕΔΕΑ= Οι εκστρατείες που στοχεύουν στην αλλαγή συμπεριφοράς στην Ελλάδα δεν έχουν αποτέλεσμα

ΣΕΕΜΒΕΜΖ= Συνδυαστικά εκστρατείες ενημέρωσης με βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΜΑΜΦ= Μειωμένη αποτελεσματικότητα των μηνυμάτων φιλοζωίας

ΞΜΦ= Ξενόφερτα τα μηνύματα φιλοζωίας

ΑΠΣΕΚ= Απαραίτητες προσαρμογές στην ελληνική κοινωνία

ΠΣΑΣΖ= Οι εκπαιδευτικοί ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΠΦΟΠΣΑΣΖ= Επαφή των παιδιών με φιλοζωικές οργανώσεις ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΕΚΠΔΣΖ= Ενημέρωση του κοινού ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΣΕΠΔΣΑΖ= Στάση εκπαιδευτικών ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΠΠΠΕΜΖ= Ιδιωτική πρωτοβουλία γονιών για εξοικείωση με τα ζώα

ΕΣΖΚΠΣΑΣΖ= Επισκέψεις σε ζωολογικούς κήπους ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΖΩΚΠΣΑΣΖ= Ζώο κατοικίδιο ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΛΠΣΑΣΖ= Η επαφή με τα ζώα μέσα από τη λογοτεχνία ως παράγοντας διαμόρφωσης θετικών στάσεων απέναντι στα ζώα

ΣΣΓΠΔΣΑΖ= Συνεργασία σχολείου- γονιών για διαμόρφωση στάσεων απέναντι στα ζώα

Κατηγορία: Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΜΦΠΚΖ= Εξοικείωση με το φυσικό περιβάλλον και τα ζώα μέσα από τα ΠΠΕ

ΒΕΜΠΠΕ= Βιωματική επαφή μέσω των ΠΠΕ

ΕΣΣΠΠΕ= Έλλειψη συμμετοχής σε ΠΠΕ

ΑΕΓΠΠΕ= Απουσία εξειδίκευσης για τα ΠΠΕ

ΑΕΠΠΕΕΑ= Ανάγκη για Εξειδίκευση και κινητοποίηση για τα ΠΠΕ στην ειδική αγωγή

ΒΕΜΖΠΔΣΖ= Προσωπική βιωματική επαφή με ζώα ως παράγοντας διαμόρφωσης στάσεων απέναντι στα ζώα

ΒΕΜΠΠΕΠΑ= Βιωματική επαφή μέσω των ΠΠΕ ως παράγοντας αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων

ΠΕΚΕΠΑΠΠΕ= Προσωπικό ενδιαφέρον και εργασία των μαθητών στα ΠΠΕ ως παράγοντας αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων ΕΣΣΠΠΕ= Έλλειψη συμμετοχής σε ΠΠΕ

ΟΕΠΠΕ = Οργάνωση των ΠΠΕ ως εμπόδιο εφαρμογής

ΔΚΣΠΑΠΠΕ= Η διάρκεια και η συνέχεια παράγοντας αποτελεσματικότητας των ΠΠΕ

ΑΕΕΠΠΕ= Η απουσία επιθυμίας των εκπαιδευτικών ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΠΣΕΠΠΕ= Το πρόγραμμα του σχολείου ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΣΠΠΕΔΣΑΖ= Συμβολή των ΠΠΕ στην ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα

ΑΕΕΠΜΖ= Απαραίτητη η ενημέρωση και η εξοικείωση των παιδιών με τα ζώα στο πλαίσιο των ΠΠΕ

ΑΕΑΕΠΠΕ= Απουσία εκπαιδευμένων ανθρώπων ως εμπόδιο για εφαρμογή ΠΠΕ

ΑΣΑΕΠΠΕ= Απουσία σοβαρής αντιμετώπισης των ΠΠΕ ως εμπόδιο για εφαρμογή ΠΠΕ

ΥΕΠΠΕ= Υποδομές ως εμπόδιο εφαρμογής ΠΠΕ

ΣΠΠΕΔΣΑΖ= Συμβολή των ΠΠΕ στην ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζώα

ΑΕΠΠΕ= Απουσία εμποδίων για εφαρμογή ΠΠΕ
ΔΠΠΕΠΑΠ= Έμφαση στη καλή δόμηση των ΠΠΕ ως παράγοντας αποτελεσματικότητας
ΧΔΠΑΠΠΕ= Χρονική διαθεσιμότητα ως παράγοντας αποτελεσματικότητας ΠΠΕ
ΘΕΠΠΕΣΨΠ= Θετική επίδραση του ΠΠΕ στη ψυχολογία των παιδιών
ΠΕΣΠΠΕ= Προσωπική εμπειρία συμμετοχής σε ΠΠΕ
ΟΠΕΠΠΕ= Η Έλλειψη οικονομικών πόρων εμπόδιο στην εφαρμογή ΠΠΕ
ΣΕΚΕΠΠΕ= Η στάση των εκπαιδευτικών σε κάθε τι νέο ως εμπόδιο για εφαρμογή ΠΠΕ
ΕΠΠΕΑΣ= Εφαρμογή ΠΠΕ είτε συλλογικά είτε ατομικά
ΘΣΣΠΠΕ= Θετική στάση απέναντι στη συμμετοχή σε ΠΠΕ
ΜΥΕΠΠΕ= Μεγάλη ύλη εμπόδιο στην εφαρμογή ΠΠΕ
ΑΜΓΠΑΠΠΕ= Ύπαρξη ανθρώπων με γνώσεις ως παράγοντας αποτελεσματικότητας ΠΠΕ
ΕΔΟΕΠΠΕ= Έλλειψη διοικητικών οργάνων για εφαρμογή ΠΠΕ ως εμπόδιο ΠΠΕ
ΑΚΣΠΠΕ= Απουσία κινήτρου για συμμετοχή στα ΠΠΕ
ΔΚΔΚΠΠΕ= Διαγωνισμοί και διακρίσεις ως κίνητρο για ΠΠΕ
ΣΜΚΠΕΠΑΠΠΕ= Συνεργασία με ΚΠΕ ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας των ΠΠΕ
ΠΚΠΕΕΥΠΠΕ= Η πρόσβαση στα ΚΠΕ ως εμπόδιο υλοποίησης ΠΠΕ

Κατηγορία: Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΚΩΔΙΚΟΙ	Λειτουργικοί Ορισμοί
---------	----------------------

ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ= Ενημέρωση για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
ΠΕΠΓΠΠΜΒΖ= Πιλοτική εφαρμογή προγραμμάτων παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
ΚΧΓΘΣΑΨΠΜΖ= Κατανόηση χρησιμότητας για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
ΒΣΚΓΘΣΑΨΠΜΖ= Βιωματική συμμετοχή της κοινωνίας σε ψμζ για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων
ΠΨΠΜΖ= Πρωτοβουλίες για την εφαρμογή μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΕΓΨΠΜΖ= Ενημέρωση των εκπαιδευτικών για μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΓΓΨΠΜΖ= Ενημέρωση των γονιών για μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΕΚΕΘΣΨΠΜΖ= Σεμινάρια και επιμορφώσεις για εκπαιδευτικούς για ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

ΡΠΘΣΨΠΜΖ= Ρόλος της πολιτείας για ευαισθητοποίηση και καλλιέργεια θετικής στάσης απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων

Παράρτημα 3: Κωδικοί ανά κατηγορία για κάθε συμμετέχοντα

Κατηγορίες	Κωδικοί	Κωδικοί	Κωδικοί	Κωδικοί	Κωδικοί
1.προφίλ	Εκπαιδευτικός 1 Δασκάλα Ειδικής Αγωγής Θεσ/νίκη Εμπειρία με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό Απουσία κατοικίδιου	Εκπαιδευτικός 2 Δασκάλα Πτολεμαΐδα Απουσία εμπειρίας με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό Απουσία κατοικίδιου	Εκπαιδευτικός 3 Δασκάλα Δράμα Εμπειρία με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό Απουσία κατοικίδιου	Εκπαιδευτικός 4 Δασκάλα Εμπειρία με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό Απουσία κατοικίδιου	Εκπαιδευτικός 5 Δασκάλα Μεταπτυχιακό Εμπειρία με ΑμΕΑ Απουσία κατοικίδιου
Ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων	ΣΔΡΖ ΖΩΣΑ	ΖΩΣΑ ΣΖΚΑ ΣΡΖΖΑ	ΖΩΣΑ ΖΒΑΜΕΑ	ΖΦΤΑ ΖΒΑΜΕΑ ΖΩΣΑ	ΣΖΚΑ ΖΩΣΑ
Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο	ΦΤΠΜΕΑΑΖ ΑΑΦΜΠΕ ΠΕΑΘΑΑΠ ΖΣΧΗΠ ΖΒΠΜΑ	ΖΒΜΔ ΣΖΨΚΑΠ ΘΣΖΕΠ ΘΣΖΠΕΑ ΘΑΠΣΕΣΖ ΠΛΤΖ ΙΑΠΕΑ	ΖΩΚΜ ΖΣΣΓΓΜΠ ΖΣΣΓΕΠ ΖΣΣΓΕΠ ΘΑΠΣΕΣΖ ΑΛΦΑΣΕΣΖ ΙΑΠΕΑ	ΣΚΠΜΑ ΣΚΚΓΠΑ ΣΒΠΥΓ ΘΑΠΣΕΣΖ ΙΑΠΕΑ ΣΖΑΕΠ	ΥΠΕΖΣ ΟΠΠΕΖΣ ΕΠΕΖΣ ΘΑΠΖΖΣΧ ΘΣΖΠΕΑ ΘΣΖΠΕΑ ΚΟΠΠΑΠΣΖ ΣΕΠΑΠΣΖ

					ΘΑΠΣΕΣΖ ΘΑΠΣΜΣΖ ΒΕΜΖΘΑΠ ΘΑΠΕΑΕΣΖ ΑΑΠΕΑΔ
Μορφές ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	ΘΜΒΑ ΘΜΒΣ	ΘΜΖΜΨΠ ΘΜΒΑ ΘΜΒΔ	ΨΠΜΒΑ	ΘΜΒΑ	ΣΖΓΠΓΑΨΠΜΖ ΘΜΖΜΨΠ ΘΜΒΑ
Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	ΓΑΑΠΑ ΠΠΗΑΨΠΜΖ ΕΜΖΑΨΠΜΖ	ΑΚΒΓ ΝΓΨΠΜ ΙΓΨΠΜΖ ΤΓΨΠΜΖ ΣΑΜΠΑ ΑΨΠΜΖ	ΘΕΨΠΜΑΑ ΤΓΨΠΜΖ ΨΠΜΖΗΠ ΨΠΜΖΕΣΠ ΨΠΜΖΑΣΜ	ΙΓΨΠΜΖ ΑΠΑΜΥΠΜΠΜΖ ΑΨΠΜΖ	ΑΓΨΠΜΖ ΙΓΨΠΜΖ ΤΓΨΠΜΖ ΨΠΜΖΑΔΠ ΑΨΠΜΖ ΨΠΜΖΚΘΣ
Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	ΑΕΨΠΜΒΣ ΕΨΠΜΒΔ	ΕΕΨΠΜΒΖ ΕΨΠΜΒΑ ΕΨΠΜΒΔ	ΕΕΨΠΜΒΖ ΕΨΠΜΒΓ ΕΨΠΜΒΣ	ΑΕΨΠΜΒΣ ΕΨΠΜΒΓ ΕΕΨΠΜΒΖ	ΠΕΜΣΖΣΠΜ ΕΨΠΜΖΜΧ ΘΕΨΠΜΖ ΕΨΠΜΖΣΜΜΠ ΑΕΘΜΒΖ ΕΨΠΜΒΣ

					ΕΨΠΜΒΑ
Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	ΧΕΨΠΜΖ	ΕΚΕΕΨΠΜΖ ΔΜΖΕΨΠΜΖ ΕΕΕΖΣΧ ΕΕΓΕΨΠΜΖ ΠΓΑΣΨΠΜΖ	ΔΠΕΖΣΠ ΦΠΕΖΣΠ ΑΖΕΖΣΠ ΑΑΔΕΖΣΠ	ΧΕΨΠΜΖ ΑΕΨΠΜΖ ΟΠΕΨΠΜΖ	ΕΥΕΖΣΠ ΕΕΠΕΕΖΣΠ
Παράγοντες διαμόρφωσης θετικής στάσης απέναντι στα ζώα	ΣΕΠΔΣΑΖ ΕΠΣΣ ΠΓΠΕΜΖ ΣΓΠΔΣΑΖ	ΕΠΣΑΣΖ ΜΜΕΠΣΑΣΖ ΕΠΣΣ	ΕΠΠΣΑΣΖ ΕΠΣΣ ΜΜΕΠΣΑΣΖ ΕΟΣΖΚΠΣΑΣΖ ΖΩΚΠΣΑΣΖ	ΛΠΣΑΣΖ ΕΣΖΚΠΣΑΣΖ ΣΓΠΔΣΑΖ ΒΕΜΖΠΔΣΖ ΑΣΠΣΠΑΣΖ	ΑΣΠΣΠΑΣΖ ΒΕΜΖΠΔΣΖ ΣΕΜΖΠΔΣΑΖ ΣΣΓΠΔΣΑΖ
Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα	ΔΠΠΕΠΑΠ ΒΕΜΠΠΕ ΧΔΠΑΠΠΕ ΘΕΠΠΕΣΨΠ ΠΕΣΠΠΕ ΕΟΠΕΠΠΕ ΣΕΚΕΠΠΕ	ΕΠΠΕΑΣ ΕΣΣΠΠΕ ΘΣΣΠΠΕ ΕΧΕΠΠΕ ΜΥΕΠΠΕ ΟΕΠΠΕ	ΣΠΠΕΔΣΑΖ ΑΜΓΠΑΠΠΕ ΠΕΣΠΠΕ ΕΟΕΠΠΕ ΕΔΟΕΠΠΕ	ΣΠΠΕΔΣΑΖ ΕΣΣΠΠΕ ΧΕΠΠΕ ΑΒΕΠΠΕ ΑΚΣΠΠΕ ΔΚΔΚΠΠΕ	ΣΠΠΕΔΣΑΖ ΣΜΚΠΕΠΑΠΠΕ ΠΚΠΕΕΥΠΠΕ ΕΣΣΠΠΕ ΧΕΠΠΕ
Προτάσεις για τη βελτίωση των	ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ ΠΨΠΜΖ	ΕΕΓΨΠΜΖ ΕΓΓΨΠΜΖ	ΚΧΓΘΣΑΨΠΜΖ ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ	ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ ΕΚΕΘΣΨΠΜΖ	ΒΣΚΓΘΣΑΨΠΜΖ ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ

στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων				ΡΠΘΣΨΠΜΖ	
---	--	--	--	----------	--

Κατηγορίες	Κωδικοί	Κωδικοί	Κωδικοί	Κωδικοί	Κωδικοί
1.προφίλ	Ψυχολόγος 1 Δράμα Εμπειρία με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό Απουσία κατοικίδιου	Ψυχολόγος 2 Χαλκίδα Εμπειρία με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό 2 κατοικίδια	Ψυχολόγος 3 Δράμα Εμπειρία με ΑμΕΑ Μετεκπαίδευση Απουσία κατοικίδιου	Ψυχολόγος 4 Θεσ/νικη Εμπειρία με ΑμΕΑ Μεταπτυχιακό 2 κατοικίδια	Ψυχολόγος 5 Χαλκίδα Μεταπτυχιακό Εμπειρία με ΑμΕΑ Απουσία κατοικίδιου
Ρόλος ζώων στη ζωή των ανθρώπων	ΣΡΖΖΑ ΖΩΚ ΚΑΖΜΑ ΘΕΖΣΖΑ	ΒΡΖΠ ΣΖΑΕΠ ΣΖΑΕΠ	ΖΩΣΑ ΖΩΘ ΣΔΡΖ	ΣΡΖΖΑ ΣΔΡΖ	ΖΩΣΑ ΣΔΡΖ ΣΧΑΖ ΑΓΠΑΖ ΑΑΜΖ
Παρουσία των ζώων στο σχολικό πλαίσιο	ΣΖΕΑΜΕΑ ΣΘΖΔΑΜΕΑ ΕΜΖΠΑΠΑΖ ΠΕΖΠΑΠΑΖ	ΒΠΖΣΠ ΟΔΠΑΠΖ ΠΕΖΠΑΠΑΖ ΑΑΠΔΦ ΠΧΕΠΜΕΑ	ΒΠΖΣΠ ΘΑΠΖΖΣΧ ΠΒΠΖΣΧΕΑ ΘΑΠΣΕΣΖ	ΩΕΜΖΑΠ ΠΒΠΖΣΧΕΑ ΘΑΠΣΕΣΖ ΠΒΑΠ ΙΑΠΕΑ	ΒΠΖΣΠ ΖΣΚΠΜΠ ΣΖΠΠ ΖΒΜΔ ΠΖΜΒ ΖΘΠΕΑ ΘΔΖΣΠΜΑ ΘΑΠΣΕΣΖ ΠΒΑΣΠΕΑ ΘΑΠΕΑΣΕΖ
Μορφές	ΘΜΒΑ	ΘΜΒΣ	ΘΜΒΣ	ΘΜΒΑ	ΕΜΚΨΠΜΖ

ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώνων	ΘΜΒΓ ΘΜΒΣ	ΘΜΒΑ ΘΜΒΑΓ ΘΜΒΔ	ΜΨΠΜΖΓΚΠ	ΘΜΒΣΑΜΚ ΘΜΒΓΑΜΚ	ΕΓΦΜΨΠΜΖ ΔΜΖΜΒ ΔΜΖΜΑ ΜΟΣΜΒΖ
Γνώσεις για τις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώνων	ΣΕΑ ΑΚΒΓ	ΠΑΚΕ ΣΕΑ ΘΜΖΣΜΠ	ΙΓΨΠΜΖ ΑΨΠΜΖ ΑΓΨΠΜΖ	ΙΓΨΠΜΖ ΤΓΨΠΜΖ ΑΨΠΜΖ ΕΠΑΨΠΜΖ ΔΠΑΨΠΜΖ ΘΣΕΨΠΜΖ	ΙΓΨΠΜΖ ΑΓΨΠΜΖ ΑΣΣΠΨΠΜΖ ΤΓΨΠΜΖ ΑΕΕΓΘΔΖΣ ΣΜΣΓΨΠΜΖ
Εμπειρία με μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώνων	ΕΕΨΠΜΒΖ ΕΨΠΜΒΑ ΕΨΠΜΒΓ ΕΨΠΜΒΣ	ΕΕΨΠΜΒΖ ΑΕΨΠΜΒΣ ΕΨΠΜΒΣ ΕΨΠΜΒΓ	ΕΕΨΠΜΒΖ ΕΨΠΜΒΣ	ΕΕΨΠΜΒΖ ΕΨΠΜΒΑ ΕΨΠΜΒΣ ΕΨΠΜΒΓ	ΕΕΨΠΜΒΖ ΕΨΠΜΒΣ
Εμπόδια στην εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών μορφών παρέμβασης με τη βοήθεια ζώνων	ΑΕΕΖΣΠ ΑΕΣΔΕΑΕ ΒΩΕΕΖΣΠ ΑΠΑΨΠΜΖ ΕΕΕΖΣΧ ΑΕΕΖΣΧ	ΕΕΖΕΖΣΠ ΕΧΕΨΠΜΖ ΕΥΕΖΣΠ	ΑΕΕΖΣΠ ΕΕΖΕΖΣΠ ΕΥΕΖΣΠ	ΟΠΕΖΣΠ ΔΣΕΖΣΠ ΠΓΑΣΨΠΜΖ ΧΕΨΠΜΖ ΕΥΕΖΣΠ	ΕΥΕΖΣΠ ΔΠΕΖΣΠ ΟΠΕΖΣΠ
Παράγοντες διαμόρφωσης	ΣΓΠΔΣΑΖ ΘΕΓΜΣΠ	ΕΠΠΔΣΖ ΒΕΜΖΠΔΣΖ	ΑΣΠΣΠΑΣΖ ΕΠΣΣ	ΠΣΑΣΖ ΕΠΦΟΠΣΑΣΖ	ΕΕΕΔΕΑ ΣΕΕΜΒΕΜΖ

θετικής στάσης απέναντι στα ζώα	ΠΠΕΠΣΑΣΖ ΑΣΠΣΠΑΣΖ ΦΓΜΣΠ		ΜΜΕΠΣΑΣΖ	ΜΜΕΠΣΑΣΖ ΕΚΠΔΣΖ	ΜΑΜΦ ΞΜΦ ΑΠΣΕΚ
Περιβαλλοντικά προγράμματα ευαισθητοποίησης για τα ζώα	ΕΜΦΠΚΖ ΒΕΜΠΠΕ ΕΣΣΠΠΕ ΑΕΓΠΠΕ ΑΕΠΠΕΕΑ	ΒΕΜΠΠΕΠΑ ΠΕΚΕΠΑΠΠΕ ΕΣΣΠΠΕ ΑΕΑΕΠΠΕ ΟΕΠΠΕ	ΠΣΕΠΠΕ ΕΣΣΠΠΕ ΑΕΕΠΠΕ ΔΚΣΠΑΠΠΕ	ΣΠΠΕΔΣΑΖ ΕΣΣΠΠΕ ΑΕΠΠΕ	ΣΠΠΕΔΣΑΖ ΑΕΕΠΜΖ ΕΣΣΠΠΕ ΑΕΑΕΠΠΕ ΑΣΑΕΠΠΕ ΥΕΠΠΕ
Προτάσεις για τη βελτίωση των στάσεων απέναντι στις ψυχοπαιδαγωγικές μορφές παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων	ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ ΠΕΠΓΠΠΜΒΖ	ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ	ΚΧΓΘΣΑΨΠΜΖ ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ	ΕΓΘΣΑΨΠΜΖ ΚΧΓΘΣΑΨΠΜΖ	ΚΧΓΘΣΑΨΠΜΖ ΒΣΚΓΘΣΑΨΠΜΖ